মাটি কাৰ

(সামাজিক সমস্যামূলক উপন্যাস)

হিতেশ ডেকা

চন্দ্ৰ প্ৰকাশ
পাণবজাৰ, গুৱাহাটী- ১

Mati Kar : A Social Novel written by Hitesh Deka and publish by Sri Rajendra Mohan Sarma, Dr. Rabindra Mohan Sarma, on behalf of Chandra Prakash, Panbazar, Guwahati- 781001

Price : Rs. 100.00 only

প্ৰকাশক ঃ ৰাজেন্দ্ৰ মোহন শৰ্মা
ডাঃ ৰবীন্দ্ৰ মোহন শৰ্মা
চন্দ্ৰ প্ৰকাশ
পাণবজাৰ, গুৱাহাটী- ১
দূৰভাষ ঃ ২৫১১৯৪৬

সপ্তম প্ৰকাশ ঃ ২০০৯ চন

মূল্য ঃ ১০০.০০ টকা

বেটুপাত ঃ ত্ৰৈলোক্য দত্ত

ডি.টি.পি. ঃ হিমালয়ান এন্টাৰপ্ৰাইজ্,
ধীৰেনপাৰা, গুৱাহাটী-২৫
দূৰভাষ ঃ ৯৮৬৪০-৭০৭১৯

মুদ্ৰন ঃ অৰোৰা ফাইন আৰ্টচ
বামুণীমৈদাম, গুৱাহাটী-২১

অৰ্পণ

যিসকলে ওৰে জীৱন কঠোৰ দুখ আৰু পৰিশ্ৰমেৰে পৃথিৱীৰ বুকু উপচাই নদন-বদন শইচ উৎপন্ন কৰি, নিজে লঘোনে থাকিও আমাৰ জীৱন ৰক্ষা কৰে, —

যিসকলে খাবলৈ দুবেলা দুমুঠি ভাত, পিন্ধিবলৈ এটুকুৰা কাপোৰ, থাকিবলৈ এটি নুৰুখা ঘৰ, ৰোগীক দিবলৈ এচামুচ পথ্য আৰু হাল ভিৰিবলৈ এডৰা মাটিৰ কাৰণে হাঁহাকাৰ কৰি মৰে ;

দেশৰ সেই হাজাৰ হাজাৰ অৱহেলিত, নিপীড়িত, নিৰ্যাতিত মাটি-বাৰীহীন দুৰ্ভগীয়া খেতিয়ক ভাইসকলৰ হাতত অৰ্পন কৰিলোঁ মোৰ এই —

“মাটি কাৰ”

হিতেশ ডেকা

এক

ৰিজাৰ্ভৰ খেতি—পথাৰ। চাহ হোৱা মাটি। ধান ছটিয়াবলৈ আহিছে পুহাৰাম। অতুলহঁতৰ গাৱঁৰে মানুহে। সি তাৰ হাল বাই চাহকৰা মাটিত ধান সিঁচি যায়। এনেতে পিছফালৰ পৰা মণ্ডলাই লৰি আহে। সি পুহাক ধান ছটিয়াবলৈ মানা কৰে ; কাৰণ তাৰ আৰু পুহাৰ ভিতৰত মাটিৰ সীমালৈ গণ্ডগোল আছে। পুহা অকলশৰীয়া। মণ্ডলাহঁত তিনি ভাই-মণ্ডলা, ৰংনাথ আৰু প্ৰাণেশ্বৰ। পুহা দুখীয়া। তাৰ ঘৈণীয়েকজনী আৰু সৰু ল'ৰা জন। স্বাস্থ্য ভাল। বলী মানুহ। বয়স প্ৰায় চল্লিশ বছৰ। মণ্ডলা শকত কিন্তু দুৰ্বল। অলপ বেমাৰী ধৰণৰ। কফযুক্ত। মণ্ডলাই খণ্ড কৰি আহি কয় — “হেৰ ধান ছটিয়াবলৈ কালিয়েই মানা কৰিছিলো নে নাই হঃ? মাটিৰ সীমা ঠিক নোহোৱাকৈ ধান ছটিয়াবলৈ বন্ধ কৰ। হাক্ দিয়া কথা নুশুনি মিছাকৈ কাজিয়াখন নলগাবি একা।”

পুহাই ধানৰ খৰাহিটো বাওঁহাতত লৈ থিয় হ'ল আৰু মণ্ডলাৰ মুখা মুখি হৈ ক'লে — “তোৰ কথামতে মই কিয় বন্ধ কৰিম? মাটি কাৰ? তোৰ নে মোৰ? আজি পাঁচ-ছয় বছৰে মই এই মাটি দখল কৰি আছোঁ। আজি তহঁতৰ কথামতে মই কিয় এৰি দিম?”

মণ্ডলাই হালোৱা লাৰু ডালেৰে মাটি জুখি কয় — “তোৰ সীমাৰ পৰা এই দুইটাঁৰ বাহিৰলৈ আহি তই আমাৰ মাটিত ধান সিঁচিছ। মই ভালে ভালে কৈছোঁ —- তই ইয়াত ধান নিসিঁচিবি। পিছে কথা বিষম হব একা।

পুহা — “কি বিষম হব? মোৰ মাটিত মই ধান সিঁচিম ; তাত কোনে মোক বাধা দিব?”

তাৰ মাটি বুলি কোৱাত মণ্ডলাৰ খং উঠিল। সি ক'লে — “মই বাধা দিম। মাটি কাৰ? তোৰ নে মোৰ? ভালে ভালে কৈছোঁ — আঁতৰি যা, নহলে দিম বাপেকে মজাপালি। মাটিৰ দাহ বৰ দাহ। মাটিৰ দাহত কাৰবাৰ মুৰ যাব।”

মঙলাৰ কথাশুনি পুহাই ক'লে — "মই তহঁতৰ ধমকনিত ভয় খোৱা বিধৰ লোক নহয় জানিবি। লাগে যদি জান দিম ; তথাপি কেতিয়াও মাটি এৰি নিদিম। যা দুৰ হ্ সোনকালে ইয়াৰ পৰা।" মঙলাৰ বৰ খং উঠে। ক'কালত কাপোৰ বান্ধি আগুৱাই গৈ পুহাক আগচি ধৰিলে — "বেটা তোৰ ইমান গৰম, আহ্ তেন্তে! মুখেৰে মাটি বাহিৰ কৰিম বাপেকে। বেটা কুকুৰৰ পো।" পুহাই খৰাহিটো পেলাই দি তৎক্ষণাৎ মঙলাৰ গলত টিপি ধৰিলে — "বাৰু তেন্তে পুহাৰাম কোন তাৰ গম পাই যা আজি।" মঙলাই ককালত ধৰি বগৰাব নোৱাৰি গালতে এটা চৰ বহুৱাই দিলে। পিচত দুয়োৰো ডবৰা-ডবৰি লাগিল। পুহাই মঙলাক তল পেলাই বুকুত বহি এটা ভুকু সোধালে। মঙলাই ধুৰঁলি-কুৰঁলি দেখি চিঞঁৰি উঠিল — "বোপাহঁত ঔ মাৰিলো ঔ। মোক মাৰিলে ঔ ৰংনাথ। দৌৰি আহ্ ঔ প্ৰাণেশ্বৰ"! মঙলাৰ চিঞঁৰ শুনি কিছুদূৰতে দলি ভাঙি থকা ৰংনাথ আৰু প্ৰাণেশ্বৰে দলিভাঙা হাততলৈ খেদি আহিল। ৰংনাথে একে কোবে পুহাক বগৰাই দিলে। তিনিও ভায়েকে ধৰি পুহাক উধাই মুধাই মাৰিব ধৰিলে। পুহাই আৰ্ত্তনাদত খলক লগালে — "মোক মাৰিলে ঐ বোপাহঁত, কোন ক'ত আছা ৰক্ষা কৰা।" তাৰ চিঞঁৰ বহুদূৰলৈ গ'ল। এই চিঞঁৰ গৈ অতুল কলিতাৰ কাণত পৰিল। তেওঁ পথাৰত কিবা সাৰ দি আছিল। তেওঁ দৌৰি গৈ কাজিয়াস্থল পালে আৰু তৎক্ষণাত মঙলাক টানি আনিলে কিন্তু প্ৰাণেশ্বৰহঁত বিৰত নহ'ল। এই কোবোৱা-কুবিৰ মাজত হঠাৎ গৈ প্ৰাণেশ্বৰৰ দলিভাঙাৰ কোব অতুলৰ মূৰত পৰিল। মূৰত জখম হৈ তেজ বৰলৈ ধৰিলে। অতুলে মূৰত হাত দি বহি পৰিল। "উহ্, তোমালোকে মোক মাৰিলা মঙলা ককাই। উহ্ ৰাম!" অতুলৰ অৱস্থা দেখি সিহঁত তিনিও ভায়েকৰ ভয় লাগিল। কাজিয়া এৰুৱাই দিব অহা মানুহক আঘাত কৰিলে, তাতে সিহঁতৰ ৰাইজৰে কৃষক সভাৰ চেক্ৰেটাৰী অতুল কলিতা। সিহঁত তিনিও পুহাক মাৰিব এৰি অতুলৰ ওচৰ চাপিল। মঙলাই আথে-বেথে গৈ অতুলৰ তেজ ওলোৱা ঠাইত হাত দি টিপা মাৰি ধৰিলে -— "হেৰ ৰংনাথ কি কৰিলি কণা। তই দেখোন অতুল বোপাকে মূৰ ফালি পেলালি গাধা। ইচ্ ৰাম! ৰাম!! ছিঃ ছিঃ!"

ৰংনাথেও দলিভাঙা দলিয়াই দি অতুলৰ ওচৰত গৈ বহিল — "ছিঃ কি কৰিলোঁ। কাৰোবাক মাৰেতে কাৰোবাৰ গাত পৰিল।" প্ৰাণেশ্বৰেও দলিভাঙা দলিয়াই দি ওচৰ পালে। সি বকৰা। সিও দুখ কৰি ক'লে — "ব বৰ বেয়া হ্ল"

এনেতে মঙলাই ক'লে — "প্ৰাণেশ্বৰ দৌৰি গৈ পানী আন। বোপাৰ বেয়াকৈ খুন হ'ল। ধাৰাসাৰে তেজ ববলৈ ধৰিছে। যা সোনকালে পানী আন, মূৰত দিব লাগে।" প্ৰাণেশ্বৰ দৌৰি যায় পানী আনিবলৈ। ৰংনাথে তাৰ পিন্ধা গামোচাখন ফালি মঙলাক দিয়ে। মঙলাই অতুলৰ মূৰত বান্ধি দিয়ে। এনেতে প্ৰাণেশ্বৰ পানী লৈ আহে। অতুলৰ মূৰত পানী দি তেজবোৰ ধুই দিয়ে। কিছু সময় পিচত অতুল সুস্থ হয়। অতুলে ক'লে — "মঙলা কাই ! তোমালোকে মোক এৰি পুহা ককাইৰ ফালে চোৱা গৈ। তেওঁ অচেতন হৈ পৰি আছে বোধহয়। তেওঁক লৈ বলা। তোমালোক তিনিও ভায়েৰাই লগ হৈ এই অকলশৰীয়া মানুহজনক মাৰিব নালাগিছিল। মই বৰ বেয়া পালোঁ। আমি সকলোবিলাকে মিলিজুলি কাম নকৰি কাজিঁয়া কৰিলে কি হব? আমি ৰাইজে মাটিৰ সীমা ঠিক কৰি দিম। এতিয়া পুহাককাইক লৈ বলা।" মঙলা — "আমাক ক্ষমা কৰা বোপা। খঙতে হিতাহিত জ্ঞান হেৰুৱাই যি কু-কাণ্ড কৰিলো, তাৰ বাবে মোৰ নাক-কাণ কটা গ'ল। আমাক ক্ষমা কৰা বোপা।"

অতুল — "ক্ষমা কৰিছোঁ, কেবল পুহাককাইক লৈ গৈ সুস্থ কৰা। দুনাই যেন কাজিয়া নকৰা। বলা এতিয়া।" ৰংনাথ আৰু প্ৰাণেশ্বৰে পুহাৰ ওচৰলৈ যায় আৰু তেওঁক তুলি ধৰে। পুহাৰ বহুত ঠাইত জখম হয়। প্ৰায় অচেতন অবস্থাত পৰি আছিল। সিহঁত দুয়োৰে মূৰত পানী দি ঘাবোৰত বান্ধি'দি শুশ্ৰূষা কৰে। এনেতে পথাৰত মানুহ আহি ভৰি পৰে। নানা জনে নানা কথাৰ গালি-গালাজ কৰি তিনিও ভায়েককে ধমক দিয়ে। সকলোৱে পুহা আৰু অতুলৰ শুশ্ৰূষা কৰে আৰু সুস্থ হোৱাত ঘৰলৈ লৈ যায়। মঙলাই অতুলক আৰু প্ৰাণেশ্বৰ আৰু ৰংনাথে পুহাক গাত ধৰি ঘৰলৈ লৈ যায়। অইন মানুহবোৰ পিচে পিচে যায়।

এনেকৈ মাটিৰ সীমাৰ বাবে মূৰ ফালাফালি কুৰুক্ষেত্ৰ মহাসমৰ খেল হৈ গ'ল।

দুই

পিচ দিনা। অতুল কলিতাৰ পঁজা। দুটা খেৰৰ ঘৰ। এটা পাক আৰু ভঁৰাল, আনটো থকা ঘৰ। থকা ঘৰৰ বাৰান্দাত মানুহ বহিবৰ বাবে চকী-মেজ

আদি আছে। ইয়ে চ'ৰা ঘৰৰ কাম কৰিছে। থকা ঘৰটোৰ ভিতৰত দুখন বাহ'ৰ চাং। তাতে দুয়ো ভায়েক থাকে। চাফচিকণ পৰিপাটী। অতুলৰ মূৰত ব্যাণ্ডেজ কৰা। এখন আৰামী চকীত বহি আছে অতুল। সন্মুখত নাৰিকল গছ দুজোপা। তাৰে তলত জিৰাইছে অতুলে। আৰামী চকীৰ পৰা অতুলে মাত লগালে — 'যতীন! অ - যতীন!" যতীনে পাক ঘৰৰ পৰা মাত দিলে — "গৈছো ককাইদেউ।" যতীন অহাত তাক এক কাপ ভালকৈ চাহ আনিবলৈ কয়। সি যায়। এনেতে মণ্ডলা আহি ওলায়। সন্মুখত থকা চকিখনত বহিবলৈ নিৰ্দেশ কৰে অতুলে। মণ্ডলা বহে। মণ্ডলাই অতুলক সোধে — "কেনে পাইছা বোপা?" অতুলে উত্তৰ দিলে — "অলপ ভাল পাইছোঁ।

মণ্ডলা — "বৰ বেয়া কাম কৰিলোঁ বোপা। আমাৰ দোষতে তোমাৰ এনে বিলৈ হল।

অতুল — (হাঁহি) একো বেয়া কৰোঁ বুলি কৰিব নোবাৰি ককাই। ই ভগবানৰ ইচ্ছা। বাৰু চাওক, মোৰ জখম নহলে যে পুহা ককাইৰ আধ্যাই পৰিলহেঁতেন। মোৰ জখম হোবা বাবেহে এজন মানুহ বাচি গ'ল।"

মণ্ডলা — আৰু লাজ নিদিবা বোপা।

অতুল — এতিয়া বাৰু পুহা ককাইৰ কেনে কৰিছে?

মণ্ডলা — এতিয়া ভাল পাইছে।

অতুল — "ময়ো আজি যাওঁ বুলিছিলোঁ। অ' - যতীন চাহ দুকাপ আনিবি।" যতীনে দুকাপ চাহ দি যায়। দুয়ো চাহ খায়। এনেতে জলতি পাঠক আহি ওলায়। আদহীয়া বুঢ়া। কঠিন হাড়ৰ মানুহ। চুলি পকিছে। দাঁতো দুই এটা সৰিছে। মানুহজন বুধিয়ক আৰু মেলকি ধৰণৰ। লেখা পঢ়া অলপ জানে। শাস্ত্ৰ অধ্যয়ণ কৰে যেন অনুমান হয়। গহীন, ধীৰ আৰু শান্ত মানুহজন। কৃষক সভাৰ সভাপতি। এওঁৰ নিৰ্দেশ মতেই অতুলে কাম কৰে। মানুহজন সবল। অবস্থা ভাল। তেওঁক সকলোবে মানি চলে। অতুলৰ নিৰ্দেশ মতে তেবোঁ এখন চকীত বহে। বহি সোধে — "বোপা অতুল, গা ভাল পাইছানে?

"হয় আতে, অলপ ভাল পাইছোঁ।"

জলতি পাঠক মণ্ডলাক দেখি তেওঁৰ ফালে চাই প্ৰশ্ন কৰে — “কিহে মণ্ডলা, কোন ফালে আহিলা ?”

মণ্ডলাৰ ভয় লাগিল। এই মানুহজনৰ কথাৰ পাক বুজা সহজ নহয়। কৰবাত আৰম্ভ কৰি কৰবাত শেষ কৰে। ভয়ে ভয়ে ক'লে — “এই ফালে আহিলো খুৰা।”

জলতি — “কালি তোমালোকে কি খেলানো খেলিলা ? মানুহো বোলে বহুত হৈছিল। খেলা ভাল হৈছিল নে ? অতুল বোপা বোধ হয় ভাল খেলুৱৈ নহয়। বৰু বিহুখন আহি নৌপাওঁতেই তোমালোকে খেল আৰম্ভ কৰা নে ?” এই ব্যঙ্গোক্তিত মণ্ডলাৰ মুখ কলা পৰি গ'ল। লাজে অপমানে তলমুৰা হৈ ক'লে — “কওঁক যি কয় খুৰা, দোষ কৰিছোঁ যেতিয়া সহ্য কৰিবই লাগিব।”

জলতি — “তোমালোক মূৰ্খ। মাটিৰ সীমাত যে কলি থাকে তাক নাজানা ? এই মাটিৰ বাবেই কুৰুকুল মাটি হৈ গল। এই মটিৰ বাবেই তোমালোকে অনৰ্থক কাঁজিয়া কৰা। এতিয়া বয়স হৈছে। অলপ চিন্তা কৰি চোৱাটোহে মই উচিত বুলি ভাবোঁ। তুমি কি কোৱা ?” মণ্ডলাই একো উত্তৰ নিদি তলমুৰা হয়। পাঠকে আকৌ কবলৈ ধৰে — “মোৰ আজি ষাঠি বছৰ হ'ল। এই বয়সৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা যি জানিলোঁ — জীৱনত মাটি-বাৰী, ঘৰ-দুৱাৰ, ধন-সম্পত্তি আদি সকলো মিছা, ফাঁকি। আচল বস্তু এইবোৰ নহয়। কিছুদিন পিচত গম পাবা। যি মাটিৰ বাবে কাঁজিয়া কৰিছা, সেই মাটিতে এদিন লয় হবা ; মাটি কিন্তু একেদৰে ৰ'ব। যি দেহৰ বাবে ইমান যত্ন কৰিছা, সেই সুন্দৰ দেহৰ ঠাই হব — কদাকাৰ শ্মশানত। যি সম্পত্তিৰ বাবে মূৰ ফালাফালি কৰিছা, সিও ৰব ইয়াতে। গতিকে মিছা বুলি নুবুজি কিয় কাজিয়া কৰা। এইবোৰ অনিত্য বস্তুৰ ধান্দা এৰি নিত্য বস্তুৰ চিন্তা কৰা। যাক পাব লাগে তাক নাপাই বাকীবোৰ পালে কি হব ?”

মণ্ডলা — আমি বৰ মূৰ্খ খুৰা। এনেখন হব বুলি জনাই নাছিলোঁ।

জলতি — সংসাৰত চলিব লাগিলে, ক্ৰোধক অলপ দমাব লাগে। আগলৈ সাৱধান হবা। পিচে বোপা অতুল ; এটা ডাঙৰ সকামত হে মই আহিছোঁ। আজি বোলে আমাৰ বুঢ়া হাকিমে মাতি পঠাইছে। মই হাকিমৰ মতলব ভাল দেখা নাই। মই শুনিব পাইছোঁ, আমাৰ এই বিজাৰ্ভৰ সমস্ত মাটিকে বোলে বুঢ়া চৰডেপুটিয়ে

পট্টা কৰি লৈছে। কথাটো কিমান দূৰ সঁচা তাক মই নাজানোঁ। যদি কথাটো সঁচা হয়; তেন্তে আৰু হ'ল। আজি আমি ছয় বছৰে জঙ্গল কাটি পৰক হে দিব লগা হ'ল। যি মাটিৰ সীমাৰ বাবে কাঁজিয়া কৰি মূৰ ফালাফালি কৰিলা মণ্ডলা, সেই মাটি তোমালোকৰ নহব -- হব হাকিম প্ৰকাশ হাজৰিকাৰহে।"

কথা শুনি অতুল আৰু মণ্ডলা আচৰিত হৈ উঠে। অতুলে সোধে — "কথাটো সঁচানে আতৈ?"

মণ্ডলা — কি আচৰিত কথা খুৰা?

জলতি — একো আচৰিত নহয়। ই মানুহৰ স্বভাৱ। ডাণ্ডৰ মানুহৰ লক্ষণে এনে। পৰক নঠগিলে ডাণ্ডৰ হ'ব কেনেকৈ? মোক মাতি পঠাইছে — আধি ধানৰ বন্দোবস্ত কৰিবলৈ। গতিকে আধিকাৰ হ'ব বুজিছোঁ।

মণ্ডলা — আমি জঙ্গল জুৰি খেতিকৰা মাটিত আধি ল'ব?

জলতি — এৰা। তোমালোকে জুৰিছাহে; কিন্তু পট্টা কৰিছে যে তেওঁ। গতিকে মাটি তেওঁৰ।

অতুল — কি আচৰিত কথা আতৈ! এই মানুহজনৰ বিষয়ে ইমান দিনে যি শুনি আছিলোঁ, তেন্তে সেইবোৰ মিছা নহয়। উহ্ কি সাংঘাতিক লোক!

জলতি — কি বুজিবা বোপা কলিতা! তুমি ল'ৰা মানুহ। লেখা পঢ়া শিকিছা যদিও সংসাৰত মানুহ চিনিবলৈ বহুত বাকী। মই জানো তাৰ কথা। সৰুতে আমি একে পাঠশালাতে পঢ়িছিলোঁ, একে লগে ডাঙৰ হৈছোঁ। তেতিয়াৰ পৰা আজিলৈ সি যিবিলাক কৰিছে, মোৰ আঙুলিৰ মূৰত। পাছ কৰিলে নকল কৰি। চাকৰি পালে ভেটি দি। ইমান যে সম্পত্তি কৰিলে, কেনেকৈ জানা? মৈমনসিঙীয়াক ৰিজাৰ্ভত বহিব দি, সিহঁতৰ পৰা টকা লৈ হাজাৰ হাজাৰ টকাৰ মালিক হ'ল। শ-শ বিঘা মাটিৰ নামজাৰি কৰিলে। এতিয়া বুঢ়া হৈ পেঞ্চন পাই, আমাৰ লগত আহি আমাকো ঠগিবলৈ বুদ্ধি পাণ্ডিছে। ঠগি সম্পত্তি কৰা যাৰ ব্যবসায় তাক সি কেনেকৈ পৰিত্যাগ কৰিব?

অতুল — বদনামবোৰ তেনেহলে মিছা নহয়।

জলতি — মুঠেই নহয়। বৰং সঁচাতকৈ ও এখোপ চ'ৰাহে।

অতুল — তেন্তে কি কৰা যাব আতৈ ?"

জলতি পাঠকে বক্রোক্তি কৰি হাঁহি মাৰি ক'লে — "ভয় কি ; তেওঁৰ তলত ৰায়ত হৈ খাই থাকিম।" তেওঁ অতুল আৰু মণ্ডলাই কেনে কৰে মন চালে। অতুলে খং কৰি কৈ উঠিল — "কেতিয়াও নহয়, কেতিয়াও নহয়।" মণ্ডলাই ৰাগ কৰি ক'লে — "তেনে কথা নকব খুৰা। এই মাটিৰ বাবে জীৱন মাটি কৰিম ; তথাপি তাক এৰি নিদিম। বেটা বুঢ়া শগুণৰ হুতাহটো দেখিছে নে? ইয়াৰ বাবে প্ৰাণ দিম খুৰা, তথাপি মাটি এৰি নিদিম।"

জলতি — "সেইখিনি কলিজা আছে জানো মণ্ডলা ?"

মণ্ডলা — "আছে নে নাই সময়ত দেখিব খুৰা। বেটাক টুকুৰা টুকুৰ কৰি কাটিম বাপেকে।

জলতি — "মনে মনে থাকা। সন্ধিৰ বাঁহ বুদ্ধিৰেহে কাটিব পাৰি। বেচিকৈ লম্ফ-জম্ফ নকৰিবা। গাৰ বলেৰে সংসাৰত একো কাম কৰিব নোৱাৰি। তুমি থাকা অতুল বোপা। গা ভাল হলে তোমাক নিম। এতিয়া আমি সকলো বিলাক গৈ কথাৰ গমটো লৈ আহো। বলা মণ্ডলা, মানুহবোৰক মাতিবলৈ যাওঁ বলা।"

অতুল — "ময়ো যাম নেকি আতৈ ?"

পাঠকে হাঁহি মাৰি ক'লে — "এতিয়া তোমাৰ দৰকাৰ নাই বাপু। এই বুঢ়াই নোৱাৰিলেহে তোমাৰ পাল। মহাভাৰত পঢ়িছা নহয় ? কুৰুক্ষেত্ৰৰ ৰণত প্ৰথম সেনাপতি কোন জানা ? বৃদ্ধ ভীষ্ম। এই বৃদ্ধ ভীষ্মই নোৱাৰিলেহে দ্ৰোণ আৰু দ্ৰোণৰ নিধনৰ পিছতহে ডেকা কৰ্ণৰ দৰকাৰ হ'ব। তেতিয়াহে কৰ্ণ পৰ্ব আৰম্ভ হ'ব ; অৰ্থাৎ অতুল পৰ্ব পৰিব। পিচে তেওঁলোক আছিল অন্যায়কাৰী কৌৰৱৰ পক্ষৰ ; আমি হ'লোঁ ন্যায় পন্থী পাণ্ডৱ পক্ষৰ হে। যুগ বদলিল নহয়, সেইবাবে পক্ষ দুটাও বদলিল বোপা, নহয় নে ?" হাঁহি হাঁহি বুঢ়াই খলক লগাই দিলে।

অতুলে ক'লে — "কিন্তু আতৈ ময়ো যাব লাগিব। এই সমস্যাত মই বহি থাকিব নোৱাৰোঁ।

জলতি — "তোমাৰ যে মূৰৰ জখম ভাল হোৱা নাই।"

অতুল — "কিন্তু অন্তৰৰ জখম যে আৰম্ভ হ'ল আতৈ ?"

জলতি — "বাৰু তেন্তে কাইলৈয়ে সকলো যাম। আমি আহিলো, ৰাইজক এক গোট কৰোঁগৈ। কাইলৈ পুৱাতে যাত্ৰা কৰিম।"

তেওঁলোক দুয়ো উঠে। অতুলে আগবাঢ়ি আহি নমস্কাৰ কৰি দুয়োকো বিদায় দিয়ে। তেওঁলোক যায়।

অতুলে গৈ আৰামী চকীখনত বহি ভাবিব ধৰে। এনেতে লপাং কছাৰীক দেখা যায়। লপাং শকত বলী। হাতত টাঙোন এডাল, মূৰত পাগুৰি, গাত চ'লা নাই। আঠুৰ ওপৰত উঠা কলা গামোচা এখন। এৰিয়া চাদৰখন কান্ধত পেলাই গজং গজং কৈ আহি অতুলৰ আগত থিয় হৈ নমস্কাৰ কৰিলে। অতুলে আনন্দেৰে প্ৰতি নমস্কাৰ কৰি সুধিলে — "অ ককাই আহিলা? বহা।" চকীখন দেখুৱাই দিয়ে। লপাঙে চকীত নবহি, গছৰ মূঢ়াটোৰ বহিল। অতুলে সুধিলে — "ক'ৰপৰা ওলালা ককাই?"

লপাং — "ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিলুং দে আৰু। তোৰে খবৰ নিব আহিলুং দে। কালি আমাৰ দাফা বৰ ডেকাই মানুহমখাৰ আগত মোক ক'লে, — বোলে তই যা লপাং কলিতা বাবুৰ খবৰ লৈ আহ। যোনে আমাৰ চেৰ্‌কেটেৰী বাবুক মাৰিছে তাক আৰু আমি নাৰাখং দে। আমি চব বড়ো মানুহে লগ লাগি তাক খতম্ কৰি দিম দে। তাৰে লাগি আহিলুং দে বাবু। এতিয়া ক বাৰু কোনে মাৰিছে। ছালাক আমি কাটিম দে।

লপাঙৰ ভালপোৱা আৰু শ্ৰদ্ধা দেখি অতুল মুগ্ধ হ'ল। সৰল কছাৰী জাতিৰ ভালপোৱা আৰু মৰমে তেওঁক অভিভুত কৰি তুলিলে। অতুলৰ প্ৰাণ আনন্দত নাচি উঠিল। সি যি কি নহওক তেওঁক ভালপোৱা মানুহ জগতত আছে। তেওঁ হাঁহি মাৰি ক'লে — "ইমান খং কৰিছ কিয় লপাং ককাই? বাৰু, যদি মোক কোনবাই মাৰে, তেন্তে তইঁতে ৰাখিব পাৰিবিনে?" তেওঁ তাৰ মন চায়। লপাঙে এৰিয়া চাদৰখন সামৰি লৈ কয় — "পাৰুং নাপাৰুং আমাৰ আছে। তই কেৱল নাম কৈ দে বাৰু পিচে আমাৰ বড়ো মানুহৰ তেজ দেখিবি।" সি চকু দুটা ডাঙৰকৈ মেলি দিয়ে। কথা কোৱাৰ লগে লগে যেন তাৰ গাৰ গৰম আহিছে। তাকে দেখি অতুল পৰম খুচি হৈ যায়, আৰু কয় — "তইঁতৰ ভাল পোৱাত মই মুগ্ধ হৈছো লপাংকাই। ধন্য তইঁতৰ ভাল পোৱা। পিচে তইঁতে ভুল শুনিছ। মোক কোনেও মৰা নাই।

কাজিয়া এৰুৱাই দিব যাওঁতে কোব পৰি মুৰত অলপ জখম হৈছে। এতিয়া ভাল পাইছোঁ। তহঁতে ৰাগ নকৰিবি।” অতুলৰ কথা লপাঙে বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পালে। সি ভাবিলে জানোচা কিবা গণ্ডোগল হব বুলি ভাবি তেওঁ এনেকৈ মিছা মাতিলে। অতুলক সিহঁতে ভালকৈ জানে। নিজৰ লোকচান কৰিও পৰৰ উপকাৰ কৰে। পৰৰ দোষ হলেও একো নকয়। কিন্তু নিজৰ দোষ হলে স্বীকাৰ কৰি শাস্তি লবলৈ সদায় প্ৰস্তুত থাকে। এই নিৰ্জ্জু প্ৰকৃতিৰ মানুহজনক সিহঁতে ভালকৈ চিনি পায়। লপাঙে কৈ উঠিল — “তই মিছা কৈছ নেকি ঐ বাবু? তহঁত দেহান মানুহে খুব মিছা কথা কব দে আৰো। তই আচল কথা ক বাবু। তোৰ বাবে আমি মৰিব পাৰুং দে; তই নাজানা নেকি?” সৰল মনৰ সহজ কথাই অতুলক মোহিত কৰে। তেওঁ কয় — “জানো বাবেইতো তহঁত সৰল বড়ো ভাই সকলক মই ইমান ভাল পাওঁ। পিচে খং নকৰিবি। মই মিছা কোৱা নাই। আমাৰ মাজৰে মণ্ডলাকা আৰু পুহাকাৰ ভিতৰত মাটিৰ সীমাৰ কাজিয়া লাগে। শেষত কোবোৱা-কুবি হয়। মই এৰুৱাব যাওঁতে কব নৱাৰাকৈয়ে আহি মোৰ মুৰত কোব পৰে আৰু জখম হয়। অৱশ্যে ভালেই হল। মোৰ জখম হোৱা দেখি সিহঁতে কাজিয়া এৰি মোৰ শুশ্ৰূষাত লাগিল। কাজিয়া আপুনি ভাঙি গ’ল। ইয়ো ঈশ্বৰৰে ইচ্ছা লপাং। তেওঁ যে কি কৌশলেৰে কি কাম সমাধা কৰে তাৰ ভু আমি নাপাওঁ। তই কথাষাৰ সিহঁতক বুজাই কবি। মোৰ কাজিয়া লগা নাই।” অতুলৰ কথা শুনি লপাঙে কিছু নিস্তব্ধ হৈ তলমুৰ কৰি আছিল। সি কথাষাৰ বিশ্বাস কৰিলে। ক’লে — “ওঁ কথা এনেহে? বাৰু হব দে।” অলপ তলকা মাৰি পুনৰ ক’লে অতুলে — “বাৰু ককাই তহঁতৰ স্কুলটো এতিয়া ভাল ৰকমে চলি আছেনে? “লপাংহ’ত বিজাৰ্ভৰ ওচৰৰ কছাৰী গাৱঁৰ। অতুলে তাত এখন প্ৰাইমাৰী স্কুল স্থাপন কৰিছে। মদ, গাহৰি আদি খোৱা আৰু পোহা নিষেধ কৰিছে। কছাৰী সকলৰ উপকাৰৰ বাবে কৃষক সভাতো সিহঁতক ভৰ্ত্তি কৰিছে। লপাঙে ক’লে — “খুব ভাল বাবু। বহুত ছলি হৈছে দে। আমাৰ গাঁৱৰ ছৱ ছলি ইচ্‌কুলক গৈছে দে।”

অতুল — বাৰু ককাই, মই কোৱামতে সকলোৱে মদ আৰু গাহৰি এৰিছে নে?

“লপাঙে টপৰাই কৈ উঠিল — “এৰিছে দে বাবু। তই যি দিনাই কমেতি কৰি মানুহমখাক বুজাই কলি সিদিন ধৰি মদ, গাহৰি সব এৰি দিলু দে। তোক

আৰো আমাৰ কছাৰী মানুহে খুব মানিছে দে। তোক আমি দেৱতা হেন ভাবু দে আৰো।"

অতুল — বাৰু ককাই তই যা। পাৰিলে দুই এদিনতে তইঁতৰ স্কুল খন আৰু সংঘখন চাবলৈ যাম। তেওঁলোকক কবি।

লপাং — "হব দে। তেনে মই আৰো যাং দে বাবু, থাকিবি।" লপাঙে হাতযোৰ কৰি অতুলক নমস্কাৰ কৰে। অতুলেও প্ৰতি নমস্কাৰ কৰি বিদায় দিয়ে। লপাং যায়। অতুলে কিছু সময় চাই থাকি পুনৰ আৰামী চকীত বহে। তেওঁ এই সৰল বড়ো সকলৰ কথা ভাবিব ধৰে। কি সৰল এই প্ৰকৃতিৰ সন্তান বড়ো ভাইসকল!

তিনি

মাটিৰ হাকিম প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ প্ৰকাণ্ড অট্টালিকা। সমুখৰ চোতালখনত চকীত বহি আছে তেওঁ। টেবিলৰ ওপৰত গুৰ–গুৰিটো। নলীডাল মুখত ভৰাই চুহি আছে। লাঠিডাল টেবিলৰ কাণত। সময় আবেলি চাৰি মান বাজিছে। ভিতৰত ৰেডিও বাজি আছে। বাটৰ সন্মুখতে সৰল গছ দুজোপা, অতি বিতোপন। তলত দুবৰিৰ দলিছা। গছৰ ছাঁয়াত জিৰাই হাজৰিকাই আৰাম কৰিছে।

হেন সময়তে জলতি, মণ্ডলা, পুহা, প্ৰাণেশ্বৰ, অতুলকে আদি কৰি খেতিয়ক সকল উপস্থিত হয়। অতুলৰ কপালত ব্যাণ্ডেজ কৰা। ৰাইজে হাজৰিকাক নমস্কাৰ কৰে। হাজৰিকাই মূৰ দুপিয়ায় আৰু বহিবলৈ ইঙ্গিত দিয়ে। মানুহবিলাক বহে! হাজৰিকাই মাত লগায় — "গছৰ ছাঁত জিৰাবলৈ ভাল; মই সেই দেখি ইয়াতে বহিছোঁ। তোমালোকে যদি অসুবিধা পোৱা তেন্তে ঘৰলৈকে যাওঁ বলা।

জলতি — একো বেয়া নাপাওঁ; বৰং ৰ'দে ৰ'দে আহিছোঁ; অলপ ছায়া পাই ভাল হে পাইছোঁ।"

হাজৰিকাই চাকৰজনক মাত দিলে — "এ যদু!" যদু বাৰ তেৰ বছৰৰ চাকৰ ল'ৰা। সি আহি তৎক্ষণাৎ হাজিৰ হ'ল। হাজৰিকাই পানী-দুনি আনি দিবলৈ হুকুম কৰিলে। যদুই পানী আনি দিলে। মানুহবোৰে ভৰি হাত ধুলে। কিছু সময় পিছত মানুহবোৰ সুস্থিৰ হোৱাত হাজৰিকাই চকীৰ পৰা নামি আহি ৰাইজৰ মাজতে

দুবৰিৰ ওপৰত বহিল আৰু কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে — "ময়ে মাতি পঠাইছিলোঁ। তোমালোকৰ ধান ছটিওৱা হ'ল নে?

জলতি — প্ৰায় শেষ হৈছে দেউতা। দুই এঘৰৰহে দুই এক বিঘা বাকী আছে। বোধহয় অহা সপ্তাহৰ ভিতৰত সিয়ো হব।

হাজৰিকা — তোমালোকে ধান সিঁচিলা সঁচা ; কিন্তু তোমালোকে তাৰ আগতে মোক এবাৰ সোধা দৰ্কাৰ আছিল।

জলতি — কথাটো বুজিবলৈ টান পাইছোঁ দেউতা। ভালকৈ বুজাই কওঁক কিয় সুধিব লাগিছিল।

হাজৰিকা — তোমালোকে আবাদ কৰা মাটি মোৰ পট্টাৰ মাটি। সেই বাবে মোৰ মাটিত মই কি বন্দবস্তত খেতি কৰিবলৈ দিওঁ তাক এবাৰ সোধা দৰ্কাৰ আছিল। আজিকালি সকলোৱে আধি লয়; কিছুমানেহে বেয়া মাটিত ঠিকা দিয়ে-বিঘাত দুই মোন হিচাবে। এতিয়া তোমালোকে আধি দিবা, নে ঠিকা দিবা - কি কৰা এটা বন্দবস্ত কৰা। সেই বাবেই মই সকলোকে মাতি পঠাইছোঁ।

জলতি — মই এটা কথা কব খোজোঁ যদি দোষ নধৰে।

হাজৰিকা — কোৱা! কি দোষ ধৰিম? কোৱা বাৰু।

জলতি — ৰিজাৰ্ভৰ মাটিত দেখো আজি আমি ছয় বছৰে জঙ্গল জুৰি খেতি কৰিলোঁ; আমাৰহে পট্টা হব লাগিছিল। তেনে স্থলত ....। মই কথাষাৰ বুজিবলৈ টান পাইছোঁ দেউতা।

অতুলে শুনি আছিল নীৰবে। হাজৰিকাৰ কথা শুনি আৰু পাঠকৰ প্ৰশ্ন শুনি এটা কথা হাঁহি মাৰি ক'লে — কি টান পালে আতৈ? আপোনালোকে জঙ্গল জুৰি খেতি কৰিছে আৰু তেখেতে অফিচৰ ফাইল ঘুঁকুটি পট্টা কৰিছে।

তেওঁৰ এই শ্লেষপূৰ্ণ উক্তিত হাজৰিকাৰ সৰ্বাঙ্গ জ্বলি উঠিল। তেওঁ খং কৰি ক'লে — চুপ্ অতুল। তুমি মনে মনে থাকা। যেই সেই কথা যাকে তাকে নকবা। তুমি কি যেন দেখিছা?

অতুল — আগতে মানুহ যেন দেখিছিলোঁ। বৰ্ত্তমান অৱশ্যে মোৰ ধাৰণা বদলিল।

হাজৰিকা — প্ৰকাশ হাজৰিকাক তুমি চিনা নাই ?

অতুল — বাহিৰৰ ভূতুপূৰ্ব মাটিৰ হাকিম চৰডেপুটি ডাঙৰীয়াক চিনিছিলোঁ, কিন্তু ভিতৰৰ প্ৰকাশ বাবুক চিনি পোৱা নাছিলো। আজি সৌভাগ্যবশত ; প্ৰকাশ বাবুই স্বয়ং প্ৰকাশমান হ'ল। গতিকে চিনিবৰ আৰু বাকী নাই।

হাজৰিকা — চাট্ আপ। বন্ধ কৰ মুখ।

জলতি — তুমি নামাতিবা বোপা ; দেউতাই তোমাৰ ওপৰত খং কৰিছে।

বাৰু দেউতা আপুনি গোটেই মাটি লৈছে নেকি ?

হাজৰিকা — এৰা, গোটেই মাটিয়ে মোৰ। আজিৰ খাটাং কথা কলো। হয় মোৰ ঠিকাৰ ধান দিবা নহয় খেতি বন্ধ কৰিবা। মই কোনো ওজন আপত্তি নুশুনোঁ।

হেন সময়তে সুসজ্জিত সাজেৰে, অৰুণা ওলাই আহিল। তাইৰ গাত বাদামী ৰঙৰ শাৰী, নীলা ব্লাউজ, ভৰিত হাই হিল চু, ওঠত 'লিপষ্টিকৰ' দাগ, গালত পাউদাৰৰ লেপ, চকুত কাজল, যেন থিয়েটাৰৰ অভিনেত্ৰীহে। চুলিকোচা বেণী গুঠা, হাতত সোণৰ চুৰী, ডিঙিত মূল্যবান হাৰ, কপালত ফোট ; এটা বহী এখন হাতত আৰু আনখনত ভেনিটি বেগটো। লয়লাস গতিৰে আহি হাজৰিকাৰ ওচৰত থিয় হ'ল। সমস্ত ৰাইজে একে ধ্যানে তাইৰ ফালে চাই ৰ'ল। তাই এবাৰ ৰাইজৰ ফালে কটাক্ষপাত কৰি পিতাকক সম্বোধন কৰি ক'লে — "পিতা! ইমান সময়ে আপুনি কি কৰিছে? মই মটৰলৈ চাই থাকোতে আমনি লাগিল।" তাই হাতৰ ঘড়ীটোলৈ এবাৰ চায় আৰু কৈ উঠে — "এতিয়া প্ৰায় পাঁচটা বাজে। আৰু আধা ঘণ্টা মাত্ৰ বাকী। আজি বৰ ভাল নতুন ফিল্ম এখন আহিছে। বিভা, মনোৰমা, ৰমলা, সুলোচনা, কনিকাহঁত গৈছেই। আহক। উঠক এতিয়াই। পলম কৰিবৰ সময় নাই। কমলাই মটৰৰ ভিতৰত বহিয়েই আছে।" হাজৰিকাৰ গাত ধৰি মাতে। হাজৰিকাই কয় — "ৰবিচোন অলপমান আই! বাৰু পাঠক তোমালোকে কথাটোৰ সিদ্ধান্ত কৰা। মই কানি-কাপোৰ পিন্ধি আহো। মই চিনেমা চাবলৈ যাম।" হাজৰিকা উঠে। দুয়ো যাবলৈ উদ্যত হয়। অৰুণাক দেখি ৰাইজৰ মানুহে ফিচিঙা-ফিচিঙ কৰে। অৰুণাই কেৰাহিকৈ চাই বুজিবলৈ পাৰিলে। তাই এবাৰ ৰাইজৰ ফালে কৌতুহলপূৰ্ণ দৃষ্টিৰে চাই পঠিয়ালে। হঠাতে অতুলৰ মূৰৰ ব্যাণ্ডেজটোলৈ চকু পৰিল। তাই চালে। অতুলেও মূৰ তুলি চালে। অৰুণাক দেখি অতুলে এটা বিদ্ৰুপৰ হাঁহি মাৰিলে।

অৰুণাৰ খং উঠিল। তাইক ইতিকিং কৰে! তৎক্ষণাৎ তাই পিতাকৰ হাতত ধৰি তেওঁক টানি লৈ যায়। এনেতে জলতি পাঠকে মাত দিয়ে — "অলপ ৰব দেউতা। কথাটোৰ মীমাংসা হৈ যাওক।" অৰুণাই খং কৰি তপৰাহ মাত লগালে — "আজি নহব। আজি সময় নাই।"

অতুলে সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে। ইয়াকে কয় বোলে — "কোনোৱে মৰে হাড়ে হাড়ে, কোনোৱে মৰে মঙহৰ ভৰে।" এওঁলোকে আহিছে ইমান কষ্ট কৰি আৰু তেওঁ আহিছে চিনেমাৰ সপোন দেখিবলৈ। তেওঁ কৈ উঠিল — "একো নিষ্পত্তি নোহোৱাকৈ আপুনি কলৈ যায়।" হাজৰিকাই খং কৰি কয় — "তুমি মনে মনে থাকা! মই তোমাৰ হুকুমৰ চাকৰ নহয়।"

জলতিয়ে হাত যোৰ কৰি ক'লে — "ক্ষমা কৰক দেউতা। তুমি মনে মনে থাকা বোপা। আপুনি খং নকৰিব দেউতা।"

হাজৰিকাই অতুলৰ ফালে এবাৰ অগ্নি দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি পুনৰ পাঠকৰ ফালে চাই ক'লে — "মই তৎক্ষণাৎ আহিম। তোমালোকে সিদ্ধান্ত কৰা।" অৰুণা আৰু পিতাক যায় ; — ভিতৰ সোমায়। ৰাইজৰ মাজত কোৱা-কুই চলে। জলতি পাঠকে ক'লে — "শুনিলে ৰাইজ এওঁৰ কথা? এতিয়া কি কৰিব? কাজিয়া এখন হব জানিছোঁ।" অতুলে ক'লে — "কাজিয়া যে হব ই ধুৰূপ। পিচে আমাৰ এতিয়া কি কৰিব? মঙলাই মূৰে কপালে হাত দি দুখ কৰি ক'লে — "হৰি? হৰি? আজি ছয় বছৰে হাবি জুৰি শেষত খালত হাগি, চেঙৰ বুকু ভৰোৱা যেনহে হল।"

পুহাই লাঠি ডালৰ মূৰত টানকৈ ধৰি ক'লে — "আমি মিছাকৈয়ে সীমাৰ কাজিয়া কৰি মৰিলোঁ — মাটি নিলে লোকে।" প্ৰাণেশ্বৰে চকু ৰঙা কৰি কৈ উঠিল — ম-মই কি - কিন্তু একো নি - নিদিওঁ। ছা-ছালা হাকিমক শে-শেষ কৰিম-বা পেকে।" জলতি পাঠকে তাক হাক দি ক'লে — মনে মনে থাকা প্ৰাণেশ্বৰ। তেন্তে ৰাইজ কি কৰিব লাগিব।" তেওঁৰ কথাত সকলোবিলাকে হয়ভৰ দিলে। এনেতে হাজৰিকা আহি ওলালেই। তেওঁ চাহাবী পোচাক পিন্ধি আহিছে। সুধিলে — "কি ঠিক কৰিলা পাঠক?" জলতিয়ে এবাৰ ৰাইজৰ ফালে চাই মূৰ খোজোৱাব খুজি ধীৰে ধীৰে ক'লে — "কিনো ঠিক কৰিম দেউতা! ৰাইজে কয় যে, তেওঁলোকে আবাদ কৰা মাটিৰ খাজানা চৰকাৰক দিব, কিন্তু আপোনাক ......।" হাজৰিকাই চকু

ৰঙা কৰি কৈ উঠিল — "তাৰ মানে একো নিদিয়ে? ইমান সাহস। বাৰু দেখিম তোমালোকক।" এনেতে প্ৰাণেশ্বৰে কৈ উঠিল — "আমি -এ -একো নি-নিদিওঁ। কি-কিয়-দিম? মা-মাটি-কা-কাৰ।" হাজৰিকাই ধমক দি কৈ উঠিল — " মনে মনে থাক বক্‌ৰা। মাটি কাৰ! পট্টা যাৰ মাটি তাৰ। তাকো নাজানা নে?" তাকে শুনি অতুলে তপৰাই মাত লগালে — "কেতিয়াও নহয়। খেতি যাৰ মাটি তাৰ" হাজৰিকাই চকু পকাই কৈ উঠিল — "খেতি যাৰ মাটি তাৰ? তুমি আইন জানা?" অতুলে ঘপৰাই ক'লে — "হয় জানো, নাঙল যাৰ মাটি তাৰ। খেতিয়কৰহে মাটি। তাহানিৰ জমিদাৰী প্ৰথা আৰু নচলে। তাহানিৰ সামন্ত যুগ গ'ল আৰু সামন্ত নীতিও বদলিল। মাটিৰ অধিকাৰী খেতিয়কহে।"

হাজৰিকাৰ খঙে চুলিৰ আগ পালে – খঙত শৰীৰ ঘৰ্মাক্ত হ'ল। তেওঁ ক'লে — "নন্‌চেনচ্‌, পাগল কৰবাৰ। তুমি মোৰ ঘৰৰ পৰা বাহিৰ হৈ যোৱা।" হাজৰিকাৰ কথা শুনি ৰাইজৰ মাজত চাঞ্চল্যৰ সৃষ্টি হ'ল। পাঠকে ক'লে — "আপুনি তেনেকৈ গালি নাপাৰিব দেউতা। তেওঁৰ দৰে জনা বুজা শিক্ষিত ল'ৰা এজনক এনে কথা ক'লে আমি বৰ বেজাৰ পাওঁ। তেওঁ আমাৰ কৃষক সভাৰ চেক্ৰেটাৰী।"

হাজৰিকা — এওঁক লৈ তোমালোকে মোৰ ইয়ালৈ কিয় আহিছা? মই কৃষক সভা নাইবা তাৰ চেক্ৰেটাৰী-টেক্ৰেটাৰী একো নাজানোঁ। এই বিলাকক নেতা-ফেতা কৰিলে বিপদত পৰিবা।" এনেতে ৰাষ্টাত মটৰৰ হৰ্ণ শুনা যায়; অকণাই মটৰৰ ভিতৰত বহি ঘন ঘনকৈ হৰ্ণ বজাই দিয়ে। "পিতা সোনকালে আহক। সময় নাই।" — হাজৰিকাই ব্যস্তভাৱে ক'লে — এয়া শুনিছাই নহয় ছোৱালীজনীৰ মাত। মই যাওঁ, কি কৰা ভাবিচিন্তি তোমালোকে পিচত জনাবা।"

অতুলে তপৰাই মাত লগালে — পিচত আৰু কি জনাম? আজিয়ে জনাওঁ যে, ৰাইজে ঠিকা, আধি একো নিদিয়ে। খেতিয়কৰ মাটিত আপোনাৰ একো অধিকাৰ নাই।" হাজৰিকাই খঙতে দুখোজমান আগবাঢ়ি আহি, লাঠি ডাল জোকাৰি জোকাৰি অতুলক কয় — "অধিকাৰ! অধিকাৰ আছেনে নাই পিচত গম পাবি। বাৰু পাঠক তোমালোকৰো এয়ে মত নেকি?" তেওঁৰ প্ৰশ্নত পাঠকে নীৰবে তলমুৱা হয়। ৰাইজৰ মানুহ নীৰব হৈ থাকে। হাজৰিকাৰ খং উঠে। তেওঁ কৈ যায় —

"অ বুজিছোঁ তোমালোকে মতলব কৰি আহিছা। কিন্তু মনত ৰাখিবা — প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ লগত কৌশল নাখাটিব। ঘোটে ঘোটে পানী খাব লাগিব। মই কৈ গলো মোৰ পট্টাৰ মাটিত ৰুবা ধান তোমালোকে নাকাটিবা। মই পুলিচত দিম। দেখিম এবাৰ খেতি যাৰ মাটি তাৰ কেনেকৈ হয়। তোমালোক এতিয়া যোৱা। মই আহিলোঁ।" চকু ৰঙা কৰি অতুলৰ ফালে আৰু এবাৰ ৰাইজৰ ফালে চাই হাজৰিকা গোঁ গোঁ কৰি ওলাই গ'ল আৰু গিৰিপ কৰি মটৰত বহি 'ষ্টিয়াৰিং' ধৰি ভোঁ ভোঁ শব্দেৰে মটৰ চলাই দিলে। মানুহৰ খং যেন মটৰত ওপৰত জাৰিব। আনফালে তেওঁ যোৱাৰ পিনে চাই থাকি ৰাইজ লাহে লাহে উঠিল আৰু ৰাস্তালৈ ওলাই আহিল। অতুলে এবাৰ এটা কাঠ হাঁহি মাৰিলে আৰু ক'লে — "চকু ৰঙা কৰিয়ে কাম আদায় কৰিব খোজে। ওৰে জীৱনে তলতীয়া কৰ্মচাৰীক ৰঙা চকু দেখুৱাই কাম আদায় কৰি আহি ভাবিছে যে, সকলোতে তেনেদৰে কাম হব। কিন্তু ই অফিচৰ ভিতৰত হে খাটে বাহিৰত যে তাৰ কোনো মূল্য নাই তাৰ ধাৰণা তেওঁৰ নাই।

জলতি পাঠকে চিন্তা মগ্ন হৈ ক'লে — "এতিয়া কি কৰিবা বোপা? তেওঁ যেনেকৈ কৈছে তেনেকৈ কৰিবও। ই বিষধৰ সৰ্প।" অতুলে এটা পাতল হাঁহি মাৰি ক'লে — "আমিও ধন্বন্তৰি বেজ আতে' দেখা যাওক বিষধৰৰ বিষ নাইকিয়া কৰিব পাৰি নে নাই।" প্ৰাণেশ্বৰে খণ্ডতে হাত দাঙি ক'লে — "মইতো - তাক ঠিক - কৰিম। তা-তাৰ একেচৰে দাঁত ভাঙিম বা-বাপেকে। সি-ক-কলিতাক গা-গালি পাৰে। মই অ -তাক ঠিক কৰিহে এ-এৰিম।"

তাৰ ৰাগ দেখি পাঠকে বুজাই বঢ়াই সকলোকে ফিৰি যাবলৈ হুকুম কৰিলে। "এতিয়া বল সকলোৱে। গধুলি হল, বাট বহু দুৰ। এনে কথা নকবা প্ৰাণেশ্বৰ; সন্ধিৰ বাঁহ বুদ্ধিৰেহে কাটিব লাগিব। বলাচোন ঘৰতগৈ কিবা দিহা কৰিব লাগিব।" পাঠকৰ কথা মতে সকালোটিয়ে মনে মনে ঘৰলৈ খোজ ললে। নানা চিন্তাই আগুৰি ধৰিলে তেওঁলোকৰ মন।

চাৰি

ইয়াৰ কেইদিন মান পিচত অতুলে কৃষক সভা আহ্বান কৰিলে। অসমীয়া পামুৱৈ আৰু ওচৰৰ স্থায়ী বাসিন্দা কছাৰী সকলক লৈ এই কৃষক সভা। এই

সভাৰ চেক্ৰেটাৰী অতুল কলিতা আৰু সভাপতি জ্বলতি পাঠক। মাটি বাৰী সংক্ৰান্ত এই গণ্ডগোল আৰম্ভ হোৱাত অতুলে কৃষক সভা আহ্বান কৰিলে। খেতিয়ক সকলে দলে দলে আহি যোগ দিলে। গোঁসাই ঘৰৰ চোতালত মিটিং বহিছে। বাটে বাটে আহোতে মণ্ডলাই পুহাক লগ পাই মাত দিলে — "অ পুহাকাই ৰহচোন অ লপ, ময়ো যাওঁ।" দুয়ো লগ লাগে আৰু সিদিনাৰ সেই কাজিয়া এৰি আগৰ দৰে আপোন ভাবে কয় — "সিদিনা বৰ বেয়া কাণ্ড হৈ গ'ল পুহাকাই। মিছাকৈ সীমাৰ কাজিয়া কৰি আমি দুয়োঘৰে মৰিলোঁ। কিন্তু মাটি নিলে হাকিমে। সিদিনাৰ সেই ঘটনাৰ পৰা মোৰ ভাল শিক্ষা হল যে, আগগুৰি নভবাকৈ কাম কৰা বেয়া। তই মাফ কৰিবি ককাই। যি হবৰ হ'ল, এতিয়া সেইবোৰ এৰি দে। তই মোৰ শত্ৰু নহয় আৰু ময়ো তোৰ শত্ৰু নহওঁ' বৰং আমাৰ দুয়োৰো শত্ৰু হ'ল — ছালা সেই বুঢ়া শগুণ মাটিৰ হাকিমহে।"

পুহা — মইতো আগেয়ে জানো বোলোঁ এই মাটি আমাৰ নহব। এই বেটাই যেতিয়া আমাৰ লগত আহি মাটি চাই গৈ অফিচলৈ অহা যোৱা কৰিছে, তেতিয়াই বুজিছো আমাৰ কপালত আৰু মাটি নাই। মাজতে আমি মৰিলোঁ তেজেমুতা দুখ কৰি। সি নিলে ওপৰে ওপৰে। আমাৰ কাজিয়া এৰি পেলা। সিহে আমাৰ আচল শত্ৰু।

মণ্ডলা — এৰা ককাই। বল! যি হয় মিটিঙত আজি এটা ঠিক কৰিব লাগিব। প্ৰাণ দিম তেও মাটি নাছাৰিম।

পুহা — "এৰা ময়ো তাকে কওঁ। বল বাৰু।" এনেদৰে দুয়ো আলোচনা কৰি আহি মিটিঙত বহে — জলতি পাঠকৰ কাষতে। পাঠকইঁতে আগতে আহি বহি আছিল। লাহে লাহে মানুহ ভৰি পৰিল। পাঠকে ক'লে — মানুহ প্ৰায় আহিছেই। এতিয়া আৰম্ভ কৰো বোপা কলিতা।" পাঠকৰ কথা শুনি অতুলে থিয় হৈ ক'লে — "উপস্থিত ৰাইজ! এতিয়া আমাৰ সভাৰ কাম আৰম্ভ হওক। আজিৰ সভাৰ পৌৰোহিত্য কৰিব আমাৰ স্থায়ী সভাপতিয়ে।" প্ৰস্তাব কৰি তেওঁ বহিল। মণ্ডলাই সমৰ্থন কৰিলে। পাঠকে আসন গ্ৰহণ কৰি ক'লে — 'সভাৰ উদ্দেশ্য চেক্ৰেটাৰীয়ে বুজাই কব।" অতুলে ততালিকে উঠি ক'লে — "সমবেত ৰাইজ! আজি আমি ইয়াত উপস্থিত হোৱাৰ কাৰণ বোধহয় সকলো ৰাইজে বুজিব পাৰিছে।

আপোনালোকৰ ছয় বছৰ ধৰি জংগল জুৰি খেতি কৰা মাটিবোৰ পেনচন প্ৰাপ্ত মাটিৰ হাকিম প্ৰকাশ হাজৰিকাই তেওঁৰ নামত পট্টা কৰিছে। সেই মৰ্মে সিদিনা তেওঁ আমাক মাতি নি ঠিকা দিবলৈ হুকুম কৰিছে। যদি ঠিকা দিয়া নহয়, তেন্তে পকা ধান কটাত বাধা দিব। বাধা নামানিলে পুলিচ লগাব। সেই দেখি আজি কৃষক সভা আহ্বান কৰা হৈছে। ৰাইজে কথাটো গমি চাই কিবা এটা সিদ্ধান্ত কৰিব বুলি আশা কৰিলোঁ।" তেওঁ বহে। ৰাইজৰ মাজত গুণ গুণ শব্দ হয়। সভাপতিয়ে উঠি কয় — "এতিয়া ৰাইজৰ মত কওঁক।" তেওঁ বহে। মণ্ডলাই থিয় হৈ কয় — "মোৰ মতে আমি ঠিকা—আধি একো নিদিও, ধানো কাটি আনিম। পিচত যি হয় হব" বহে। জগোই ৰাইজৰ মাজৰ পৰা উঠি কয় — "কি আৰ হব? গোঁসাই ঘৰ দেখিব লাগিব, মাৰ-ভাত খাব লাগিব; পাৰিবা?"

ৰামো — তই ভয় কৰিছ নেকি? আজিৰ এই স্বাধীন গণতন্ত্ৰৰ যুগতো তই জেলক ভয় কৰনে? অসহযোগ আন্দোলনতে দহমাহ জেল খাটি আহিছো। কিমান মাৰ-পিট গৈছে আমাৰ পিঠিৰ ওপৰত; তথাপি আমি কেৰেপ নকৰিলোঁ। তোৰ দৰে ভীৰু হলেহে জেলক ভয় কৰে। ইমান এটা অন্যায় কৰিছে, তাতো তই নীৰৱে থাকিবি? আমি থাকিব নোৱাৰো। "কৰেঙ্গে নেই মৰেঙ্গে" গান্ধীজীৰ এই বাণী সাৰোগত কৰি কাম হাতত লম। একো ভয় নকৰোঁ। সভাপতি মহাশয় মই প্ৰস্তাৱ কৰো যে, আমি ঠিকা আধি একো নিদিওঁ আৰু মাটিও এৰি নিদিওঁ। আমাক আনকি মাটিৰ পট্টাহে দিব লাগিব।

তেওঁৰ কথাত ৰাইজে হাত তালি দি সমৰ্থন কৰিলে। পৰনে ৰাইজৰ মাজৰ পৰা উঠি ক'লে — এই প্ৰস্তাৱটো আনন্দেৰে সমৰ্থন কৰিলোঁ।

লপাং কছাৰীয়ে উঠি ক'লে — আমিয়ো আচং দে আৰো। মাৰামাৰি কৰিব পাৰং তেওঁ মাটি এৰি নেদংদে ভাইহত। (বহে) দফা কছাৰীয়ে উঠি কয় — মোৰো একে কথাদে ৰাইজ। আমি সব্ বড়ো মান্হে খুব ঠিক আছংদে। আমাক হুকুম কৰিবি সভাপতি, আমি সব যাবো দে।" ৰাইজে কৰ তালি দিয়ে। গুণ গুণ শব্দ হয়। নানা কথা কয়। অতুলে থিয় হৈ কথা ক'লে — "আমি বুজিব পাৰিছো যে, ৰাইজে ঠিকা আধি নিদিয়ে বৰং মাটিৰ পট্টাহে বিচাৰে। কিন্তু ইয়াত আমাৰ কাজিয়া হব। হাজৰিকাৰ লগত কাজিয়া কৰিব পাৰিবনে?

ৰামোই থিয় হৈ ঘপকৈ উঠিল — নোৱাৰিম কিয়? জান দিম তথাপিও মাটি এৰি নিদিম। আইন আদালত জানো অকল হাকিম উকীল আদি ডাঙৰ মানুহৰ বাবেহেনে?

অতুল — ডাঙৰ মানুহৰ বাবে অকল নহয় সঁচা; কিন্তু ডাঙৰ মানুহ জগৰীয়া হ'লে, আইনৰ ফুটা বাহিৰ হয়, আৰু সেই ফুটাৰে তপং কৰি সাৰি পৰে। নেদেখিছে কত কিমান ভেটি খোৱা অফিচাৰৰ কেচবোৰ নষ্ট হৈ গ'ল, বৰং প্ৰমোচনহে পালে। সাধাৰণ মানুহ জগৰীয়া হলে আইনৰ গাঠিটো টানকৈহে লাগে। সেয়েহে কৈছোঁ, আগেয়ে ভাবি চিন্তি চাবলৈ। তেওঁ ভূতপূৰ্ব ডেপুটি কলেক্টৰ। আইন জানে, আদালতৰ সকলোকে চিনে। তাৰ উপৰি ধনী মানুহ। মুখৰ খাতিৰত নহলেও টকাৰ জোৰত মোকৰ্দ্দমা জয়ী হব পাৰিব। মোকৰ্দ্দমা মানে টকাৰ্দ্দমা। আমাৰ দৰে নিঃকিন মানুহক অলপ টকা দিও হাত কৰিব পাৰিব। তেতিয়া কি কৰিব?

পৱন — "আমি দুখীয়া হলওে নীচ নহয়। তাৰ টকা লৈ তাৰ ফলীয়া হম? পুবৰ সূৰ্য্য পছিমে উঠিব; তথাপি সেইটো.......।" ৰাইজৰ মাজত "নিশ্চয় নিশ্চয়" ধ্বনি উঠিল। সভাপতিয়ে উঠি ক'লে — ভাবি চিন্তি চালোঁ। কাজিয়া এখন নোহোৱাকৈ নাথাকে। সেই বুলি ভয় কৰি আমি আমাৰ ন্যায্য প্ৰাপ্য এৰিব নোৱাৰোঁ। সেইবাবে ৰাইজ, আমৰ একগোট হওঁক। আমি ধান কাটিমেই। আমাৰ কাৰণে আমাৰ কছাৰী ভাই সকলো আহিব; আমি সকলোৰে মিলি হাকিমৰ হাতৰ পৰা মাটি উদ্ধাৰ কৰিব লাগিবই। সাজু হওঁক। ৰাইজৰ মাজৰ পৰা "আমি সাজু আছো। একদম্ ঠিক" আদি শব্দ উঠিল। তেতিয়া অতুলে উঠি ক'লে — বাৰু সেয়ে হব। আজি আমি সমাজ বিদ্যামানে শপত গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। মই শপত দিম, আপোনালোক সকলোৰে থিয় হৈ গ্ৰহণ কৰক।" অতুলে শপত দিয়ে। পুবমুৱা হৈ সেৱা কৰি সকলোৰে থিয় হয় আৰু শপত গ্ৰহণ কৰে। তাৰ পিচত সভাপতিয়ে সভা ভঙ্গ দিলত ৰাইজে জয়ধ্বনি দিলে — "জয় কৃষক শক্তিৰ জয়।" "খেতি যাৰ মাটি তাৰ" জয়ধ্বনিৰে খলক লাগি গল সমস্ত ৰিজাৰ্ভ।

পাঁচ

প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ ঘৰৰ আগ চোতাল। অৰুণাই চাকৰ যদুক মাৰিছে। পুৱাতেই অৰুণাই তাক কৈ গৈছিল, ধোবাৰ পৰা তাইৰ নতুন মেখেলা চাদৰ যোৰ আনিবলৈ। কাৰণ তাই আবেলি মিটিঙলৈ যাব লাগিব। যদুই দুপৰীয়া যাওঁ বুলি ভাবিছিল, কিন্তু প্ৰায় দহমান বজাৰ পৰা তাৰ পালাজ্বৰ উঠাত সি যাব নোৱাৰিলে। এতিয়া মিটিঙক যাওঁ বুলি অৰুণাই কাপোৰ যোৰ বিচৰাত অনা নাই বুলি কোৱাত তাইৰ বৰ খং উঠিল ; আৰু তাৰ বাবে তাক মাৰি গতিয়াই বাহিৰ কৰি দিলে — "ওলাই যা তই আমাৰ ঘৰৰ পৰা! অবাধ্য দুষ্ট ল'ৰা কৰবাৰ! একো কথাকে নুশুন তই। যা, এই মূহৰ্ত্তে আমাৰ ঘৰৰ পৰা।" তাক বাহিৰ কৰি দিয়ে। সি কয় "মোৰ জ্বৰ উঠিছে বাইদেউ! সেইবাবে যাব নোৱাৰিলো। মোৰ এতিয়াও জ্বৰ আছে। উহ্ বৰ ঠাণ্ডা লাগিছে।" সি ক'পে জ্বৰত, অৰণা ক'পে খঙত। তাই বৰ আশা কৰিছিল যে, নতুন পোচাক যোৰ পিন্ধি আজি মিটিঙলৈ যাব। তাইৰ আশা নিৰ্মূল হোৱাত তাইৰ বৰ খং উঠিছে। খঙতে তাই তাক খেদি দিলে। সি কান্দি কান্দি আলিলৈ ওলাই গ'ল। কিছুদূৰ গৈ সি বাটৰ কাষতে পৰি গ'ল। বাটৰ দাঁতিত একাষৰীয়া হৈ সি ক'পি ক'পি পৰি থাকিল। অতি আচৰিত কথা হেন সময়তে অতুল কলিতা আহি ওলাল। তেওঁ গুৱাহাটীত থকা তেওঁৰ বন্ধু কণক সেনৰ তালৈকে আহিছিল — তেওঁলোকৰ মাটিৰ কাজিয়া সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ। কণক সেনৰ ঘৰ ৰিহাবাৰীত। হঠাতে ল'ৰা এজন ৰাস্তাৰ দাঁতিত পৰি থকা দেখি অতুলে তাৰ ওচৰলৈ গৈ সুধিলে — "হেৰ ল'ৰা, তই কোন? তোৰ কি হৈছে?" যদুই মূৰ তুলি অতুলৰ ফালে চালে আৰু কান্দি কান্দি ক'লে — "মোৰ জ্বৰ উঠিছে দেউতা। মই হাকিমৰ চাকৰ আছিলোঁ। মোক হাকিমৰ জীয়েকে মাৰি ধৰি খেদি দিছে দেউতা। উহ্ বৰ জাৰ ধৰিছে দেউতা।" সি জাৰত ক'পে। অতুলে তাক হাতত ধৰি তুলি আনে আৰু নিজৰ গাৰ এৰিয়া চাদৰখন উৰিবলৈ দিয়ে। সি উৰে। কাপোৰ উৰাৰ পিচত অতুলে ক'লে — "বল তোক ঘৰত নি থৈ আহোঁ।" — "মই আৰু সিহঁতৰ তালৈ নাযাওঁ দেউতা। মোক নিনিব। মোক লৈ বলক দেউতা। মই

আপোনাৰ লগত যাম।"সি কান্দি কান্দি কয়। অতুলে ক'লে — 'মাৰিছে যদিও ৰাখিব বল। মই থৈ আহোঁ, তই নাকান্দিবি।"

যদু —(হাত যোৰকৈ) মই নাযাওঁ দেউতা। মোক আপুনি লৈ বলক দেউতা; জীউ বধ পাপ লাগিব দেউতা; মোক লৈ বলক। মই কাবৌ কৰিছোঁ; সেৱা কৰিছোঁ।" সি ভৰিত দীঘল দি পৰে। কাকুতি-মিনতি অতুলে এৰাব নোৱাৰি "বাৰু বল, কিন্তু লোকৰ চাকৰ মই নিলে ফুচলাই নিয়া বুলি বদনাম কৰিব। গতিকে দুই চাৰি দিন পিচত তোৰ জ্বৰ এৰিলে মই লৈ যাম বল। তোক নামাৰে।" এই বুলি কৈ অতুলে তাক নিবৰ বাবে যো-জা কৰিছে মাত্ৰ; এনেতে অৰুণাই দেখা পালে। যদুক মাৰি ধৰি খেদি দি তাইৰ বেয়া লাগিছিল। তাই মনৰ দুখতে মিটিঙলৈও নগল। কিছু সময় দোতলাৰ ওপৰতে ভাবি থাকি তাই তাক ফিৰাই নিম বুলি নামি আহিল। কিন্তু ইতিমধ্যে অতুলে এখন ৰিক্সা মাতি আনি যদুক তাত তুলি ললে আৰু নিজেও উঠি গুচি গ'ল। অৰুণাই বেগা বেগিকৈ আহি ৰিক্সাৰ কাষ চাপি যদুক মাতিম বুলি ভাবিছিল; কিন্তু অতুলক দেখা পাই তাইৰ মুখৰ মাত আৰু নোলাল কেৱল ৰিক্সাত উঠি যোৱা অতুল আৰু যদুৰ ফালে নির্নিমেয় নয়নে চাই ৰল। অতুলহঁত ইতিমধ্যে বহুদূৰ পালেগৈ। সন্ধ্যা নামি আহিছে। গাৰ নোম দেখা নেদেখা সময়। অৰুণাই খং আৰু বিৰক্তিত গৈ নিজৰ কোঠালিত সোমাল আৰু চুইচটো টিপি দি ইলেক্‌ট্রিক লাইট জ্বলাই বিছনাত দীঘল দি পৰিল ভাবিব ধৰিলে -— কি কৰোতে কি হ'ল। তাই মনস্থ কৰিলে — পিতাকৰ আগত তাই নিশ্চয় কৈ দিব অতুলে যদুক ফুচুলাই নিয়া বুলি।

ৰাতি আঠ মান বজাত হাজৰিকা তেতিয়া ক'ৰবাৰ পৰা আহি মটৰখন গেৰেজৰ ভিতৰত ৰাখিবলৈ ড্ৰাইভাৰক হুকুম দি ঘৰ সোমাই যদুক মাতিলে পানী দিবলৈ; তেতিয়া অৰুণা ওলাই আহি যদু নাই বুলি কৈ নিজে পানী-দুনী দি পিতাকক পৰিচর্য্যা কৰিলে। মুখ হাত ধুই উঠি হাজৰিকা ড্ৰইং ৰুমত গৈ বহিল। অৰুণাই পিতাকক চাহ-তাহ আনি দিলে। চাহৰ কাপ হাতত লৈ হাজৰিকাই যদুৰ খবৰ কৰি অৰুণাক সুধিলে "সি কলৈ গ'ল।" অৰুণাই লাহেকৈ পিতাকৰ চিয়াৰৰ ওচৰত থিয়হৈ ক'লে — "আজি আবেলি সিদিনা যে আহিছিল, সেই ডেকা জনে অতুল নে কি নাম যে — যুদক ফুচুলাই ৰিক্সাত তুলি লৈ গৈছে। মই দেখা পালো; কিন্তু মই গৈ নৌপাওতেই দুয়ো গুচি গ'ল।" হাজৰিকাই অতুলৰ নাম শুনি খঙত অগ্নিশর্মা

হৈ উঠিল। খঙৰ বেগতে তেওঁ বকিব ধৰিলে "সেই অতুল! তাক মই জানো। সি এক নম্বৰ বদমাইচ। অতি উদ্ধত। সি কছাৰী মহলত কিবা এখন সেৱাসংঘ খুলি অজলা কছাৰীসকলক ঠগি খাব ধৰিছে। তাৰ উপৰি সি বোলে কিবা এখন কৃষক সভাও গঠন কৰিছে আমাৰ ৰিজাৰ্ভত থকা খেতিয়ক সকলক লৈ। সি এই অশিক্ষিত মানুহবোৰৰ মাজত নেতা হৈ পৰিছে। ষ্টুপিদ'ক মই ভাল শিক্ষা দিম। তাৰ নেতাগিৰি মই মুখেৰে বাহিৰ কৰিম। সি মোৰ চাকৰক ফুচলাই নিয়ে। তাৰ ইমান সাহস। সি বাঘৰ নেগুৰেৰে কাণ খুজাইছে। এইবাৰ গম পাই যাব। সিদিনা তাৰ বাবেই মোৰ ঠিকাৰ ধানৰ বন্দবস্ত নহল। যা আই, মটৰখন সাজু কৰগৈ। এতিয়া দুয়ো গৈ তাক এটা ভাল শিকনি দি যদুক লৈ আহিম।"

অৰুণা — মটৰ যাব জানো? তেওঁ বোলে ৰিজাৰ্ভতহে থাকে? বাটত পানী পেক আছে বোধহয়।

হাজৰিকা — যাব। আজি কেইদিনমান আগতে কৃষি মন্ত্ৰীয়ে ৰিজাৰ্ভ চাবলৈ যোৱা উপলক্ষে তেওঁৰ মটৰ নিব পৰাকৈ ৰাস্তাটো ভাল কৰিছিল। তই যা সোনকালে ওলা।

অৰুণা — "আজি থাওক পিতা। এই ৰাতিখন তেওঁলোকে কলৈ যায় ক'ত থাকে একো থিক নাই। কাইলৈ যোৱাই ভাল হব।"

জীয়েকৰ কথাতে পিতাকও মত দিলে আৰু সিদিনা নগৈ তাৰ পিচ দিনামানে যোৱাকে ঠিক কৰিলে।

ৰিজাৰ্ভৰ মাজত অতুলৰ পঁজা। এখন বিছনাত যদু শুই আছে। অতুলে ওচৰত বহি আছে। সিদিনা তাক অতুলে ৰাতাৰাতিয়েই ডাক্তৰৰ ওচৰলৈ লৈ যায়। তেওঁৰ আৰু কণক সেনৰ ঘৰলৈ যোৱা নহ'ল। তেওঁৰে বন্ধু ৰমেশ ডাক্তৰৰ তালৈ গ'ল আৰু যদুৰ চিকিৎসাৰ কাৰণে সেই ৰাতি তাতেই থাকিল। পিচ দিনা যদুৰ জ্বৰ এৰাত ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শমতে নিজৰ পঁজালৈ ফিৰি আহিল ৰমেশৰ মটৰেৰেই। সেই দিনা যদুৰ জ্বৰ নাই। পালাজ্বল পালা হিচাবে অলপ উঠিছে যদিও জ্বৰৰ বল কম। বিছনাখনত শুই ঔষধ পথ্য সি খাই আছে। যতীনে আলপৈচান ধৰি আছে। যদুই ভোক লগা বুলি কোৱাত অতুলে ক'লে — "আজি পথ্য খাই থাক। কালি পুৱাতে তোক সৰু মাছৰ জোল আৰু ভাত দিম।"

যদুই বাৰ্লি খায়। লাহে লাহে তাৰ ভোক কমি আহিছে। অতুলে সোধে — "যদু! তোৰ কোন আছে? তোৰ ঘৰ ক'ত?" যদুই এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়ি কয় — "সেইবোৰ কথা ক'লে মোৰ চকুলো ওলায়। আমাৰ ঘৰ সদিয়াৰ ওচৰত আছিল। যোৱা বেলি ১৯৫০ চনত ভূঁইকপৰ পাচত যি বানপানী হ'ল, সেই বানপানীত আমাৰ ঘৰ-দুৱাৰ সকলো উটি গ'ল। মোৰ আই পিতা, দুজন ভাই আৰু ভণীজনী উটি গৈ কৰবাত মৰিল! মই এডাল কাঠত উঠি ভাহি আহিলোঁ। বহুদূৰ উটি অহাত নাৱেৰে যোৱা এজন মানুহে মোক ধৰি লৈ যায়। তেওঁ চৰকাৰৰ চাকৰি কৰা মানুহ আছিল। মোক নি এটা কেম্পত থলে। তাত মোৰ দৰে পানীত উটি অহা বহুত মানুহ আছিল। আমি প্ৰায় এমাহমান তাতে খাই বৈ আছিলো। মই এজন ভদ্ৰলোকৰ লগত আহিলোঁ। তেওঁ মোক তিনিমাহ মান ৰাখিলে। তেৰো চৰকাৰী মানুহ। গুৱাহাটীলৈ বদলি হলত মোক লৈ আহিল। তাত কিছুদিন থকাৰ পিচত তেওঁ চিলেটলৈ বদলি হ'ল। মই লগত নাযাও বোলাত তেওঁ মোক হাকিমৰ তাত থৈ গ'ল। আজি ছয় মাহে মই তাতে আছোঁ।"

অতুল — "বাৰু তোৰ কাহিনী শুনিলোঁ। পিচে এতিয়া তোক হাকিমৰ তাত থৈ আহিলে থাকিবি নে নাথাক?"

যদু — (কান্দি) মোক আৰু তালৈ নপঠাব দেউতা। মই তালৈ নাযাওঁ।

অতুল — মই ৰাখিলে বেয়া বুলিব যদু। তই ভয় কৰিব নালাগে। মই গৈ তোক থৈ আহিম। ভাল নোহোৱা মানে মই চিকিৎসা কৰিম আৰু ভাল হলে তই তালৈ যাবি। এদিন দন্দ লাগিল বুলিনো নাযাব নে?

যদু — মোক নপঠাব দেউতা। মই কাবৌ কৰিছোঁ; আৰু মই তালৈ নাযাওঁ।

এনেতে বাহিৰত মটৰৰ শব্দ শুনা গ'ল। অতুলে ক'লে — "ৰবি মনে মনে থাক। ডাক্তৰ বোধহয় আহি পালেই। মই চাই আহোঁ।" অতুল ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই আহে। দেখে যে মটৰ ডাক্তৰৰ নহয় — হাজৰিকাৰ হে। মটৰৰ পৰা হাজৰিকা আৰু অৰুণা নামি আহিল। অতুলে হাঁহি মাৰি গৈ নমস্কাৰ কৰি ক'লে -— "আহক, ভিতৰলৈ আহক।" অতুলক দেখি হাজৰিকাই এবাৰ চকুলৈ চালে, আৰু মটৰৰ ভিতৰৰ পৰা লাঠি ডাল আনি হাতত লৈ ক'লে — 'বল আই।"

অৰুণাই এবাৰ কেৰাহিকৈ অতুলৰ ফালে চাই আনমুখ দিলে। তাৰ পিচত পিতাকৰ পিচ ললে। আগে আগে অতুল, পিচত হাজৰিকা আৰু তেওঁৰ পিচত অৰুণা। তিনিওঁ অতুলৰ পঁজাৰ মানুহ বহা বাৰান্দাৰ ভিতৰত সোমাই গ'ল। অতুলে ভায়েক যতীনক চকী-মেজবোৰ পৰি-পাটিকৈ দিবলৈ আদেশ কৰিলে। সি সেইবোৰ জাৰি-জোকাৰি তেওঁলোকক বহিব দিলে। অতুলে হাঁহি মাৰি ক'লে — "দুখীয়াৰ ভঙা পঁজাত পদাৰ্পণ কৰিলে যেতিয়া ঘিণ নকৰি বহক ইয়াতে। অনুগ্ৰহ কৰি বহক।" অৰুণাকো ইঙ্গিত কৰে। হাকিমে কঠোৰ ভাৱে ক'লে — "আমি বহিবলৈ অহা নাই। আহিছোঁ এটা ডাঙৰ জগৰৰ বাবেহে।" অতুলে হাঁহিমাৰি ক'লে — "ডাঙৰ জগৰ লগাইছোঁ ডাঙৰ শাস্তি দিব; কিন্তু মোৰ পঁজালৈ আহি নবহিব কিয়? দায় দণ্ড পিচৰ কথা। বৰ্ত্তমান আপোনালোক মোৰ অতিথি। নবহিলে মই বৰ দুখ পাম। বহক অনুগ্ৰহ কৰি।" তেওঁ সকাতৰে অনুৰোধ কৰে। হাজৰিকাই কিছুপৰ তলকা মাৰি অতুলৰ ফালে চাই ললে আৰু অৰুণাক ক'লে — "বহ আই।" দুয়ো বহে। অতুলে যতীনলৈ চাই কয় — "অ' যতীন, যা দুকাপ কাজিটেঙাৰ চৰবৎ লৈ আহ গৈ। তেখেতসকল ৰ'দত বৰ কষ্ট পাই আহিছে। চৰবৎ খালে আৰাম পাব।" যতীন যায়। অৰুণাই কৈ উঠে — "আপোনাৰ ইয়ালৈ আমি চৰবৎ খাবলৈ অহা নাই। আমি চৰবৎ নাখাওঁ।" অতুলে হাঁহিমাৰি কয় "কিয়? নিমখহাৰামী হব বুলি ভয় কৰিছা নেকি? ভয় নাই, চৰবতত নিমখ নাথাকে চেনিহে থাকিব। চৰবৎ খাই উঠি মোক শাস্তি দিলেও নিমখহাৰামী হবৰ ভয় নাই।

হাজৰিকাই মাত লগালে কঠোৰ ভাবে — "খোৱা বাদ দিয়া। পিচে তোমাৰ ওপৰত এটা অভিযোগ আছে। তুমি আমাৰ চাকৰ ল'ৰা যদুক কিয় ফুচুলাই আনিছা?"

অতুল — "ফুচুলাই আনিছোঁ। ইঁহ্বালে আপুনি।" এই বুলি কৈয়ে খোলা হাঁহিৰে গোটেই ঘৰটো মুখৰিত কৰি তুলিলে। হাজৰিকাই ৰূঢ়স্বৰে ক'লে "হাঁহিলে নহব। তুমি ইয়াৰ কৈফিয়ৎ দিব লাগিব। তুমি মোৰ চাকৰক ফুচুলাই আনা; তোমাৰ ইমান সাহস!" হাজৰিকাৰ খং উঠা দেখি অতুলে নৰম সুৰত ক'লে — "মিছা কথা। আপোনাক ভুলকৈ কৈছে কোনোবাই।"

হাজৰিকা — "তেন্তে সি তোমাৰ ঘৰত কিয়?"

অতুল — "বাটৰ দাঁতিত সি পৰি আছিল জ্বৰ উঠি। মই দেখা পাই তাক ডাক্তৰৰ ওচৰলৈ লৈ যাওঁ। এতিয়া ডাক্তৰৰ নিৰ্দেশমতেই শুশ্ৰুষা কৰিছোঁ। ভাল হলে থৈ আহিম বুলি তাৰ আগত মই নিজেই কৈছোঁ। আপুনি মিছাকৈ মোক ফুচুলাই অনা বুলি ধৰিছে। "ভাল হলে পুনৰ থৈ আহিম বুলি কোৱাত অৰুণাই পিচ মুখ দি এটা বিদ্ৰূপৰ হাঁহি মাৰিলে। তাইৰ ধাৰণা হ'ল যে, পিতাকৰ ধমকনি পাই অতুলে ভয়তে থৈ আহিম বুলি আগতে স্বীকাৰ কৰিছে যাতে পিতাকে তেওঁক ক্ষমা কৰে। তাই তেওঁৰ ফালে তাচ্ছিল্যৰ ভাবত চালে। হাজৰিকায়ো একে অনুমান কৰিলে। তেওঁ ঢিলা পাই খুটি টানকৈ মাৰিলে — "তোমাৰ সম্পূৰ্ণ দোষ হৈছে। কিয় তুমি পৰৰ চাকৰক আনিবা?" তেওঁ কঠোৰভাৱে প্ৰশ্ন কৰে যাতে ভয়তে অতুলে তেওঁৰ সেও মানে। কিন্তু অতুলে নিৰ্ভীক চিত্তে উত্তৰ দিয়ে — "মোৰ দোষ হৈছে? আতুৰক ৰক্ষা কৰা জানো দোষ?"

হাজৰিকা — "অইনৰ চাকৰক ৰক্ষা কৰিবলৈ তোমাৰ কি অধিকাৰ আছে?

অতুল — "স্বাধীন দেশ এখনৰ ভবিষ্যত নাগৰিক এজনক ৰক্ষা কৰিবলৈ মোৰ অধিকাৰ নাই? অত্যাচাৰ কৰি তাক মাৰি পেলাবলৈয়েই বা আপোনালোকৰ কি অধিকাৰ আছে? তাৰ পৰিশ্ৰমৰ অধিকাৰী আপোনালোকে, কিন্তু তাৰ দেহটোৰ অধিকাৰী ভাৰত চৰকাৰ আৰু তাৰ আত্মাটোৰ অধিকাৰী স্বয়ং সৰ্ব নিয়ন্তা ভগবান। সি নাবালক ল'ৰা; তাতে বেমাৰী, তেনেস্থলত তাক ইমান অত্যাচাৰ কৰিছে যে সি আহি ৰাজ আলিৰ দাঁতিত দীঘল দি পৰি আছে। মোৰ চকুত পৰিল, গতিকে তাক শুশ্ৰুষা কৰিবলৈ বাধ্য ! ই মানবতাৰ দাবী। আতুৰক ৰক্ষা কৰাই যদি দোষ, তাৰ বাবে দণ্ড লবলৈ মই সাজু। তথাপি তাক মই অৱজ্ঞা কৰিব নোৱাৰো?"

হাজৰিকা — "তুমি জানো তাক ৰক্ষা কৰিব পাৰিবা?"

অতুল — "ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিব পাৰোঁ, কিন্তু চেষ্টা কৰিব পাৰিম।"

হাজৰিকা — "মোৰ লগত কাজিয়া কৰিব পাৰিবা?"

অতুল — "আবশ্যক হলে আপুনি কিয় পৃথিবীৰ বিৰুদ্ধেও যুঁজিব পাৰিম। অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে আবশ্যক হ'লে জগতৰ লগত কাজিয়া কৰিবলৈও মই প্ৰস্তুত।"

হাজৰিকা — "তোমাৰ উদ্ধতালি মই ঠাণ্ডা কৰি দিম। তুমি যুঁজ কৰিবা?"

অতুল — “আগেয়ে মই নুযুঁজোঁ। কিন্তু অন্যায় কৰিলে তাৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰাত মোৰ কোনো ভয় নাই।”

অৰুণা — “আপোনাৰ নিজ ঘৰ বাবেহে ইমান গৰম কথা সহ্য কৰিছোঁ ; নহলে দেখিলোহেঁতেন আপোনাৰ কিমান তেজ।”

অতুল — “ মোৰ নিজ ঘৰ বুলিয়েতো ময়ো ইমান নৰম ভাৱে কথা কৈছোঁ ; বাহিৰত হোৱা হ'লে ময়ো দুআষাৰ শুনালোহেঁতেন।”

অৰুণা — “আপুনি মোৰ পিতাক অপমান কৰিছে। জানে আপুনি কাৰ আগত ইমান উদ্ধতালি কৰিছে?”

অতুল — “(হাঁহি হাঁহি) ক্ষমা কৰিব। মই তেখেতক একো অপমান কৰা নাই। যদি মোৰ আচৰণ কিবা বেয়া হোৱা বুলি বিবেচনা কৰিছে, তেন্তে মোক মাফ্ কৰিব , কিয়নো ই মোৰ সম্পূৰ্ণ অজ্ঞাতে।”

অৰুণা — “অজ্ঞাতে জুইত আঙুলি দিলে জুয়ে পোৰে। এই কথা জানে নে নেজানে?”

অতুলে কথাটো পাতলাবৰ বাবে হাঁহি মাৰি কৈ উঠিল “..... আৰু জানি শুনি হিৰণ্য-কশিপুয়ে টানি নি জুইত জাপি দিয়া স্বত্বেও যে প্ৰহ্লাদ নমৰিল, তাকেইবা জানে নে নাজানে?”

অৰুণাই মুখ বিকতাই কৈ উঠিল --- “ইমান সাধু প্ৰহ্লাদ নোলাব। আমি আপোনাৰ দৰে বিৰাল তপস্বী বহুত দেখিছোঁ। ইমান সাধু পুৰুষজন হোৱা হ'লে, এই ৰিজাৰ্ভত আহি এনেকৈ কছাৰী, মিকিৰ, চাওঁতাল আদিৰ লগত থাকিব নালাগিলহেঁতেন।”

অতুল — “সাধু হব পৰা নাই, কিন্তু হবৰ বাবে চেষ্টা কৰিয়েই এই অশিক্ষিত হোজা গাঁৱলীয়া খেতিয়ক ভাই সকলৰ লগত আহি লগ হৈছোঁ — যাতে-শিক্ষিত চহৰীয়া চয়তান সকলৰ দৰে পৰৰ মূৰত কঠাল ভাঙি খোৱা বিধৰ হব নালাগে, পৰক ঠগাই নিজৰ পেট পূৰণ কৰিব নালাগে।”

হাজৰিকা — তুমি ঔদ্ধত্যৰ সীমা চেৰাই গৈছা। বাৰু দেখিম কিমান আদৰ্শবাদী মহানপুৰুষ তুমি। ৰাখা বাৰু মোৰ চাকৰক।” হাজৰিকাই ৰঙা চকুৰে

অতুলৰ ফালে চায়। অৰুণায়ো তীব্ৰ চাৱনি নিক্ষেপ কৰে। অতুলে ধীৰ ভাৱে থিয় হৈ তেওঁলোকৰ ফালে ছাই থাকে। কিছু সময় কাৰো মুখত মাত নাই। এনেতে যতীনে দুগিলাচ চৰবৎ আনি টেবিলৰ ওপৰত থৈ যায়। অতুলে গম্ভীৰ ভাৱে কয় — "অনুগ্ৰহ কৰি চৰবৎ খিনি খাওঁক।" তেওঁ দুয়োৰো আগত গিলাচ দুটা ৰাখে। হাজৰিকাই কয় — "আমি একো নাখাওঁ! লৈ যোৱা।"

অতুলে হাত যোৰ কৰি কয় — ক্ষমা কৰিব। পানীখিনি নাখালে মই বৰ দুখ পাম। দুপৰীয়াৰ অতিথি সাক্ষাৎ নাৰায়ণ। মোৰ অনুৰোধ, অনুগ্ৰহ কৰি চৰবৎ খিনি খাওঁক। মোক পিচত যি কৰে কৰিব।

অৰুণা — "দুপৰীয়াৰ অতিথি সাক্ষাৎ নাৰায়ণৰ মজা পালি দিছে ভালকৈ। এতিয়া চৰবৎৰ লগত বিষ দি নাৰায়ণৰ সমাধি নকৰিলেই ৰক্ষা।"

অতুল — "ছিঃ ছিঃ!" তেনে কথা কিয় কয়? বাৰু ৰব। যদি সন্দেহ হৈছে তেন্তে ময়ে আগে খাওঁ।" অতুল তৎক্ষণাৎ ঘৰৰ ভিতৰলৈ যায় আৰু এটা কাঁহৰ বাটি আনি দুয়োটা গিলাচৰ পৰা অলপ অলপ চৰবৎ বাকে আৰু খায়। তাৰ পিচত কয় — "হ'ল এতিয়া? বিষৰ প্ৰমাণ হলেনে এতিয়া?"

হাজৰিকা — "থোৱা থোৱা তোমাৰ দাতাকৰ্ণৰ অতিথি সেৱা। তুমিযে কিমান সাধু পুৰুষ মোৰ জনা আছে। যদি চৰবৎ খাব লাগে তেন্তে মোৰ চাকৰক নিজে লৈ গৈ থৈ আহিম বুলি সন্মত হব লাগিব আৰু দোষ হৈছে বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। পাৰিবা?"

অতুল — "দোষ হৈছেনে নাই কব নোৱাৰোঁ; কিন্তু সি গলে তাক থৈ অহাত মোৰ কোনো আপত্তি নাই। বাৰু সেইবোৰ পিচৰ কথা! আগেয়ে চৰবৎ দুগিলাচ খাওঁক। মই কাবৌ কৰিছোঁ। তেওঁ সকতাৰে অনুৰোধ কৰে। হাজৰিকা আৰু অৰুণাই শেষত চৰবৎ দুগিলাচ খায়। চৰবৎ খাই উঠি সুস্থিৰ হৈ হাজৰিকাই কয় — "তেন্তে তুমি আজি গধুলিয়েই থৈ আহিবা। প্ৰথম দোষ মই ক্ষমা কৰিলোঁ।"

অৰুণা — "নহয় পিতা, তেখেতে কিহেৰে নিব? আমি মটৰত লৈ যোৱাই ভাল।"

হাজৰিকা — "এৰা। বাৰু তাক আনাচোন এইফালে। অতুলে যদুক

মাতে। যদুই ভয়তে কঁপি কঁপি আহে। অতুলে কয় — “তোক নিব আহিছে যদু। যা মটৰত উঠ।” যদুই মাটিতে বহি পৰিল আৰু কান্দি কান্দি ক'লে “মই আৰু তালৈ নাযাওঁ দেউতা। মোক নেখেদিব। মই ইয়াতেই মৰিম লাগে?” হাজৰিকাই বৰ ধমক্ এটা দি সুধিলে — “হেৰ দুষ্ট। তই কিয় আহিছ হঃ? বল ঘৰলৈ।”

যদু — “মই আৰু আপোনালোকৰ তালৈ নাযাওঁ দেউতা।”

অতুল — “শুনিলে তাৰ উত্তৰ? চাওক সি কি কয়?”

অৰুণা — “এইবোৰ ষড়যন্ত্ৰ। বাৰু মই তাক কাণত ধৰি লৈ যাম।” তাই আগবাঢ়ি আহি যদুৰ কাণত ধৰি কয় — উঠ গাধা। বল মটৰলৈ।” যদুই চিঞৰি উঠে – “মোক খালে ঔ ! মোক ৰাখক দেউতা মোক ৰাখক।”

অৰুণা — “চুপ ষ্টুপিড্। বল।” অৰুণাই কাণত ধৰি টানে। সি চিঞৰি দিয়ে ....! অতুলে ওচৰ চাপি আহি কয় — “এৰি পেলাওক। মিছামিছি বেমাৰী ল'ৰাজনক ভয় নেদেখুৱাব।” তেওঁ বাধা দিয়ে। অৰুণাই পিতাকক কয় — “দেখিলে পিতা ষড়যন্ত্ৰ? তাক নিবলৈ নিদিয়ে।” হাজৰিকাই এটা নিষ্ঠুৰ হাঁহি মাৰি ক'লে — “মই বুজিছোঁ তোমাৰ চালাকি। হাঃ হাঃ কি চালাকি কৰিবা অতুল? মই সকলো চালকৰ ওপৰত। আজি তিনিকুৰি বছৰে অনেক চালাকি কৰিলো, দেখিলো শিকোলোঁ। তুমি মোৰ আগত কি চালাকি কৰিবা? মনত ৰাখিবা, তুমি জুইৰ ওপৰত নাচিছা, ফেটি সাপৰ লগত ধেমালি কৰিছা। তাৰ পৰিণাম কি হব ভাবি চাবা। এতিয়াও কোৱা যদুক দিবা নে নিদিবা?

অতুলা — সি গলে যাওঁক নগলে থাওঁক ; মোৰ কোনো কথা নাই। সেই বুলি সি নগলে মই তাক আপোনাৰ ভয়তে পঠাই নিদিওঁ। মই আপোনাক শ্ৰদ্ধাহে কৰোঁ ভয় নকৰোঁ।

হাকিমে চকু ৰঙা কৰি কৈ উঠিল — “অতুল কলিতা।” অতুল অটল ভাবে থিয় হৈ ৰয় আৰু গম্ভীৰ ভাবে আদেশ দিয়ে — “সসম্মানে ওলাই যাওক। মই আপোনাৰ অধীনস্থ কৰ্মচাৰী নহওঁ।” তেওঁলোকক ওলাই যাবৰ কাৰণে তেওঁ আঙুলিৰে সঙ্কেত দিয়ে — “গুচি যাওঁক। মোৰ ওচৰত ৰঙা চকুৰ একো দাম নাই।” হাকিমে লাঠিডাল হাতত লৈ জোকাৰি জোকাৰি ‘বাৰু দেখিম মই, তুমি কিমান পানীৰ মাছ! বল আই।” হাজৰিকাই খঙতে আগ হৈ ওলাই আহে। অৰুণাইয়ো

উঠে। তাই পিচমুখ দি অতুলক কয় — "পৰক বচাব নালাগে, এতিয়াৰ পৰা নিজক বচাবৰহে দিহা কৰক। পৰোপকাৰী মহানপুৰুষৰ এইবাৰ চিন দেখিম।" হাজৰিকাৰ পিচে পিচে তায়ো ভোৰ-ভোৰাই গুচি যায়। হাজৰিকাই মটৰত উঠি মটৰ ষ্টাৰ্ট দিয়ে। জীয়েকে কাষত বহে। অতুলে দুয়োকো শুনাকৈ কয় — "কাকো কেনেও বচাই ৰাখিব নোৱাৰে। বচাই ৰখাৰ কৰ্ত্তা স্বয়ং ভগবানহে।" হাকিমে কয় — "বুজিছোঁ তোমাৰ মতলব্। তুমি তাক হাল বাবৰ বাবে আনিছা। বাৰু দেখিম।"

অতুলে কয় — "একেবাৰে মিছা কথা।"

মটৰ বেগাই চলে। দুয়ো কোপ দৃষ্টিৰে অতুলৰ ফালে চাই যায়। অতুলে কিছু সময় মটৰ যোৱাৰ ফালে চাই থাকি এটা কটাক্ষৰ হাঁহি মাৰি — হাঃ হাঃ দুটা নিৰ্বিষ ভুজঙ্গ।

ছয়

উজান বজাৰ। স্বৰ্গীয় দীনেশ বৰুৱাৰ ঘৰ। সন্মুখত ধুনীয়া ফুলনিখন। ৰমক্জমক্ বিতোপন ফুলবোৰ। পৰ্টিকৰ সন্মুখতে ফুলি আছে, গোলাপ ফুল জোপা। বৰুৱা এজন ভাল কাৰবাৰী আছিল। মৰিবৰ দুবছৰ হল। পুতেক অজিত বৰুৱাই পিতাকৰ ব্যৱসায়কে কৰে। জীয়েক কমলাই কলেজত পঢ়ে —— ৪ৰ্থ বাৰ্ষিক আৰ্ট্‌চ। অৱস্থা স্বচ্ছল। কমলাৰ মাক বৰ ভদ্ৰ আৰু বুদ্ধিমতি। কমলা ধুনীয়া। মুখখন গোলাকাৰ; গাল দুখন ভৰা; চুলিটাৰী টপিনাত পৰা। গাৰ বৰণ ঈষৎ ক'লা। চুটি চাপৰ, গা গাৰী থকা, স্বাস্থ্য সুন্দৰ আনন্দমনা। ব্যৱহাৰ অমায়িক। বয়স প্ৰায় কুৰিৰ ওচৰা-ওচৰি। অৰুণাৰ বান্ধৱী। দুয়োৰো বৰ মিল। সদায় দুয়ো একেলগে ফুৰে। মাকে অৰুণাক বৰ মৰম কৰে; কাৰণ অৰুণাৰ মাক নাই। তাৰ উপৰি পিতাকৰ বাহিৰে কোনো নোহোৱা দেখি স্বাভাৱিকতে তিৰোতা মানুহৰ মৰম বাঢ়ি আছে।

কমলাই তাইৰ সুসজ্জিত কোঠাত ডাঙৰ আয়নাখনৰ সন্মুখত থিয় হৈ প্ৰসাধন কৰি থাকে। মুখত মিচিকিয়া হাঁহি। কণ্ঠত মধুৰ সঙ্গীতৰ ধ্বনি। গুণ গুণ শব্দ হয়। এনেতে মনে মনে কনক সেনে আহি কমলাৰ গাতে গা লগাকৈ থিয় হৈ মিচিকিয়া

হাঁহি মাৰি আৰ্চিৰ ফালে চাই ৰয়। আৰ্চিত দুয়োৰো প্ৰতিবিম্ব ভাহি উঠে। কমলাই আৰ্চিত তাইৰ মুখ আৰু তাইৰ ঠিক পিচফালে থিয় হৈ থকা কনকৰ প্ৰতিবিম্ব দেখি মিচিকিয়াই হাঁহি আতৰি যাব ধৰোতেই কনকে থাপ মাৰি ধৰি লাহেকৈ হাঁহি মাৰি নাটকীয় ভঙ্গীৰে কয় — "আঁতৰি নাযাবা। বাঃ কি চমৎকাৰ দেখা হৈছে কমলা? বেছ ধুনীয়া দেখা গৈছে তোমাক। কমলা সঁচাকৈয়ে শ্বিলঙৰ পকা কমলা যেন হৈ উঠিছে।" এনেকৈ কৈ তেওঁ খিল্ খিল্ কৰি হাঁহি দিয়ে। কমলাই হাঁহি বন্ধ কৰি ভেম্‌কৰা চুতা কৰি কয় — "এৰি দিয়ক। কি চোৰ আপুনি। মনে মনে চোৰৰ দৰে আহি মোৰ কোঠাত প্ৰবেশ কৰিছে।" কনকে হাঁহি মাৰি পুনৰ কয় — "আৰু কি চোৰ কৰিছোঁ জান? চোৰ কৰিছোঁ তোমাৰ মন— ধন সম্পদ নহয়।

কমলা — চোৰৰ শাস্তি আছে।

কনক — এৰা চোৰৰ শাস্তি আছে। ধন সম্পত্তি চোৰৰ শাস্তি ৰজাৰ কাৰাগাৰ; কিন্তু মন চোৰৰ শাস্তি? মন চোৰৰ শাস্তি হ'ল — হৃদয় কাৰাগাৰ। নহয় নে?

কমলাই চোফাখনত বহি পৰে। কনকে কাষতে বহে। কমলাই কয় — 'হৃদয়খন কাৰাগাৰ নেকি?" কনকে কমলাৰ বেণীত ধৰি পিহি পিহি কয় — "এৰা হৃদয়খন হ'ল এটা বিৰাট কাৰাগাৰ। ৰজাৰ কাৰাগাৰৰ পৰা মুক্তি পাব পাৰি, পলাই সাৰিব পাৰি; কিন্তু এই হৃদয় কাৰাগাৰৰ পৰা পলাবৰ উপায় নাই; মুক্তিৰ কোনো উপায় নাই। এবাৰ এই কাৰাগাৰত সোমালে ওলাবৰ আৰু বাট নাথাকে কমলা। ইয়াৰ ম্যাদ দুই চাৰি বছৰ নহয় — যাবজ্জীৱন।

কমলা — এই হৃদয় কাৰাগাৰখনত কয়েদীবোৰক কিহেৰেনো বান্ধে যে তাক ছিঙি পেলাব নোৱাৰে?

কনক — প্ৰেমেৰে। এই প্ৰেমৰ শিকলি ডাল ছিঙিবলৈ কাৰো গাত বল নাই কমলা। লোৰ শিকলি মানুহে সহজে ছিঙিব পাৰে; কিন্তু প্ৰেমৰ শিকলি ডাল কেৱে ছিঙিব নোৱাৰে। "কমলাৰ হাঁহি উঠে। হাঁহি ৰাখিব নোৱাৰি, ওঠত কামোৰ মাৰি ধৰি কয় — "ইয়াৰ চৰকাৰ কোন?

কনকে গালখনত টুকুৰীয়াই দি ক'লে — "তোমালোক - নাৰী জাতি।" কমলাই মুখখন বিকটাই ক'লে — ইহ, সকলো কথাতে কেৱল নাৰী জাতিৰ ওপৰত জগৰটো।

কনক — এৰা। সমস্ত জগৰৰ মূল কাৰণ নাৰী।

কমলা — আপুনি ইমান নাৰী বিদ্বেষী হ'ল কিয় ?

কনক — মইতো নাৰী বিদ্বেষী নহয়, বৰং নাৰী অন্বেষী। বিদ্বেষী হলো হয় যদিও তাৰ মুদা মাৰিছা তুমিয়েই। তুমিয়েই কঠিন কনকক কোমল কৰিলা, পাষাণ কনকক বৰফৰ দৰে গালালা।" তাৰ পিচত কনক সেনে ঘৰত কমলাৰ মাক আৰু ককায়েক কোনো নোহোৱা জানিব পাৰি সুধিলে — "পিচে ঘৰ যে শূন্য যেন অনুমান হয় ?

কমলাই ক'লে — ককাইদেউ গোৱাপাৰালৈ গৈছে। মা অৰুণাইঁতৰ তালৈ গৈছে।

কনকে হাঁহি মাৰি — "তেন্তে এটা গানকে গোৱা যাওঁক" বুলি কৈ স্বৰচিত কবিতা এটা গান কৰি গুণ গুণাই গালে —

তুমি কঠিন হৃদয় কোমল কৰিলা
হে মোৰ চিত্ত বিনোদনী,
তুমি পাষাণ প্ৰাণক বৰফ কৰিলা
হে মোৰ প্ৰিয়াবিমোহিনী।
হৃদয় তন্ত্ৰীত পুলক জগাই
প্ৰেমৰ ৰাগিনী ধীৰে বই যায়
প্ৰেম সলিলত অবগাহি মোৰ প্ৰাণ সুমধুৰ।
জীৱন বীণাৰ তাৰঁত আজি বাজিল প্ৰেমৰ বাণী।
তুমি কঠিন হৃদয় কোমল কৰিলা
হে মোৰ চিত্ত বিনোদনী।

কনকে গান গাই গাই কমলাৰ থুতুৰীটোত ধৰি জোকাৰি দিয়ে। কমলাই হাঁহি মাৰি কয় — "আপোনাৰ নাটকীয় ভঙ্গী এৰক। মই আপোনাৰ থিয়েটাৰৰ নায়িকা নহয়।

কনকে ঠাট্টা কৰি ক'লে — "তেন্তে মোৰ প্ৰেম-নাটকৰ নায়িকা নেকি ?"

"সদায় পেংলাইখন কৰি নাথাকিব। মোৰ খং উঠিব।" কনকে ঠাট্টা কৰি নাটকীয় ভঙ্গীৰে বচন মাতিব ধৰে —

সম্বৰা সম্বৰা দেৱী ক্ৰোধ ;
নহলে যে তব ক্ৰোধনলে
ভষ্মীভূত হৈ যাব কনক বেচেৰা।
চতুৰ্দ্দিশ দেখি অন্ধকাৰ
হাহাঁকাৰ কৰিব ধৰাত ;
লুপ্ত হব নাম তাৰ,
লুপ্ত হৈ যাব এই প্ৰেমৰ মহিমা
চিৰ দিন বিশ্ব জগতত।

তেওঁৰ ব্যঙ্গ ৰচনাত কমলাৰ বৰ হাঁহি উঠি যায়। তাই হাঁহি ৰাখিব নোৱাৰি, ওঠত কামোৰ মাৰি ধৰি কয় — "মা - আহি দেখা পালে কবিত্বৰ মজা পালি পাব পিচে।"

কনকে হাঁহি মাৰি ক'লে — মজাপালি? এৰা মজা পালিয়ে ঠিক। চাহে, মিঠাই, তামোল-পানে সোপাকে আনি "নাখাওঁ" "নাখাওঁ" বুলিলেও "খোৱা বোপা" বুলি জোৰ কৰি খুৱাই দি ঘৰত ভাত খোৱাৰ খতম্ কৰি মজা পালি দিব, নহয় নে? বাৰু সেইবোৰ এৰা। পিচে আজি যে, ইমান সাজি কাচি ওলাইছা কলৈনো বাৰু?

শূন্য কৰি বৰুৱাৰ ঘৰ,
শূন্য কৰি সেনৰ অন্তৰ,
হে দেৱী মানস মোহিনী।
যাবা কোন বান্ধৱী আলয়ে?
নতু কোন চিনেমা "হল'ত
প্ৰবেশিবা আজি গৈ বিয়লি বেলাতে?"

কমলাই হাঁহি ৰাখিব নোৱাৰা হ'ল। তাই আঙুলি ডাঙি ক'লে — "চুপ।

মনে মনে থাকক। সৌ অৰুণা আহিব ধৰিছে। অভিনয় কৰাৰ মজা পালি পাব নহয়। তাই যিহে ছোৱালী।” এনেতে অৰুণাক ফুলনিৰ কাষেৰে গোলাপ জোপাৰ আঁৰেৰে ভিতৰ সোমাই অহা দেখা পালে। অৰুণা একেবাৰে ভিতৰ নোসোমাই দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ ৰয়। তাকে দেখি কমলাই বাহিৰলৈ ওলাই আহি সুধিলে — “অৰু, আহিছা। ভিতৰলৈ নাহা কিয়?” অৰুণাই হাঁহি মাৰি ক'লে — “ভিতৰত কিবা গণ্ডগোল যেন শুনিছিলোঁ দেখো? কোন আহিছে?

কমলাই অলপ লাজ কৰি ক'লে — “তেখেত আহিছে।”

অৰুণা — কোন তেখেত?

কমলা — সেন।

অৰুণা — অ' - বুজিছোঁ। তোৰ মনচোৰ। আজি দিনদুপৰতে উষাৰ কক্ষত অনিৰুদ্ধৰ প্ৰৱেশ? আশ্চৰ্য্য এই কলিকাল। পিচে ৰাজকোঁৱৰৰ অনুমতি আছে জানো?

কনক সেনে চোফাত বহি শুনি আছিল। অৰুণাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিলে হাঁহি মাৰি — “চিত্ৰলেখাৰ বাবে বোধ হয় উষাৰ দুৱাৰ বন্ধ নহয়। আপোনাৰ বাবে অবাৰিত দ্বাৰ। স্বচ্ছন্দে সোমাই আহক।

অৰুণা সোমাই যায়, পিচে পিচে কমলা। অৰুণাই টুল এখনত বহে। কমলাই কয় — “বহ আৰু। মই চাহ লৈ আহো” বুলি কৈ পলাব খোজে। তাকে দেখি অৰণাই পিচ মুখ দি সোধে — “মোৰ বাবে নে তোৰ মন চোৰৰ বাবে?”

কমলাই লাজতে কয় — “ধৎ পাগলী। যি পায় তাকে কয়।” অৰুণাই এবাৰ কনক সেনৰ ফালে চাই হাঁহি মাৰি কমলাক কয় — “ইমান লাজ দেখুৱাব নালাগে দে, তই কলেজত পঢ়া ছোৱালী। তোৰ লাজৰ সিপিঠিত কি আছে মই ভালকৈ জানোঁ। আমাৰ কুৰিশতিকাৰ অনিৰুদ্ধই আধুনিকা উষাৰ মনৰ উল্টা পিঠিত কি আছে তাক নজনাকৈ থকা নাই। নহয়নে “মদাৰ্ণ” অনিৰুদ্ধ?” কথাষাৰ কৈ অৰুণাই খিল্‌খিল্ কৈ হাঁহি দিয়ে। তেওঁলোক দুয়োৰো হাঁহি উঠে। কনক সেনে হাঁহি মাৰি ক'লে — “আপোনাক আজি বেচ ৰাংঢালী যেন দেখা গৈছে। ইয়ালৈ চাই মোৰ অনুমান হয়, কোনোবা আধুনিক শ্ৰীকৃষ্ণৰ ভুবন ভুলোৱা কটাক্ষত শিলাময়ী

অৰুণা দেবী, প্ৰেম উন্মাদিনী ৰুক্মিনীৰ দৰে, আকুল হৈ উঠিছে। ধন্য! ধন্য হে তুমি অপৰিচিত যদুকুলমণি। ধন্য! ধন্য তব নয়ন চকোৰ — যাৰ বলেৰে শিলকো গলালা তুমি বৰফৰ দৰে।"

অৰুণা — বাঃ থিয়েটাৰ কৰি কৰি সদায় নাটকীয় ভঙ্গীৰেহে কথাবোৰ কয়। কিন্তু নিশ্চয়কৈ জানিব, মোৰ দুৰ্ভাগ্য যে, আজিলৈ কোনো শ্ৰীকৃষ্ণই আহি নয়ন কটাক্ষ নেপালালে। মোৰ শূন্য কুণ্ডিল নগৰত যদুপতিৰ পদধুলি নপৰিল।

কনক — (হাঁহি) কোনোবা দ্বাৰকালৈ জানো প্ৰেমপত্ৰ প্ৰেৰণ কৰিছিল?

কমলা — ইছ্ দেখিছে পেংলাইখন। তই মনে মনে থাক আৰু, ইজনৰ মুখত যি আহে তাকে কয়। তই মুঠেই নামাতিবি।

অৰুণা — (হাঁহি) তোৰ মনচোৰক অইনত পাৰিলেও কথাত নোৱাৰি কমলা। বাস্তৱিকতে তই বৰ ভাগ্যবতী। বাৰু সেন, আমিনো আপোনাৰ ৰঙানীলা খামৰ চিঠিখন পাবৰ কিমান দিন বাকী?

কমলা — "ধেৎ পাগলী।" কমলাই লাজতে বাহিৰলৈ গুচি যায়।

অৰুণা — মুখত লাজ দেখুৱাব নালাগে দে। ভিত[illegible] ভৰে তইবা কিমান খুচি হৈ গৈছ, তাক মই হে জানোঁ। বাৰু সেন, কেতিয়া লৈ [illegible] ঠাটো মাৰিব কওঁকচোন। মই সঁচাকৈ সুধিছোঁ।

কনকে অলপ গম্ভীৰ হৈ ক'লে — "অহা মাঘলৈ হবৰ কথা আছে। আয়ে কিন্তু এই মাহত কৰিবলৈ কয়। মোৰ মত নাই। মাঘতে ভাল হব।"

অৰুণা — এইবোৰ কাম সোনকালে কৰাই ভাল সেন। আপুনি বেয়া নাপাব সেন, এই ভালপোৱাৰ বেপাৰখনত অনেক জঞ্জাল "লাভ"ৰ কাৰবাৰত বেচিভাগ লোকচান হোৱাহে দেখা যায়।

এনেতে দুকাপ চাহ লৈ কমলা সোমাই আহিল। দুয়োৰো আগত নি চাহ দুকাপ থৈ কয় — "তোৰ লাভ-লোকচানৰ হিচাপ পিচত হব। এতিয়া খাই ল সোনকালে।

চাহ কাপ হাতত লৈ অৰুণাই হাঁহি মাৰি কয় — "মই তোৰ বিয়াৰ বন্দোবস্ত

কমলা — মোৰ লক্ষ্মীটি, ভালে ভালে খাই যা। এনেকৈ ঠাট্টা কৰিলে মই গুচি যাম।

অৰুণা — বাৰু বাৰু। খাওক সেন। পিচে সেন, এতিয়া আপুনি কলৈ যাব?

কনকে গম্ভীৰ হৈ ক'লে — "বৰ্ত্তমান মোৰ এটা ডাঙৰ দায়িত্ব আছে। এখন মিটিং পাতিব লাগে — দেশৰ বৰ্ত্তমান পৰিস্থিতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ। অহা কালি ভাটীবেলা মোৰ বন্ধু কৃষক সভাৰ চেক্ৰেটাৰী কলিতাও আহিব। অ' - — কমলা, তুমি কালি ভাটীবেলা মোৰ তালৈ যাবাচোন। তুমি যে চাওঁ বুলিছিলা মোৰ বন্ধু কলিতাক, তেওঁ কাইলৈ মোৰ তালৈ আহিব; যাবা। আপুনিও যাবচোন হাজৰিকা। দুয়োকে আজিয়ে মই নিমন্ত্ৰণ কৰিলোঁ। কলিতা বৰ ভাল মানুহ। এজন আদৰ্শ ব্যাক্তি। তেওঁৰ লগত কথা হ'লে বৰ ভাল পাব; মই নিয়ন্ত্ৰণ কৰিলোঁ।"

কমলা — আপুনি যে মোক আপোনাৰ বন্ধু জনৰ কথা কৈ থাকে তেখেত নেকি?

কনক — হয়। কালি দুটা মান বজাত যাবা।

কমলা — তেখেতৰ গুণৰ কথা বহুত শুনিছোঁ, এবাৰ মানুহজন চাবৰ মন আছিল। যি জন মানুহক অনেক মানুহে ভাল পায়, তেওঁৰ নিশ্চয় কিবা ভাল গুণ থাকে। যাবি নে অৰু'?

অৰুণাই ধৰিব পাৰিলে কোন কলিতা। তাইৰ মন আছিল তেওঁৰ বিষয়ে দুআষাৰ মান কবৰ। পিচে কনক সেনে বেয়া পাব বুলি একো নকলে। তাইৰ গা পিৰ পিৰাই গৈছিল; তথাপি নিজক সংযত কৰি ক'লে — "আপোনালোকে যিমান গুণ বখানিছে, মোৰ সন্দেহ হৈছে। তেওঁ বোধ হয় আপোনাক ভেলেকি বাজি মাৰিছে। বাৰু, যোৱাত মোৰ আপত্তি নাই।" তাৰ পিচত চাহ খোৱা হলত কণক সেন যাবলৈ ওলাল। অৰুণা আৰু কমলাই বাটলৈ গৈ আগ বঢ়াই থৈ আহিল। তেওঁ গ'ল। ইতিমধ্যে কমলাৰ মাক অহাত দুয়ো ফুৰিবলৈ ওলাই গল।

সাত

কনক সেনৰ ঘৰ ৰিহাবাৰীত। এওঁৰ বাপেকে ৰমেশ সেন বঙালী মানুহ আছিল। এওঁ ওকালতি কৰিছিল। ৰোজগাৰ বৰ ভল। তেওঁৰ ল'ৰা কনক সেন আৰু ছোৱালী চাৰিজনী। কনক সেনৰ বয়স ওঠৰ বছৰ হওঁতেই বাপেক ঢুকায়। বাপেক থাকোতেই বায়েক চাৰিজনী বাপেকে বিয়া দি যায়। কনক ল পৰীক্ষা দিছে। তেওঁৰ বাপেক যদিও বঙালী আছিল ; তথাপি অসমীয়া ভাষা শিকাইছিল। কনক সেন বৰ্ত্তমান হাড়ে হিমজুৰে অসমীয়া হৈ গৈছে। বাপেক থাকোতেই বৰুৱাই লগত কথা হৈছিল যে, কনকৰ কাৰণে কমলাক বিয়া কৰাব। এতিয়া মৃতকৰ কথা ৰাখি কনকৰ মাক আৰু কমলাৰ মাকে দুয়োৰো বিয়াৰ মন কৰিছে। কনক আৰু কমলাৰো মিল আছে। গতিকে বিয়াখন সোনকালেই হব যেন অনুমান হয়। ইফালে সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জী বঙালী উকিল। তেওঁ গুৱাহাটীতে ওকালতি কৰে। অসমক বৃহত্তৰ বাংলাত পৰিণত কৰাৰ দলৰ তেওঁ এজন মুখপাত্ৰ। নানা কূট কৌশল কৰি বঙালী পমুৱাবোৰক লৈ অসমত ৰাজনৈতিক বিশৃংখলাৰ সৃষ্টিকৰ্ত্তাসকলৰ ভিতৰত তেৰোঁ এজন। গুৱাহাটীত ডেকাদলৰ ভিতৰতে ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত কনক সেন লেখত লবলগীয়া। বেনাৰ্জীয়ে চেষ্টা কৰিছে, যাতে কনকে তেওঁলোকৰ দলত ভুক্ত হয়। নানা ছল ছাতুৰি কৰি বলে নোৱাৰি বেনাৰ্জী এদিন নিজেই ওলাল কনকৰ ঘৰলৈ।

তেতিয়া ৰাতি আঠটা। কনকে নিজৰ পঢ়া কোঠাত থিয়েটাৰৰ পাৰ্ট লুটিয়াইছে। থিয়েটাৰ গান-বাজানাত তেওঁৰ বৰ ৰাপ। ভাল অভিনেতা। কনকৰ নামো আছে। এনে সময়তে সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জী আহি মাত দিলে। তেওঁক দেখি কনকে ভিতৰলৈ মাতি লৈ গল আৰু বহিব দি অহাৰ কাৰণ সুধিলে। অইন কিছুমান কাৰণ দৰ্শাই ঘৰুৱা খবৰ বাতৰি লবৰ বাবে অহা বুলি কৈ লাহে - ধীৰে আচল কথালৈ আহিল আৰু বৃহত্তৰ বাংলা যে অসমত গঠন হব পাৰে, তাৰে কিছুমান যুক্তি দেখুৱালে। কনক সেনে কিন্তু ক'লে যে এইটো তেওঁলোকৰ গছত গৰু উঠা কথাহে কৈছে। তেতিয়া সুৰেন বেনাৰ্জীয়ে জোৰ কৰি ক'লে — না না সেন মশায় সেটা নয়।

কখনো নয়। বৃহত্তৰ বাংলা আমৰা তৈৰী কৰ:বই কৰ:ব। এই দেখেননা মশায় কাছাৰ জেলা প্ৰায় অন্তৰ্ভূক্ত হয়েগেছে। গোৱালপাৰা আৰ গাৰো 'হিলৰ' অৱস্থাও তদ্ৰূপ। আসামকে আমি বৃহত্তৰ বাংলায় পৰিণত কৰ্ব। এখন আমাৰ কাজ হয়েছে — "হিল ট্ৰাইব্‌চকে আলাদা কৰে আসাম থেকে বেৰ কৰা। 'হিল-ট্ৰাইব্" কে বেৰ কৰলে আসাম দুৰ্বল হয়ে পৰবে আৰ পৰে আমি বৃহত্তৰ বাংলা গঠনে সমৰ্থ হব। ঐ সঙ্গে একটা কাজ কৰতে হবে। বাঙালীদেৰ ডেকে এনে আসামে বসালে, পৰে বাঙালীৰা সংখ্যা গৰিষ্ঠ হবে। আৰ গণতন্ত্ৰৰ ধাৰানুযায়ী আসামে বাঙালীৰ 'ইলেক্‌চনে ষ্ট্যাণ্ড" কৰতে পাৰবে। যখন কোনো এম্, এল, হবে ; তখন আৰ্ কি! আমাদেৰ এতদিনেৰ বৃহত্তৰ বাংলাৰ স্বপ্ন সফল হবে। আপ্‌নি কী বলেন সেন মশায়?"

কনক — মই কি কম। আপোনাৰ কল্পনাটো সচা ; কিন্তু তাক দিঠকত পৰিণত কৰিব পাৰিবনে? ই যে অসম্ভৱ।

বেনাৰ্জী — Why not ? It is quite possible. কিয় নহ'ব? ই যে সম্পূৰ্ণ সম্ভৱ।

কনক — যদি এইটো সম্ভৱ হয়, তেন্তে কব লাগিব যে বঙালী বিলাক বিশ্বাসঘাতক আৰু আক্ৰমণাত্মক মনোবৃত্তিৰলোক।

উকিল — কেন?

কনক — নিজেই ভাবি নাচায় কিয়? বঙ্গদেশৰ পৰা ৰিফিউজিবোৰৰ অহাৰ কাৰণ কি? মাটিৰ অভাৱ নহয় জানোঁ? মাটিৰ অভাৱত বাচি থকাৰ উপায় হেৰুৱাই আমি বঙালীসকলে নিজ ৰাজ্যত্যাগ কৰি আহিব লগা নহল জানো? বঙ্গই আমাক খেদি দিলে; অসমে সাৱটি ললে ; তেনেস্থলত আমি বিশ্বাসঘাতকতা কৰি আশ্ৰয় দাতা অসমক বৃহত্তৰ বাংলাত পৰিণত কৰা মতলব সম্পূৰ্ণ অন্যায়। অসমক আমাৰ বঙালীবিলাকে হত্যা কৰিবলৈ কৰা মতলব মানৱতাৰ পৰিপন্থী। যি ৰাজ্যৰ মাটি-পানী, বায়ু ভক্ষণ কৰিছোঁ ; সেই অসমক বিলুপ্ত কৰিবলৈ কৰা মত্‌লবত মই নাই উকিল ডাঙৰীয়া। মই ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ বিৰোধী।

উকিল — না না ৰাগ কৰবেননা সেন মশায়। কথাটো আপনি চিন্তা কৰে দেখুন।" ধৰুন, (চিগাৰেট দিয়ে আৰু নিজেও জ্বলায়)

কনকে বিৰক্তিৰে কয় — "মই চিন্তা কৰিবলগীয়া একো নাই। অসমলৈ আহিবৰ আমাৰ বহু বছৰ হ'ল। ইমান বছৰে আমি অসমীয়া মানুহৰ পৰা যি আদৰ মৰম পাই আহিছো তাক পাহৰিব নোৱাৰোঁ। ইয়াতে মোৰ পিতাই ওকালতি কৰি জীৱন বচাইছিল আৰু ইয়াতেই মই শিক্ষা দীক্ষা লাভ কৰিছোঁ। গতিকে মই অসমক অতি আপোন যেন দেখোঁ। আপোনালোকে পিচত অহা বঙালীসকলে অসমৰ ঘোৰ সৰ্বনাশ কৰিব বিচাৰিছে।" কনকে চিগাৰেট জ্বলাই হুপে।

উকিল — শুনুন। আপুনি যা শিক্ষা দীক্ষাৰ কথা বলছেন সে তো ইংৰাজী শিক্ষা। কলেজে কি আপনি ইংৰাজী আৰ বাংলা ভিন্ন অন্য কিছু শিখেচেন?" ছিগাৰেট হুপি হুপি বেনাৰ্জীয়ে সোধে।

কনক — হয়, মই অসমীয়া শিকিছোঁ।

অসমীয়া ভাষাৰ নাম কোৱাত বেনাৰ্জীয়ে হাঃ হাঃ কৈ হাঁহি দিলে। হাঁহি মাৰি তাচ্ছিল্যৰ সুৰত তেওঁ ক'লে — "হাঃ হাঃ অসমীয়াটা কি একটা ভাষা? ওটা বাঙালী ভাষাৰই অপভ্ৰংশ। ওটা একটা নিজস্ব ভাষাই নয়।" চিগাৰেটৰ ধোঁৱাবোৰ ওপৰলৈ উৰাই দিয়ে। তেওঁৰ তাচ্ছিল্যত কনকৰ খং উঠিল। তেওঁ বেনাৰ্জীৰ মুখলৈ পোনে পোনে চাই কৈ উঠিল — "নাজানি নুবুজি; নাইবা নপঢ়িনুশুনি যেই সেই এটা কথা নকব বেনাৰ্জী বাবু। ক'ত পালে আপুনি অসমীয়া ভাষা বঙালীৰ অপভ্ৰংশ বুলি? যেই সেই ভুল মন্তব্য এটা নকৰিব। এবাৰ ভালকৈ অসমীয়া ভাষা, সাহিত্য সম্পৰ্কে পঢ়ি চাব। এই ভাষাৰ উৎপত্তি আৰু ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাস" বাণীকান্ত কাকতিৰ "থেচিচ" খনত ভালকৈ পঢ়ি চাব। তেতিয়াহে বুজিব পাৰিব আপোনালোকে তথা কথিত শিক্ষিত অভিমানী বঙালীসকলে এই বিষয়ে কি ভুল ধাৰণা পোষণ কৰি আহিছে। মই জানো যে, ই এটা সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ ভাষা আৰু অতীতৰ কুটিল লিপিয়ে ইয়াৰ লিপিৰ আদি। পূৰ্ব মাগধীৰ পৰা ৰাঢ়, বাৰেন্দ্ৰ, বঙ্গ আৰু কামৰূপ জন্ম আৰু সেই কামৰূপী অসমীয়া ভাষা। এই ভাষাৰ ইতিহাস বঙালী ভাষাৰ ইতিহাসতকৈ অনেক পুৰণি। ভাৰতৰ প্ৰথম গদ্য সাহিত্য কথা ভাগৱত ৰচনা কালত অসমীয়া সাহিত্যই চৰাই হৈ বেতিয়া আকাশত উৰি ফুৰিছিল, বঙালী সাহিত্য সেই কালত কণীৰ ভিতৰত পোৱালী হৈয়ে আছিল।" কনকে চিগাৰেটৰ ধোঁৱাবোৰ বেনাৰ্জীৰ ফাললৈ দিয়ে।

উকিল — "পুৰাণো হতে পাৰে, আমি জানি না। তবে আমি জানি এই অসমীয়া ভাষাতে লালিত্য নোই। ইহা একটা জঙ্গলী ভাষা। এটাও কি আবাৰ সাহিত্য?" আধাপোৰা চিগাৰেটটো মাটিত পেলাই দিয়ে।

কনক — অসমীয়া ভাষাৰ ভিতৰত সোমালেহে বুজিব পাৰিব যে এই ভাষাৰ লালিত্য আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ মাধুৰ্য্য কেনে। নাখালে বস্তুৰ সোৱাদ পাব নোৱাৰি। অকল বঙালী সাহিত্যৰ গণ্ডীৰ ভিতৰতে আবদ্ধ থাকি অইন সাহিত্যৰ সোৱাদ বুজিব নোৱাৰি। এই মনোবৃত্তি আপোনালোকে পৰিত্যাগ কৰিব লাগিব। অকল যে বঙালীৰহে সাহিত্য আছে অইনৰ নাই, এনে ধাৰণা ভ্ৰমাত্মক।"

উকিল — আপনি কি আমাদেৰ বাংলা ভাষা সাহিত্যকে ছেৰে দিতে চান? ৰবীন্দ্ৰ নাথ এবং শৰৎ চেটাৰ্জ্জীকে ভুলে গেলেন? এদেৰ আপনি অবমাননা কৰতে চান?

কনক — "কেতিয়াও নহয়। বঙালী সাহিত্য মই কিয় এৰি দিম? ৰবীন্দ্ৰ নাথ নাইবা শৰৎ চেটাৰ্জ্জীক বা মই পাহৰিম কেনেকৈ। তেওঁলোকক অবমাননা কৰিবলৈ মোৰ কি শক্তি আছে? ৰবীন্দ্ৰ নাথ, শৰৎ চেটাৰ্জ্জীক মই চিৰ দিন পূজা কৰি আহিছোঁ। কবি, সাহিত্যিসকল জগতৰ বৰেণ্য, আমাৰ নমস্য। তেওঁলোক জগতৰ মঙ্গল কামী — পথ প্ৰদৰ্শক মহান পুৰুষ। তেওঁলোক সমস্ত জগতৰে সম্পদ। তেওঁলোকক মই অবমাননা নকৰোঁ; বৰং পূজা কৰোঁ।" চিগাৰেট চিঙা টেবিলত থয়।

উকিল — তবে আপ্নি আমাদেৰ ৰবীন্দ্ৰ নাথ এবং শৰৎ চাটাৰ্জ্জীকে পৰিত্যাগ কৰে কেন অসমীয়া শিখলেন?

কনক — অসমীয়া শিকা বাবে তেওঁলোকক পৰিত্যাগ কৰা নহয়। কবি সাহিত্যিক সকল ভাষাৰ সম্পদ, জাতিৰ গৌৰব তাত সন্দেহ নাই। কিন্তু সেই বুলি তেওঁলোক একেখন ক্ষুদ্ৰ দেশ বা এটা তুচ্ছ জাতিৰ নাইবা এটা সামান্য ভাষাৰ গণ্ডীতে সীমাবদ্ধ নহয়। তেওঁলোক জগতৰ সকলো মানুহৰ কাৰণেই, সকলো দেশৰ কাৰণেই। কালিদাস নাইবা চেক্সপিয়াৰক লৈ ভাৰতবৰ্ষ আৰু ইংলেণ্ডে গৌৰব অনুভৱ কৰিব পাৰে; কিন্তু ক্ষুদ্ৰ দেশ দুখনৰ ভিতৰতে আবদ্ধ কৰি তেওঁলোকৰ প্ৰতিভাক খৰ্ব কৰিব নোৱাৰে আৰু কৰাৰ একো অধিকাৰো নাই।

প্রতিভাবান ব্যাক্তি এখন দেশত জন্মি, এখন সমাজৰ মাজেদি কাম কৰি যাব পাৰে ; কিন্তু তেওঁ তাতে আবদ্ধ নহয়। ৰবীন্দ্র নাথ আৰু শৰৎ চেটাৰ্জ্জীও বঙ্গত জন্মি, বঙালী ভাষাৰ ভিতৰেদি জগতৰ সকলো দেশ, সকলো মানুহৰ অন্তৰতে প্রবেশ কৰিছে। তেওঁলোক জগতৰ প্রিয়, মোৰ নমস্য।

কনক উঠি যায় আৰু দুকাপ চাহ লৈ আহি টেবিলৰ ওপৰত থৈ, বেনাৰ্জ্জীলৈ এটা চাহাৰ কাপ আগবঢাই দিয়ে। দুয়ো চাহ খায়। চাহৰ কাপত মুখ দি বেনাৰ্জ্জীয়ে — হাঁহি হাঁহি কয় "তবে আপনি আমাৰ সোণাৰ বাংলাকে ভুল গেলেন দেখ্‌ছি।" কনকে এটা কাঠ হাঁহি মাৰি কলে — "সোণাৰ বাংলা? যি বঙ্গদেশৰ নেতা কিছুমানৰ খাম-খিয়ালিৰ বাবে নিৰীহ হতভাগ্য খেতিয়ক সকলৰ দুখ কুলাই পাচিয়ে নধৰা হৈছে, যি বঙ্গদেশৰ ধনীসকলে সিহঁতক বলীয়া কুকুৰ খেদাৰ দৰে খেদি দিছে, সেই বঙ্গদেশ আপোনাৰ দৰে নেতা কিছুমানৰ বাবে সোণাৰ বাংলা হব পাৰে ; কিন্তু এওঁলোকৰ বাবে, পমুৱা সকলৰ বাবে সোণাৰ বাংলা নহয় ; বৰং কব লাগিব ৰাক্ষসী বাংলাহে। যিসকলে লাখ লাখ মানুহক অন্ন মুঠিৰ পৰা বঞ্চিত কৰি খেদি দিছে, সেই সকলৰ বাবে সোণাৰ বাংলা হব পাৰে। কিন্তু যিয়ে ঘৰবাৰী পৰিত্যাগ কৰি আহিব লগা হৈছে, যিয়ে সমস্ত সম্পত্তিৰ পৰা বঞ্চিত হব লগা হৈছে, আনকি যিয়ে নিজৰ ল'ৰা ছোৱালীৰ মুখত এমুঠি অন্ন দিব নোৱাৰি চকুৰ আগতে শুকাই শুকাই মৰি যোৱা দেখিছে আৰু শেষত চকুলো টুকি টুকি ভিখাৰীৰ বেশে দেশে দেশে অনাই বনাই ঘুৰি ফুৰিবলগীয়া হৈছে ; সেই বিফিউজিসকলৰ বাবে "সোণাৰ বাংলা" কেতিয়াও সোণাৰ হব নোৱাৰে। এইবোৰ উত্তেজনা মূলক কথা কৈ সাধাৰণ মানুহক ভুলাই আপোনালোকৰ দৰে এক শ্রেণীৰ বুদ্ধিজীৱিয়ে সুবিধা কৰাৰ ফন্দি পাতিছে। বৃহত্তৰ বাংলা গঠন, আপোনালোকৰে এখন ফন্দিৰ জাল। আপুনি মনত ৰাখিব মই আপোনালোকৰ দলৰ বাহিৰ।"

কনকক অলপ উত্তেজিত দেখা যায়। উকিলে চাহৰ কাপটো একাষৰীয়া কৰি থৈ কয় — "ৰাগ কৰবেন্না কনক বাবু। আমি আপনাৰ ভালেৰ জন্যই বলেছি। তবে মনে ৰাখবেন এখানে আপনাৰ কিছু সুবিধা হবে না, শুধু অসুবিধাটাই হবে অনেক।"

কনক — মোৰ বাবে আপুনি মূৰ ঘমায় কিয়?

উকিল — তবে আমি চললাম ; কিন্তু মনে ৰাখবেন আমি এই আসামকে বৃহত্তৰ বঙ্গে পৰিণত কৰবই কৰব। আমাৰ এই বৃহৎ আয়োজনকে ব্যৰ্থ কৰতে আপনি পাৰবেন না। আমাৰ পিছনে ৰয়েছে বঙ্গদেশেৰ নেতাৰা, বয়েছে সহকাৰী কৰ্মচাৰীৰা আৰ ৰয়েছে আসামেৰ প্ৰতিপত্তিসম্পন্ন বাঙালী ভদ্ৰলোক গুলো। আসাম সৰকাৰকে আমি হাতেৰ মুঠোয় ৰাখবো। যা জাল আমৰা বুনেছি, তা ছিন্ন কৰবে এমন শক্তি আসামেৰ হবেনা। এখন আমি চললাম। আচ্ছা। আপনি একবাৰ আপনাৰ ভবিষ্যতটা চিন্তা কৰে দেখবেন্ তাই আমি আশা কৰছি।

কনকে উত্তেজিতভাৱে কলে — “এই আত্মঘাতী কল্পনা পৰিত্যাগ কৰক সুৰেন বাবু। আপোনালোক উকিল কিছুমান আৰু শিক্ষিত নিবনুৱা কিছুমানে লগ হৈ নিৰীহ হোজা ভগনীয়াসকলক লৈ যি খেলা খেলিছে, সি খেলা -ধূলাৰ খেলা নহয় — ই জীৱন মৰণৰ খেল। মই ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ বিৰুদ্ধে। অসমৰ অন্যায় মই কেতিয়াও হব নিদিম। আপোনালোক নতুনকৈ অহা বঙালী শিক্ষিত কিছুমানে ভগনীয়াসকলক লৈ এই গণ্ডগোল কৰি অসমীয়া ভাইসকলৰ বুকুৰ পৰা আমাক আঁতৰাব খুজিছে। তেওঁলোকৰ আমাৰ ওপৰত থকা বিশ্বাস ভাঙিব খুজিছে। আপোনালোক আমাৰ পৰম শত্ৰু।

উকিল — কনক বাবু। বাঙালী হয়ে বাঙালীৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰবেন? দেশদ্ৰোহী, জাতিদ্ৰোহী হবেন না কনক বাবু। আপুনি জেনে ৰাখবেন আমাদেৰ অভিযান ব্যৰ্থ হবে না। একদিন না একদিন আমৰা আমাদেৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰবই কৰব। তখন অসুবিধা হবে সবচেয়ে আপনাৰই বেশী।

উকিল ঘপহ্ কৰে উঠিল ; আৰু চচ্‌মা জোৰ ভালকৈ পিন্ধি লাঠিডাল লৈ ওলাই গল। কনকেও পিচে পিচে আহিল। কনকে ক'লে — “আপুনিও মনত ৰাখিব — যাৰ নিমখ খাইছে তাৰ গুণ নাগাই, নিমখহাৰামীৰ কাম কৰিবলৈ নাযাব। অসমৰে খাই অসমতে থাকি অসমৰে ঘোৰ অন্যায় কৰিবলৈ যি ফন্দি পাতিছে সেই ফন্দি ফলৱতী হোৱা সহজ সাধ্য নহয়। মই বঙালী আৰু অসমীয়াৰ ভবিষ্যত চিন্তা কৰিয়েই কৈছো যে, আপোনালোকে এই চুকত থাকি বুকুত খোৱা কৃতঘ্ন পৰিকল্পনা ত্যাগ কৰক। বেচেৰা সৰ্বহাৰা ভগনীয়াবোৰৰ সৰ্বনাশ নকৰিব। সিহঁতক অসমীয়াৰ শত্ৰু কৰি নুতুলিব। মহাপাপ হব বেনাৰ্জ্জী, মহাপাপ হব।” উকিলে পিচ মুখ দি নমস্কাৰ কৰি ক'লে — “এখন চল্‌লাম সেন মশায়। নমস্কাৰ।”

— "বাৰু যাওক। নমস্কাৰ" বুলি কৈ হাতযোৰ কৰি বিদায় দিলে কনকে।

তেতিয়া ৰাতি দহ বাজিছে। বাহিৰত কৃষ্ণা চতুৰ্দ্দশীৰ অন্ধকাৰ। আকাশ মেঘে আন্দোলাই পোলাইছে। চিকিমিকি আৰু ঢেৰেকনিৰ শব্দ হয়। এই দুৰ্য্যোগৰ ৰাতি আন্ধাৰৰ বুকুত লুকাই পৰিল সুৰেন বেনৰ্জ্জী।

আঠ

কনক সেনৰ ঘৰ। সুসজ্জিত কোঠা। মেজৰ দুকাষে দুখন চকী। সমুখৰ ফালে এখন আৰামী বেঞ্চ। মেজৰ এফালে এখন টুল পাৰি থোৱা আছে। বেৰত গান্ধী, জৱহৰলাল, ৰাজেন্দ্ৰপ্ৰসাদ, সুভাস, কাৰ্লমাৰ্কস, তৰুণ ফুকন, নবীন বৰদলৈ আদিৰ ফটো আৰি থোৱা আছে। বেৰৰ একাষত কনক সেনৰ বিছনা। বিছনাৰ মুৰ শিতানত ডাঙৰ আলমাৰী দুটা, — কিতাপেৰে ঠাই খাই আছে। এখন চকীত বহিছে কনক সেন আৰু আনখনত বহিছে অতুল কলিতা। দুয়ো গপ কৰিছে। সময় আবেলি। তেওঁলোকৰ ভিতৰত আলোচনা চলিছে — বৰ্ত্তমান অসমৰ সমস্যালৈ। কনক সেনে কলে — "বুজিছে কলিতা। এই অসমীয়া আৰু বঙালীৰ মাজত হোৱ অপ্ৰীতিকৰ ঘটনাৰ সৃষ্টি কৰিছে — একমাত্ৰ স্বাৰ্থপৰ কিছুমানে আৰু নতুনকৈ অহা ভগনীয়াৰ মাজৰ শিক্ষিত নিবনুৱা কিছুমানে। সিহঁতে নিজৰ স্বাৰ্থ সিদ্ধিৰ কাৰণে এটা অমূলক দাবী কৰি বঙালীবিলাকক উদগাই দিছে। "বৃহত্তৰ বাংলা " গঠন বুলি যি আন্দোলন চলাইছে তাৰ গুৰিত ইহঁত। তাৰ উপৰি বঙ্গদেশৰ কিছুমান বুদ্ধিজীৱীয়ে ইহঁতৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছে। কলিতকীয়া বাতৰি কাকত কিছুমানে তাকে আকৌ তিলকে তাল কৰি অপপ্ৰচাৰ কৰিব ধৰিছে।

অতুল — অইন যি কি নহওঁক সেন, এটা কথাত কিন্তু মোৰ বৰ বেয়া লাগে। তেওঁলোকে ৰাজনৈতিক ব্যাপাৰ এটাৰ সাংস্কৃতিক সমস্যাৰ অৰ্ন্তভুক্ত কৰি অসমীয়া সংস্কৃতিৰ ওপৰত অবৈধ আক্ৰমণ চলাইছে। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যকো অযথা গালিশপনি পৰিছে। বঙালী আৰু অসমীয়াৰ মাজত অমিলৰ সৃষ্টি কৰিছে— এদল আক্ৰমণাত্মক মনোবৃত্তিৰ বঙালীয়েহে, — সকলো বঙালীয়ে নহয়। এই দলত আপুনি কোৱাৰ দৰে কিছুমান বুদ্ধিজীৱী বঙালী নিবনুৱা শিক্ষিত ভগনীয়া

আৰু অসমত চাকৰি কৰা কিছুমান বঙালী মানুহ আছে।

কনক — আমাৰ ইয়াতো তেনে মানুহ আছে কলিতা। সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জ্জী বি, এল, এই দলৰে এজন গুৰি ধৰোঁতা। তেওঁৰ লগত বহুতো মানুহ সংশ্লিষ্ট আছে। তেওঁ মুখত অসমীয়াৰ লগত বৰ ভাল ; কিন্তু ভিতৰে ভিতৰে তলে পুতল। তেওঁ এই আন্দোলনৰ কৰ্ণধাৰ। মোৰো মন টিপি চাইছিল। পিচে ভাল মজা পালি দিছোঁ বাপেকে। তেওঁ কিন্তু কম বদ্মাইচ নহয়। তেওঁ নতুনকৈ অহা "ৰিফিউজি'ৰ দল এটাত সোমাই পৰিছে। এইবোৰক নি ক'ৰবাত বহুৱাই বঙালী স্কুল পাতি, বঙালী শিকাই "বৃহত্তৰ বাংলা" গঠন কৰা মতলবত আছে। "ইলেক্চন" ত উঠিবলৈও তেওঁ তলে তলে যো-জা কৰিছে। এতিয়া তেওঁ ৰিফিউজিৰ দালাল হৈছে। "ৰিফিউজি লোন" "এগ্ৰিকালচাৰ লোন" "ফিচাৰী লোন" আদি চৰকাৰৰ সমস্ত ধাৰৰে ভাগ লৈ ৰিফিউজিৰ নামে কিছু দৰ্খাস্ত কৰি টকা আনে। আধা ৰিফিউজিয়ে পায়, আধা তেওঁ লয়। বৰ্ত্তমান তেওঁৰ অৱস্থা অত্যন্ত টনকিয়াল।

অতুল — কি কৰিব সেন, আমাৰে দোষ। আমাৰ যিবিলাক প্ৰতিনিধি "চেণ্ট্ৰল" লৈ পঠাও তেওঁলোকেও ভালৰি বোলাবলৈ গৈ, তেওঁলোকৰ কথাতে হয়ভৰ দিয়ে। প্ৰতিবাদ কৰিব দূৰৈত থাওঁক তেওঁলোকে ওলোটাই আকৌ আমাকহে গালি পাৰে।

এনেতে অৰুণা আৰু কমলা আহে। অৰুণাৰ গাত মিহি চাদৰ বেঙেনা বুলীয়া। মেখেলা পাটৰ। কমলাৰ মেখেলাও পাটৰ। চাদৰখন নিজে বই লোৱা মিহি সূতাৰ। পৰি-পাতিৰে দুয়ো লাহে লাহে বাহিৰৰ পৰাই মত লগায় — 'সেন আছেনে? অ' সেন" বুলি কৈ অৰুণাই ঘপহকৈ সোমাই যায় আৰু হঠাতে অতুলৰ আগত থিয় হয় গৈ। অতুলৰ চকুই চকুই পৰাত অপ্ৰস্তুত হয় আৰু পিচুৱাই আহে। তাই লাজত পৰে। কনকে মাত দিয়ে — "আহ'ক আহ'ক হাজৰিকা। আহা কমলা, বহাহি।" তেওঁ উঠিগৈ দুয়োকে আগবঢ়াই আনি আৰামী বেঞ্চখনত বহিব দিয়ে। দুয়ো বহে। কনকে পুনৰ কয় — "মই বৰ সুখ পালোঁ। মোৰ নিমন্ত্ৰণ যে নেওচা নিদিলে ; তাৰ বাবে ধন্যবাদ।" কমলালৈ চাই ক'লে — এখেতেই মোৰ বন্ধু কলিতা, কমলা।" কমলাই হাতযোৰ কৰি অতুলক নমস্কাৰ কৰে। অতুলেও হাঁহি মাৰি হাতযোৰ কৰি প্ৰতি নমস্কাৰ জনায়। তাৰ পিচত কনকে অতুলক কয় — "এইজনীয়ে কমলা বৰুৱা, কলিতা যাৰ কথা মই আপোনক আগতে কৈছিলোঁ ;

আৰু এইজনী হ্‌ল অৰুণা হাজৰিকা। পেঞ্চনপ্ৰাপ্ত চবডেপুটি কলেক্টৰ প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ একমাত্ৰ জীয়েক।" অতুলে হাঁহি হাঁহি কয় — "এখেতক মই আগতেই চিনিছোঁ। নমস্কাৰ অৰুণা দেৱী" অৰুণাৰ ফালে চাই হাতযোৰ কৰি নমস্কাৰ কৰে। অৰুণাই হাতযোৰ কৰি লাজতে তলমুৰা হয়। তাইৰ লাজ আৰু বিৰক্তিত গাল মুখ ৰঙা পৰি উঠে। কি মস্কিলত পৰিল ইয়ালৈ আহি! যাক ঘৃণা কৰে তাৰ লগত আলাপ কৰিব লগা হ'ল। এনেতে কমলাই মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি ক'লে — "তেখেতৰ মুখে মই আপোনাৰ নাম শুনি আছোঁ। চাবলৈ বৰ হে'পাহ আছিল; আজি দেখা পালোঁ।"

অতুলে হাঁহি মুখে ক'লে — "দেখাযে পালে তাক বুজিলো; কিন্তু হে'পাহ পলাল নে নাই তাকতো বুজা নগল।" কনক আৰু কমলাই হাঁহি দিলে। অৰুণাৰো হাঁহি উঠিল; কিন্তু হাঁহি বন্ধ কৰি তলমুৰ হৈয়ে ৰল। কমলাই এবাৰ অৰুণাৰ ফালে কেৰাহীকৈ চালে আৰু হাঁহি হাঁহি অতুলক কলে — "তাক জানি আপোনাৰ লাভ নাই।

কনক — বাৰু আপোনালোক বহক। মই ভিতৰৰ পৰা আহোঁ।

কমলা — কিয়?

কনক — নিমন্ত্ৰিত অতিথিক শুশ্ৰূষা নকৰিলে হব জানো?

কমলা — আমি আপোনাক অতিথি সেৱাৰ পুণ্য দিবলৈ অহা নাই। আহিছোঁ এখেতক চাবলৈহে।

অতুলে হাঁহি প্ৰশ্ন কৰিলে — "মোক চাবলৈ?"

কমলা — হয়, আপোনক চাবৰ বাবে আহিছো।

অতুলে হাঁহি হাঁহি ঘৰ ভৰাই পেলালে। ক'লে — "বেছ হঁহুৱালে আপুনি। ময়ো এটা চাবলগীয়া বস্তু নে? পৃথিবীত আচৰিত বস্তুৰ তালিকাত মোৰ নামটোও ভৰ্ত্তি হ্‌ল নেকি? অবশ্যে হবৰে কথা; কাৰণ মোৰ গাৰ বৰণ যেনে ঢোৰাকাউৰীৰ দৰে, মুখৰ গঢ় যেনে চিম্পাঞ্জীৰ দৰে, শৰীৰৰ গঠন যেনে ভকুলীৰ দৰে পেটে-মুৰে ককালে সমান তাতে চাই অনুমান কৰিব পাৰি বোধ হয় ময়ে, পৃথিবীৰ সৌন্দৰ্য্য প্ৰতিযোগিতাত প্ৰথম হ্‌ম। বাৰু সচাঁকৈয়ে কওকচোন, পৃথিবীৰ এই আচৰিত জীৱটিক দেখি আপোনৰ কেনে লাগিল।

কমলা — আপুনিতো চেলেকি চাব পৰা বস্তু নহয় যে তিতা, কেহা জ্বলা, লুণীয়া, টেঙা নাইবা মিঠা আদি ষড় ৰসৰ কিবা এবিধ বুলি কব পাৰিম।

অতুল — "ধন্যবাদ। বাস্তৱিক মই আপোনাৰ উপস্থিত বুদ্ধিক নশলাগি নোৱাৰিলোঁ। তৰ্ক যুদ্ধত মোৰ পৰাজয়, মই স্বীকাৰ কৰিছোঁ। অৱশ্যে মই আগতেই অনুমান কৰিছোঁ যে, যি-ঠাইত মোৰ বন্ধু মহাধনুৰ্দ্ধৰ সেন মহাশয়ে পৰাজিত হৈ বন্দীত্ব স্বীকাৰ কৰিবলৈ মনস্থ কৰিছে; তাত মোৰ দৰে টিপচি চৰাইৰ আৰু কিমান সময়? মই সসন্মানে আত্ম-সমৰ্পণ কৰিলোঁ। অনুগ্ৰহ কৰি যুদ্ধৰ সামৰণি মাৰি সেনক যাবলৈ অনুমতি দিয়ক নহ'লে, পিয়াহত প্ৰাণ যায় বুলি যাত্ৰাপাৰ্টিত চিঞঁৰি দিয়াৰ দৰে চিঞঁৰি দিম — পানী — পানী।" কথা শুনি সকলোটিৰে হাঁহি উঠিল। কমলাই ব্যঙ্গ কৰি ক'লে — "তেন্তে যাওঁক সেন মই দিছোঁ অনুমতি।" কনকে নাটকীয় ভঙ্গী কৰি কবলৈ ধৰিলে —

শিৰোধাৰ্য্য দেৱীৰ আদেশ।

যাওঁ মই —

তুৰন্তে আহিম ঘুৰি

শত্ৰুকুল কৰি মষিমুৰ;

বন্দী কৰি আনি আজি "চাহ সম্ৰাটক"

নিবেদিম তব চৰণত।

কনক থিয়েটাৰত যোৱাৰ দৰে দৌৰি প্ৰস্থান কৰিলে। আটাইয়ে হাঁহিত থৰ পৰিল। হাঁহি হাঁহি অতুলে কৈ গ'ল — "চমৎকাৰ অভিনয়। বন্ধু সেন অভিনয়ত বেছ পাকৈত হৈ পৰিছে। তেখেতৰ ব্যঙ্গ ৰচনা বাস্তৱিক সুন্দৰ। তেখেতে সুবিধা পালে ফিল্মজগতত খ্যাতি অৰ্জন কৰিব পাৰিলেহেঁতেন; কিন্তু দুৰ্ভাগ্য আমাৰ অসমত তাৰ ভাল ব্যৱস্থা নাই; আনকি "ষ্টুডিও" এটাকে আজিলৈ অসমত পাতিব নোৱাৰিলে। এইবোৰ সুবিধাৰ অভাৱত কিমান অভিনেতাৰ যে নেপথ্যত জীৱন অতিবাহিত হৈছে তাৰ লেখ-জোখ নাই। দেশৰ এইবোৰ অভাৱৰ কথা ভাবিলে সঁচাকৈয়ে দুখ লাগে। আমাৰ মানুহৰ উচ্চ চিন্তা, উচ্চ আদৰ্শ একো নাই। কেতিয়ানো এই নিদ্ৰামগ্ন জাতিটো জাগি উঠিব, কেতিয়ানো আমাৰ মানুহৰ চকু মেল খাব মই ভাবি পোৱা নাই।"

কমলা — কি কৰিব কলিতা। আমাৰ দেশখন তেনেকুৱাই। আমি আমাৰ মাজত কাজিয়া কৰিব পাৰোঁ; কিন্তু কোনো ডাঙৰ কাম কৰিব নোৱাৰোঁ।

এনেতে কনক সেনে এজন ল'ৰাৰ হাতত চাহৰ "ট্ৰে" খন দি সোমাই আহিল। ল'ৰাজনে সকলোৰে আগে আগে চাহৰ কাপ দি যায়। কনক সেনে নিজৰ বিছনাখনতে বহে। চাহ লৈ অহা দেখি হাঁহি মাৰি অতুল কলিতাই ক'লে — "অ' চাহ সম্ৰাটক বন্দী কৰি লৈ মিষ্টাৰ সেন সশৰীৰে উপস্থিত। ধন্য বীৰ আপুনি সেন। ইমান কম সময়ৰ ভিতৰতে যে শত্ৰুকুল নিৰ্ম্মূল কৰি চাহ সম্ৰাটক বন্দী কৰি কাপত ভৰাই আনি আমাৰ আগত হাজিৰ কৰিলে, তাৰ বাবে নথৈ ধন্যবাদ।"

কনক — পিচত কথা হব, আগতে সোনকালে গৰ্ব্বিত গৰম চাহক আপোনাৰ উদৰ কাৰাগাৰত সোমাই থওক।

অতুল — (গম্ভীৰ স্বৰে) "তেন্তে সেয়ে হওক। ধৰক আপোনালোকেও আক্ৰমণ কৰক।" বুলি কৈ চাহত হোপা মাৰিলে। তেওঁৰ কথাত বাকীবোৰে হাঁহি দিলে। পিচত গোটেইকেইজনে চাহ খালে।

কমলা — চাহ কিন্তু বেছ বঢ়িয়া হৈছে।

কনক — তুমিতো কবাই।

অতুল — "সেইবোৰ যিকি নহওঁক, আমি সকলোৱে কেৱল বক্তা হৈ বহি আছোঁ; কিন্তু আমাৰ মাজৰে এজনে দেখো নীৰৱ শ্ৰোতা হৈহে বহি আছে। ইয়াৰ কাৰণ বোধ হয় আমাৰ কথাবোৰ নিশ্চয় মনঃপূত হোৱ নাই।" কথাষাৰ কৈয়ে অতুলে কেৰাহীকৈ এবাৰ অৰুণাৰ ফালে চায়। অৰুণায়ো এবাৰ কেৰাহীকৈ চায়। তাকে দেখি কমলাই মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি ক'লে — "আমাৰ 'অৰু' বাস্তৱিক ৰাণীৰদৰে গম্ভীৰ। সকলো সময়তে যেই সেই কথা নকয়; কিয়নো হঠাতে কতিয়াবা স্ব-শাসিত হৃদয় ৰাজ্যখন কোনোবাই আক্ৰমণ কৰি কাঢ়ি নিব পাৰে। এই ভয়তে তাই য'তে ত'তে যেনে তেনেকৈ কথা নকয়।"

অৰুণাই শাসনৰ সুৰত ক'লে — "তই বৰ দুষ্ট। মই তোৰ লগত কলৈকো নাহোঁ।"

কনকে হাঁহি মাৰি কয় — "এওঁৰ হৃদয় চাহাৰা মৰুভূমি। তাত প্ৰেমৰ শীতল বাৰিধাৰা নবয়।"

অতুল — আপুনি তেনে মন্তব্য নকৰিব সেন। আপোনাৰ সম্পূৰ্ণ আন্যায় হৈছে। মৰুভূমিৰ মাজতো যে শান্তিদায়িনী মৰুদ্যান থাকে ; তাক আপুনি নাজানে নেকি ? তিৰোতাৰ অন্তৰ যিমানেই কঠিন নহওঁক, যিমানেই মৰুভূমিৰ দৰে নীৰস নহওক, তাৰ ভিতৰত কোনো ঠাইত নিশ্চয় প্ৰেমময়ী, স্নেহময়ী মৰুদ্যান থাকিবই। আপুনি আবিস্কাৰ কৰিব পৰা নাই। চাহাৰাত যে কিমান সুন্দৰ মৰুদ্যান আছে, সৰুতে ভূগোলত পঢ়া নাছিল জানো ?

কনক — অৱশ্যে মই আবিস্কাৰ কৰিব পৰা নাই ; সঁচা কথা।

কমলা — আপুনিয়ে বাৰু এবাৰ চেষ্টা কৰি নাচায় কিয় কলিতা ; কিজানি এখন ধুনীয়া মৰুদ্যান আবিস্কাৰ কৰিব পাৰেই।

অৰুণাই চকু থিয় কৰি কৈ উঠিল "তই বৰ দুষ্ট কমলা, মই আৰু নাথাকো।" তাই থিয় হৈ যাবলৈ উদ্যত হয়।

কনকে ক'লে — "কলৈ যায় আপুনি ? বহক ?" অৰুণাক বহুৱাই থৈ ব্যঙ্গ কৰি কমলাক কয় — "তুমি মোৰ নিমন্ত্ৰিতা অতিথিক অপমান কৰিছা তাৰবাবে তুমি দণ্ডনীয় হবা।" কমলাই ভেম কৰা চুতা কৰি কয় "তেন্তে ময়ে বাহিৰ হওঁ। মই কিবা অনিমন্ত্ৰিতা নেকি ?" এই বুলি কৈয়ে কমলাই বাহিৰ ওলাই যায়। কনক পিচে পিচে উঠি গৈ কৈ যায় — "তুমি কলৈ যাবা কমলা ; যোৱাৰ আগতে তোমাক মই আইৰ কোঠাত বন্দী কৰি থৈ আহিম।" তেওঁ নাটকীয় বচন মাতি নাটকীয় ধৰণে ওলাই যায়। তাকে দেখি অতুলে হাঁহি মাৰি কয় — "বেছ আমোদ-প্ৰিয় মিষ্টাৰ সেন আৰু কমলা দেৱী, নহনে হাজৰিকা ?" অতুলে অৰুণাক প্ৰশ্ন কৰে। অৰুণাই মুখখন এপাচিমান কৰি তলমুৰা হৈ নমতাকৈ বহি থাকে। কমটো নীৰব। মাত্ৰ অৰুণা অতুল। কৌশল কৰি কমলা আৰু কনক দুয়োকো অকলে এৰি বাহিৰ হৈ গ'ল। অৰুণাই বহুত সময় নীৰবে বহি থকা দেখি অতুলে পুনৰ ক'লে — "আপুনি নামাতে কিয় হাজৰিকা।"

অৰুণা — মই আপোনাক ঘৃণা কৰো।

অতুলে হাঁহিৰে ঘৰ মুখৰিত কৰি দিয়ে। তাৰ পাচত কয় — "সেইটো মই জানো ? মই আপোনাক শ্ৰদ্ধা কৰোঁ অৰুণা দেৱী ! মই আপোনাক ভাল পাওঁ।

অৰুণাই অতুলৰ চকুৰ ফালে চাই উত্তৰ দিয়ে — "মোক আপুনি শ্ৰদ্ধা

কৰাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই আৰু ভাল পাবলৈ কোনো অধিকাৰো নাই।

অতুলে ক'লে গম্ভীৰ ভাবে — প্ৰয়োজনৰ তাগিদাত কোনেও কাকো শ্ৰদ্ধা নকৰে আৰু অধিকাৰৰ দাবী লৈয়ো কোনেও ভাল নাপায়। শ্ৰদ্ধা ভক্তি প্ৰয়োজনৰ বাহিৰত। তাৰ উপৰি ভাল পোৱাত কাৰো অধিকাৰ অনাধিকাৰ প্ৰশ্ন নাহে অৰুণা দেৱী। মহম্মদক মই ভাল পাওঁ। হিন্দু হৈ মহম্মদক ভাল পাবলৈ মোৰ কোনো অধিকাৰ নাই ; তথাপি মোৰ অন্তৰে ভাল পায়। ভালপোৱা অন্তৰৰ নিজস্ব বৃত্তি। ই কাৰো অধিকাৰ আনাধিকাৰলৈ বাট নাচায়। প্ৰেম হৃদয়ৰ ধৰ্ম্ম। ই যুক্তি তৰ্কৰ বাহিৰ। মানুহে মানুহক ভাল পায়।”

অৰুণা — যদি ভালপায় ; তেন্তে কিয় সিদিনা আমাক অপমান কৰিলে ?

অতুল — মইতো একো অপমান কৰা নাই। যদি কিবা কৈছোঁ, তেন্তে সি একমাত্ৰ কৰ্ত্তব্যৰ অনুৰোধত পৰি।

অৰুণা — পৰৰ চাকৰ এজনক ফুচুলাই নি লোকৰ অসুবিধা কৰাটোও কি আপোনাৰ কৰ্ত্তব্যৰ অনুৰোধ।

অতুল — বাৰে বাৰে এই ফুচুলাই নিয়া অপবাদটো নিদিব অৰুণা দেৱী। চাকৰৰ বাৰু কি প্ৰয়োজন মোৰ ? যদি তেনেই বিশ্বাস কৰিছে, তেন্তে আপুনি নিজে গৈ লৈ আহিব। কিন্তু মনত ৰাখিব — যদুৰ সম্মতিতহে এই কাম হব পাৰিব ; নহ'লে মই ধনী ক্ষমতাশালী হাজৰিকা বুলি পৰোৱা নকৰোঁ। তাৰ অসম্মতিত মই তাক নিবলৈ নিদিওঁ। মই আপোনালোকক ভালহে পাওঁ – ভয় নকৰোঁ এই কথাও মনত ৰাখিব।

অৰুণা — “বাৰু দেখা যাব আপোনাৰ পৌৰুষ। আমিও চাম আপোনাৰ বীৰত্ব কিমান।”

এনেতে কমলা সোমাই আহে। তাইৰ মুখত হাঁহি। হাঁহি হাঁহি কয় — “ইতিমধ্যে তোৰ মুলাকাত হৈ গ'ল নেকি আৰু ?” অৰুণাই খং কৰি কয় – “তয়ে মুলাকাত কৰি থাক, কাৰ লগত কিমান পাৰ ; মোক নকবি” — বুলি কৈ উচাৎ মাৰি গুচি গ'ল ; কমলাই হতভম্বৰ দৰে ভেবা লাগি চাই ৰ'ল। তাই ক'লে “কি হ'ল এই আঁকৰী জনীৰ ? কিবা খং তুলিছিল নেকি কলিতা ?”

অতুল — “মই খং তুলোৱা নাই। নিজে নিজে খং খাইছে।

কমলা — তাই বৰ অভিমানী ছোৱালী। তাইৰ চৰিত্ৰ বৰ জটিল। এতিয়াই হাঁহি মাৰি স্ফূৰ্ত্তি কৰিব, যেন তাইৰ দৰে ৰাংঢালী ছোৱালী কোনো নাই — যেন চিত্ৰলেখীজনীহে, পিচ মুহূৰ্ত্ততে আকৌ এনে মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰিব যেন মহিষমৰ্দ্দিনী ভগৱতীহে — সকলোকে মৰ্দ্দিত কৰি, মথিত কৰি চুৰমাৰ কৰি দিব। বৰ আচৰিত চৰিত্ৰৰ ছোৱালী তাই। কিয় তাই এনে চৰিত্ৰৰ ক'ব পাৰেনে আপুনি ?"

অতুল — স্বাভাৱিক। আপুনি নিশ্চয় বায়ুৰ কথা জানে। যি মৃদু মন্দ সমীৰণে পুৱা-গধূলি ৰিব ৰিব কৈ বলি মানুহৰ দেহ মন জুৰ কৰে সেই মলয় হিল্লোলেই সময়ত আকৌ প্ৰচণ্ড ধুমুহাত পৰিণত হৈ গছ-গছনি, ঘৰ-দুৱাৰ উচ্ছন্ন কৰি সকলোৰে অন্তৰত মহাভীতিৰ সঞ্চাৰ কৰে। কোমলতাৰ অন্তৰত কাঠিন্য আৰু কাঠিন্যৰ বুকুতে কোমলতা নিহিত আছে, ই সৃষ্টিৰ বিধান।

কমলা — অনুগ্ৰহ কৰি আপুনি অলপ বহিব। মই পাৰোঁ যদি তাইক ফিৰাই আনো।

অতুল — যাওঁক। ময়ো ভিতৰৰ ফালে গৈ মিষ্টাৰ সেনক লগ ধৰোঁ আৰু খুড়ীদেউকো মাত লগাওঁ।

কমলাই অৰুণাক বিচাৰি ৰান্ডাৰ ফালে যায়। অতুলে কনক সেনৰ মাকৰ কোঠাত প্ৰবেশ কৰে।

ন

সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জী উকিলৰ ঘৰ। উকিলে তেওঁৰ ড্ৰইং ৰুমত বহি কিবা নথি-পত্ৰ চাই আছে। এনেতে প্ৰকাশ হাজৰিকা সোমাই আহে। উকিলে হাজৰিকাক দেখি মূৰ তুলি চায়। হাজৰিকাই চালাম দিয়ে — "গুড্ ইভিনিং বেনাৰ্জী মশায়।" বেনাৰ্জীয়ে থিয় হৈ চালাম কৰি মিচিকীয়া হাঁহিৰে "আসুন আসুন হাজৰিকা! বসুন বসুন!" বুলি চকী এখন আঙুলিয়াই দিয়ে। হাজৰিকা বহে। উকিলো বহে মুখামুখিকৈ। উকিলে হাজৰিকাক চিগাৰেটৰ বাহটো আগবঢ়াই খাবলৈ কয় — "চিগাৰেট খান। কথেকে এলেন?"

হাজৰিকাই চিগাৰেট এটা জ্বলাই মুখত ভৰাই ক'লে — "বাড়ী থেকে এলুম-একটা জৰুৰী কাজ নিয়ে।"

উকিল — আচ্ছা! কি কাজ বলুন ত'?

হাজৰিকা — আমাৰ একটা জমিৰ মামলা লেগেছে।

উকিল — খুলে বলুন।

হাজৰিকা — আমাৰ প্ৰায় দুশ বিঘে জমিতে ৰায়ত ছিল। ওদেৰ সঙ্গে আমাৰ ঠিকাৰ ধানেৰ বন্দোবস্ত ছিল। তবে এখন ওৰা আমাকে ধান দিবে না বলে জানিয়েছে, আৰ জোৰ কৰে ধান কেটে নিয়ে চেয়েছে। তাই আমি কেচ কৰতে বাধ্য হলুম।

উকিল — তবে পুলিচ লাগিয়ে ওদেৰ গ্ৰেপ্তাৰ কৰা ভাল হবে।

হাজৰিকা — আপনি আমাৰ পুৰানো বন্ধু। এখন আপনাকে সমস্ত কথা বললুম। আপনি যা কৰতে হয় কৰুন। আপনাৰ ওপৰই আমাৰ ভৰষা। টাকাৰ জন্যে ভাববেন্ না।

উকিল — না, না, টাকা নিয়ে কী হবে? বন্ধুত্ব জিনিষটা টাকা পয়সাৰ চেয়ে অনেক উৰ্দ্ধে। আচ্ছা, আমি চেষ্টা কৰে দেখবো। আপনি একটা কাজ কৰবেন। পুলিশ অফিচাৰেৰ সঙ্গে আলাপ কৰবেন। না হয় দু চাৰ্ শ দেবেন, তাতে আপনাৰ লোকসান হবে না।

হাজৰিকা — আমিও তাই ভাবছি। আচ্ছা, আমি এখন থানায় যাব। আপুনি কেসটা "টেক্আপ" কৰবেন।

"আমি সৰ্বক্ষণ আপনাৰ জন্যে আছি। কিছু ভাববেন না।" উকিলে চিগাৰেটটো হোপা মাৰি ক'লে। হাজৰিকাইয়ো চিগাৰেট হুপে। দুয়োৰো ভিতৰত ক্যাচ সম্বন্ধে বহুত আলোচনা চলে। বুদ্ধি কৌশলৰ নানা ফন্দি পাণ্ডি দুয়ো মেল কৰে। ৰাতি প্ৰায় ন মান বজাত হাজৰিকা উঠে। উকিলে দেখে "বৃহত্তৰ বাংলা" গঠনৰ সপোন, আৰু হাজৰিকাই কল্পনা কৰে — মাটিবাৰি আত্মসাৎৰ কল্পনা।

সেই ৰাতিয়েই হাজৰিকা গৈ পুলিচ অফিচাৰৰ ঘৰ পালে। দাৰোগা জন তেতিয়া ক'ৰবাৰ পৰা আহি পোছাক খহাব ধৰিছিল। হাজৰিকাক দেখি বহিব দি অহাৰ

কাৰণ সুধিলে। হাজৰিকাই ঘটনাটো সংক্ষেপে ক'লে। কথাটো কি দাৰোগাই জানিব খুজিলে। হাজৰিকাই ক'লে — " হয় কথাটো তেনেই। মই যি কলোঁ তাৰ এক আখৰো মিছা নহয়।"

দাৰোগা জনে মূৰ খজুৱাই ক'লে – "হলেও কথাটো জটিল। চিন্তা কৰি চাব লাগিব।"

হাজৰিকা— ইয়াৰ বাবে মই যি হয় পাঁচ, দহ শ টকা খৰচ কৰিবলৈও সাজু আছোঁ। আপুনি একো কৰিব নালাগে ; কেৱল সিহঁতক গ্ৰেপ্তাৰ কৰি থানাত হাজিৰ কৰিব মাত্ৰ। পিচৰ খিনি মই কৰিম।" এই বুলি কৈ টকা পাঁচশ উলিয়াই দাৰোগাক দিয়ে।

দাৰোগা – হলেও কথাটো "ইল্‌লিগেল।" আমাৰ পক্ষে দিগদাৰ আছে।

হাজৰিকাই চালাম কৰি ওলাই আহে। দাৰোগাই চালাম দি বিদায় দিয়ে। হাজৰিকা জীপখনত উঠি গুচি যায়। দাৰোগাই মিচিকিয়াই হাঁহি হাঁহি টকা পাঁচশ গণি লৈ ভিতৰ সোমায়।

দহ

ৰিজাৰ্ভৰ মাটিত পামধৰা খেতিযক সকলৰ অৱস্থা ভাল নহয়। আগেয়েও তেওঁলোকৰ পুৰণি বস্তিত মাটি-বাৰী নাছিল। অৱস্থা টনকিয়াল হব কেনেকৈ ? ঘৰ-দুৱাৰ সাজত, গৰু কিনাত অৱস্থা পৰিহে গৈছে। দুই এঘৰত বাহিৰে বেচি ভাগৰেই অৱস্থা শোচনীয়। তেওঁলোকে অৱশ্যে এখন সৰু-গাৱঁৰ দৰে হৈ বাস কৰিছে। কল, বাঁহো দুই-এচোপ উঠিব ধৰিছে।

পুহা আৰু অনেকৰে অৱস্থা বৰ দুখ-লগা। পুহা অকলশৰীয়া মানুহ। মণ্ডলাইতৰ লগত লগা কাজিয়াৰ অন্ত পৰিছে। দুয়ো ঘৰে এতিয়া আগৰ দৰে মিলা-প্ৰীতিৰে চলিছে। তেওঁলোকে যি মাটিৰ বাবে কাজিয়া কৰিছিল ; সেই মাটি হাজৰিকাই আত্মসাৎ কৰাত দুয়োঘৰ একগোট হ'ল। কাৰণ কাৰণতঃ শত্ৰুতা হয় ; কাৰণ আতৰিলে শত্ৰুই মিত্ৰ হয়।

পুহাৰ ঘৰৰ পৰিয়াল তিনিজন। পুহা, ঘৈনীয়েক পাৰ্বতী আৰু পুতেক নবীন। নবীন সৰু লৰা। জাৰকালিৰ ৰাতিপুৱাৰ ৰ'দ ফেৰা বৰ মিঠা। পুহাৰ ঘৈনীয়েকে আগ চোতালত ৰ'দ লগাই লগাই পুতেকক ভাত খুৱাব ধৰিছে। বাহিভাত, তাতে আঞ্জা নাই। সি নাখায়। কান্দে। মাকে পুতৌ কৰি গা পিহি পিহি খুৱাবলৈ যত্ন কৰে।

পাৰ্বতী — হ'ক দে বোপা খা, এই আলুপোৰাৰে দুগৰাহ মান খাই উঠ।

নবীন — নাখাওঁ যা। মোক গাখীৰ দে। উ.. উ..। (কান্দে)

পাৰ্বতী — মই গাখীৰ ক'ত পাম বাছা? গাই এজনী আনিব ধন থাকিলেহে। পিতেৰাই কোনোমতে বুঢ়া হালোৰা হালকে যোগাৰ কৰিব নোৱাৰে। তোক কেনেকৈ গাই আনি দিব? খা বাছা, খাই উঠ। মোক দিগ্‌দাৰ নিদিবি।

নবীন — উহু মই নাখাওঁ। মোক গাখীৰ দে।

সি কান্দি কান্দি ভাতৰ কাঁহি দূৰলৈ ঠেলি দিয়ে। এনেতে পুহা আহি ওলায়। সি পুতেকৰ ওচৰত বহি কয় — "হ'ক দে বাছা খা। মই কালি তোক এটা গাই আনি দিম। কালিৰ পৰা গাখীৰ খাবলৈ পাবি। আজি খা মইনা।"

সি সান্ত্বনা দিবলৈ তাক কয়। নবীনে বিশ্বাস কৰি শোধে — "কালি মোক গাই দিবি? গাখীৰো দিবি?"

পুহা — "দিম দে। আজি খা বাছা। নাকান্দিবি। উহ্ ৰাম্!" পাৰ্বতীয়ে হুমুনিয়াহ কাঢ়ে। পুহাই মূৰে কপালে হাত দি বহে — এডাল টাঙোনৰ ওপৰত।

পুহা — ইফালে ঘৰত এটা পইচা নাই; সিফালে তাক লাগে গাই। ভঁৰালত এটা ধান নাই। আনফালে হাকিমে নিদিয়ে ধান কাটিবলৈ। কেতিয়াবা নিজেও মৰিম আনকো মাৰিম বাপেকে। জ্বালা- যন্ত্ৰণা আৰু সহিব নোৱাৰা হৈছো।

হেন সময়তে প্ৰাণেশ্বৰ আহি ওলায়। সি ৰকৰা মানুহ দূৰৰ পৰাই কৈ আহে - "অ-অ পুহা কাই। ঘৰত-আ-আছানে?"

পুহা — কোন? প্ৰাণেশ্বৰ বাপু নেকি? আহ আহোঁ আহ,। পুহাৰ কথা শুনি প্ৰাণেশ্বৰ সোমাই আহে।

প্ৰাণেশ্বৰ — "ত-তই দেখোন ওলোৱা না-নাই। বাই-জৰ- মা- মানুহে

গোসাই ঘৰৰ চো-চোতালত লগ হৈ, চা-চাই আছে। ও-ওলা-সোনকালে। তোক-নি-নিবলৈ মো-মোক- প-পঠাইছে।" — বৌৱেকলৈ চাই সোধে - "তু-তুমি দে-দেখো ৰ'দত বে-বেছ আ-আৰাম ক-কৰি পুতেৰাক ভা-ভাত খুৱাইছা।"

পাৰ্বতী- হয় বাপু। ই বোলে ৰ'দত হে ভাত খায়। বহা বাপু। পাৰ্বতীয়ে পীৰাখন আগবঢ়াই দিয়ে। প্ৰাণেশ্বৰ চোতালত বহে। পাৰ্বতীয়ে সোধে — "হাকিমে বোলে ধান কাটিবলৈ নিদিয়ে কি কৰিবা?''

প্ৰাণেশ্বৰ — নি-নিদিয়া কথা সঁ-সঁচা। পিচে তা-তাৰ কথা আ-আমি কি-কিয় শু-শুনিম? আমাৰ জঙ্গল জুৰা মা-মাটিত সি প-পট্টা ক-কৰে? ম-মই সিদিনাতে তা-তাৰ মূৰটো গু-গুড়া কৰিলোঁহেতেন। পিচে পা-পাঠক আঁতে আৰু ক-কলিতাই হে বা-বাধা দিলে। আজি আ-মি ৰাই-জে ও-ওলাইছোঁ ধা-ধান কাটিবলৈ। ক-কছাৰী বি-লাকো স-সহায় কৰিবলৈ আ-আহি-আহি-ছে নহয়।

পাৰ্বতী — সিহঁত হাকিম চাহাব মানুহ বাপু; যদি জেলত দিয়ে তেন্তে?

প্ৰাণেশ্বৰ — আ-আমাৰো অতুল ক-লিতা আ-আছে নহয়। বে-বেটা হাকিমক তেওঁ ঢোকে ঢো-কে পানী খুৱা-ব। লগতে তেওঁৰ ব-বন্ধু কনক সে-নো-আহিছে ন-হয়-চ-চহৰৰ পৰা। আ-আজি কিন্তু কথা স-সৰু ন-নহ'ব দে ৰউ। কি-কিবাটো হ-হ'ব আজি।

পাৰ্বতী — একো গণ্ডগোল নকৰিবা বাপু। সিদিনা তোমালোকৰ আৰু আমাৰ কাজিয়া লাগিছিল; আজি ভাঙিছে; কিন্তু সিহঁত ডাঙৰ মানুহৰ লগত কাজিয়া লাগিলে সহজে নাভাঙে-জেলত দিহে এৰিব। চাই চিন্তি কাম কৰিবা বাপু।

প্ৰাণেশ্বৰ — এ-একো ভ-ভয় নাই-ব-বউ। অ' অ' ককাই। ওলালি নে?

পুহ — মোৰ নো ওলোৱা নোলোৱা কি? কাচিখন লৈ গলেই হ'ল আৰু। ব'ল বাৰু।

পাৰ্বতী — তুমি অলপ আগবাঢ়া বাপু। ককায়েৰাই দুটি কিবা খাই যাওক।

প্ৰাণেশ্বৰ — তে-তেন্তে খোৱা ককাই। কি-কিন্তু-সোন-কা-কালে আ-আহিবা। ৰা-ৰাইজে চা-চাই আছে। ম-মই আহিলোঁ।

প্ৰাণেশ্বৰ গ'ল। পুহাই ঘৈণীয়েকক সুধিলে — "কিনো খাবলৈ দিবি? আজি দেখো ভাত ৰান্ধিবলৈ চাউল এটাও নাই। খুৱাবি কি?"

পাৰ্বতী — কালি ৰাতিৰ পঁইতা ভাত কেইটামান আছে। চাৰিটামান আলু পুৰি থৈছোঁ। তাকে খাই যা।

পুহা — কালি ৰাতি দেখোন আধা সেৰ মানহে চাউল আছিল। দুজনে খাইছোঁ; আৰু ৰ'ল নে?

পাৰ্বতী — দুজনে খোৱা নাই; এজনেহে খাইছে। মই খোৱা নাই।

পুহা — কিয়?

পাৰ্বতী — আৰু বোলে কিয়? আজি যে ধান কাটিবলৈ যাবা। কি খাই গ'লাহেঁতেন?

পুহা — তই লঘোণে থাকি মোলৈ থৈছ? কালি ৰাতিও খোৱা নাই আৰু আজিও খাবলৈ একো নাই; তেনে স্থলত মই ভাত কেইটা খাই যাম? নাই, মই নাখাওঁ। তয়ে খাবি। মই আহিলোঁ।

পাৰ্বতী — নহয় নাযাবা। খাই যোৱা। নহ'লে মই বৰ দুখ পাম।

পুহা — তই কি খাবি?

পাৰ্বতী — মই ঘৰত থকা তিৰোতা মানুহ; লঘোণে থাকিলেও চলিব পাৰিম। কিন্তু তুমি পথাৰত কাম কৰা মানুহ; এইৰ'দে-বতাহে কাম কৰি নোখোৱাকৈ থাকিবা? মোৰে শপত, খাই যোৱাহি।

তাইৰ কৰুণ মিনতি আৰু সজল চকু জুৰিয়ে পুহাৰ অন্তৰত আৱেগৰ বান তুলিলে। সি একেথৰে পাৰ্বতীৰ ফালে চাই ৰ'ল। এই জনীয়ে তাৰ তিৰোতা — যি জনীক অলপ কথাতে সি চৰ, লাঠি, ভুকু সততে মাৰি থাকে। উহ্ কি মৰম — কি চেনেহ আছে এইৰ অন্তৰত! সি আজি উপলব্ধি কৰিলে। আৱেগত সি পাৰ্বতীৰ ওচৰ চাপি গ'ল। লাহেকৈ তাইৰ পিঠিত হাত দি ক'লে — "নবীনৰ মাক!"

— "ক?"

— "মই মৰি নগলোঁ কিয় নবীনৰ মাক।" তাৰ বেদনাতুৰ অন্তৰত দৰিদ্ৰতাৰ কৰাল মূৰ্ত্তিটোই আহি বাৰে বাৰে নিৰ্ম্মম আঘাত কৰে। তাৰ চকু চল্‌চলীয়া হয়। নিজৰ ল'ৰা তিৰোতাক আজি সি নিজ চকুৰে অনাহাৰে থকা দেখিব লগা হৈছে। ইয়াতকৈ জানো কিবা দুখ সংসাৰত থাকিব পাৰে? যিয়ে লঘোণ পৰিছে তেওঁহে

বুজিব পাৰিছে — ইয়াৰ জ্বালা কেনে যন্ত্ৰনাদায়ক, কেনে বেদনাদায়ক।

পাৰ্বতী — তুমি অসন্তোষ নকৰিবা।

তাই আৰু ক'ব নোৱাৰা হয়। ৰিহাৰ আঁচলেৰে চকুলো মচি নবীনক কোলাত তুলি এহাতেৰে সাবট মাৰি ধৰি আন হাতেৰে ভাতৰ কাঁহীখন লৈ ভিতৰলৈ যায়। মজিয়াত কাঁহিখন থৈ, পুতেককো নমাই থয়। তাৰ পিচত পীৰা-পানী যোগাৰ কৰি দি গিৰীয়েকক ভাত দিয়ে। পুহাই বিষন্ন বদনে ভাত খাবলৈ বহে।

এঘাৰ

খেতি পথাৰ। হাতত কাঁচি লৈ পুহা, মঙলা, জলতি, প্ৰাণেশ্বৰ, ৰংনাথ, ৰামকে ধৰি খেতিয়কৰ দলটো আগবাঢ়ি যায়। পিচে পিচে দাফা, লপাং আদি কছাৰীসকল যায়। সকলোবিলাকে গৈ পথাৰত বহে আৰু ধঁপাত খায়। ধানবোৰ পকিছে। দেখিবলৈ ধুনীয়া হৈছে। ধঁপাত খাই উঠি সকলো বিলাকে ধান কাটিবলৈ ধৰে। অলপ সময়ৰ ভিতৰতে বহুত ধন কটা হয়। ধানৰ মুঠিটো বান্ধি বান্ধি জলতি পাঠকে কয় — "কাট বোপাইহঁত সোনকালে কাট। তিনি চাৰি দিন ভিতৰতে ধান কটা শেষ হ'ব লাগিব।"

পুহা — হ'ব খুৰা, হৈ যাব।

মঙলা — চালা হাকিমে মানুহ দুনুহ যোগাৰ কৰি অনাৰ আগতে আমি ধান কাটি লৈ যাব লাগিব। নহ'লে সি মৈমনসিঙীয়াক লগাই কাটি নিব।

এনেতে কথা কৈ কনক আৰু অতুল পথাৰত উপস্থিত হয়। ধানবোৰ দেখুৱাই দি অতুলে কয় — "এয়ে আমাৰ খেতি পথাৰ সেন। এই ধানবোৰকে ৰাইজে কাটিব ধৰিছে।"

কনক — সুন্দৰ খেতি কলিতা। বৰ বঢ়িয়া মাটি।

অতুল — নতুনকৈ ভঙা খিল মাটিত ভাল খেতি হয় সেন। আপুনি দেখোন জানেই যে খিল মাটিৰ উৰ্বৰা শক্তি বেছি।

কনক — হয়।

তেওঁলোক দুয়ো গৈ ধান কাটি থকা ৰাইজৰ ওচৰ চাপে। তেওঁলোকক

দেখি মানুহবিলাকে তেওঁলোকৰ ফালে চায়। জলতি পাঠকে ধান কাটিব এৰি তেওঁলোকৰ কাষ চাপে। মানুহবিলাকে তেওঁলোক দুয়োৰে বিষয়ে কোৱা কুই কৰে। কনক আৰু অতুলে ৰাইজক নমস্কাৰ জনায়। জলতি পাঠকে নমস্কাৰ কৰি কয় — "আপুনিও আহিছে সেন ডাঙৰীয়া? নমস্কাৰ। অতুল বোপা আহা; দ্‌য়োজন আহিলা যেতিয়া ভালেই হ'ল। আপোনালোকে ধান কাটি যাওক ৰাইজ।"

ইতিমধ্যে দুই-চাৰিজন মানুহ আহি তেওঁলোকৰ ওচৰ চাপে। পাঠকে ধান কটা নৰাৰ ওপৰত গামোচা খন পাৰি দি ক'লে —

"বহা বোপা।"

কনক আৰু অতুলে তৎক্ষণাত কৈ উঠে — "নালাগে আতৈ। আমি শুদা নৰাৰ ওপৰতে বহিব পাৰিম।" দুয়ো শুদা নৰাৰ ওপৰতে বহিল।

জলতি — যা, প্ৰাণেশ্বৰ, বোপাইঁতলৈ দুগিলাচ চাহ লৈ আহগৈ। আমি পিচতো খাম।

অতুল — নালাগে আতৈ।

জলতি — নহয় বোপা। ৰাইজৰ বাবে এক থালী চাহ কৰিব ধৰিছে। তই যা প্ৰাণেশ্বৰ।

পাঠকৰ আদেশ পাই প্ৰাণেশ্বৰ দৌৰি গ'ল। হেন সময়তে দাৰোগা পুলিচ সমন্বিতে হাজৰিকা উপস্থিত। দাৰোগাজনে পুলিচ কেইজনক আদেশ দিয়ে খেতিয়ক সকলক গ্ৰেপ্তাৰ কৰিবলৈ। পুলিচসকলে খেতিয়ক সকলৰ হাতত 'হেণ্ডকাফ' দিয়ে। দাৰোগাই কৈ যায় — "আটাই কেইজনকে বান্ধ। পলাব খুজিলে নাইবা কিবা গোলমাল কৰিলে ভৰিত গুলী কৰিবি।"

মণ্ডলাক বান্ধিব যোৱা পুলিচ জনক সি দাবী দিয়ে। — "চালা গোলামৰ পো, কাক বান্ধিব আহিছা? একেচৰে তোৰ.....।" সি পুলিচ জনলৈ চোচা লয়।

দাৰোগাই ধমক দি কয় — "চুপ কুকুৰ। টেপ টেপ কৰিলে গুলি খাবি।" তেতিয়া লপাঙেও কাচিখন দাঙি খেদি যায় —, "দাব্‌কা চাব্‌কা আৰো নাচাং দে আজি।"

দৰোগাজনে তাকো ধমক দিয়ে — "চুপ ননচেনচ্। চোৰৰ।"

লপাঙে খঙতে জ্বলি উঠে — "চোৰৰ বুলিছ? তোক ... ।"

মঙলা — মাৰা চালাইঁতক। হেৰ ৰামো, হেৰ ৰংনাথ, ধৰ চালা কুকুৰক।

সিহঁতে দাৰোগাক খেদি যায়। দাৰোগা আৰু পুলিচে ৰাইফল দাঙি সঙ্গীনেৰে খুচিবলৈ উদ্যত হয়। মহা হুলুস্থূল লাগে। এনেত অতুলে আগবাঢ়ি আহি কয় — "মনে মনে থাকা লপাং। মনে মনে থাকা মঙ্গলা ককাই। চৰকাৰৰ লগত কাজিয়া কৰি লাভ নাই। তেওঁলোকৰ যি খুচি তাকে কৰিবলৈ দিয়া। আইন মুখে যি হয় হ'ব।

তেওঁৰ কথা শুনি লপাং আৰু মঙ্গলা নীৰৱ হয়। এই ছোগতে পুলিচে দুয়োকো গ্রেপ্তাৰ কৰে। খেতিয়ক সকলক গ্রেপ্তাৰ কৰাৰ পিচত দাৰোগা, পুলিচ আৰু হাজৰিকা অতুলহঁতৰ ওচৰলৈ আহে। দাৰোগাজনে কয় — "মাফ কৰিব কলিতা বাবু; আপোনকো 'এৰেষ্ট কৰা হৈছে।"

অতুলে হাত দুখন আগবঢ়াই দিয়ে — "অৱশ্যক বোধ কৰিলে গ্রেপ্তাৰ কৰিব পাৰে।"

হাজৰিকাই পিচৰ পৰা দাৰোগাই শুনাকৈ সৰু কৈ কয় — 'গ্রেপ্তাৰ কৰক মেধি ডাঙৰীয়া।"

দাৰোগা — আৱশ্যক নকৰে হাজৰিকা।

কনক কাষতে ঠিয় হৈ আছিল। তাচ্ছিল্য কৰি ক'লে — "মোকো গ্রেপ্তাৰ কৰাৰ আৱশ্যক আছে নেকি? যদি আছে কৰক।" তেৰোঁ হাত দুখ আগবঢ়াই দিয়ে।

দৰোগাই হাঁহি মাৰি নমস্কাৰ কৰি কয় — "নমস্কাৰ সেন বাবু। আপোনাৰ লগত আমাৰ একো লেঠা নাই।"

অতুল — তেন্তে এতিয়া বলক কলৈ যাব লাগে।

হজৰিকাই বিজয়ী গৌৰবেৰে ক'লে — "কলৈ কব নোৱাৰা নেকি?

অতুলে — আপোনাক মই সোধা নাই আৰু সোধাৰ দৰ্কাৰো নাই। ওপৰে ওপৰে টেপ টেপাই মাত দি উঠে কিয়?

দাৰোগা — খং নকৰিব কলিতা। আপুনি মনে মনে থাকক হাজৰিকা।

মাফ্ কৰিব কলিতা বাবু। এতিয়া আপোনালোক থানালৈ যাব লাগে।

অতুল — ধন্যবাদ। মই প্ৰস্তুত। বলক মেথি। বলক ৰাইজ।”

ৰাইজৰ মাজৰ চিএঞৰ বাখৰ লাগে — “বোপা কলিতা আমাক হুকুম কৰা, এখন ৰাম ৰাবণৰ যুদ্ধ হৈ যাওঁক। আমি এনেয়ে যামনে?”

অতুলে ৰাইজক হাতযোৰ কৰি কয় — “আমাৰ কাজিয়া আইনৰ লগতহে ৰাইজ, এওঁলোকৰ লগত নহয়। মনে মনে বলক তেখেতৰ পিচে পিচে। মই অনুৰোধ কৰিছোঁ — যাতে কোনেও এবাৰো অবাচ্য বাক্য নকয়। বঁলক মেথি ডাঙৰীয়া।”

“দাৰোগাই পুলিচক ইঙ্গিত দিয়ে আৰু অতুলক কয় — “বলক বাৰু। আহক হাজৰিকা। নমস্কাৰ সেনবাবু।”

আগে আগে দাৰোগা, পিচত অতুল, কনক আৰু হাজৰিকা। সৰ্ব্বশেষত খেতিয়ক সকলক বান্ধি লৈ পুলিচসকল যায়।

বাৰ

খেতিয়কসকলক বান্ধি নি পুলিচসকল থানা পালে। নানা কৌশল কৰি তেওঁলোকক জেলত দিলে। ইয়াৰ গুৰিতে হ'ল সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জী উকিল। তেওঁৰ বুদ্ধি-কৌশলত আৰু হাজৰিকাৰ টকাৰ বলত খেতিয়কসকল জেল খাটিবলগীয়া হ'ল। সেইবাবে হাজৰিকাই আজি বেনাৰ্জীক নিমন্ত্ৰণ কৰিছিল। খাই বই উঠি দুয়ো চ'ৰাঘৰত বহিল আৰু কেচ সম্পৰ্কে নানা আলোচনা কৰিব ধৰিলে। হাজৰিকাই ইতিমধ্যে মৈমনসিঙীয়া লগাই ধানবোৰ কটালে। কেচৰ খৰচখিনি ধানতে ওলাব। বহু ধান পালে। লৰিয়ে লৰি ধান আহিয়েই আছে। দুয়ো চিগাৰেট হুপি থাকে। আলোচনাৰ মাজতে উকিলে ক'লে — “আমি আপনাকে বলেছিলুন না যে, আমি সব ঠিক কৰে দেবো? মজাৰ কেস বানিয়ে দিলুম। ডাকাতি কেস। বেটাদেৰ ছয় মাস কৰে জেল হল। আৰ আপনাৰ কিছুই ভয় নাই। Now you are free to do any thing you like. তবে একটা কাজ কৰতে হবে। আপনাৰ এই জমিতে কাউকে বসায়ে দিন; নইলে অনাবাদী জমিতে কেউ যদি বসে, তবে উচ্ছেদ কৰা ভাৰী শক্ত হবে।"

হাজৰিকা — হাঁ আমিও তাই ভাবছি। জমি গুলো অনাবাদী কৰে ৰাখলে ভালো হবেনা। এখন আমি কাউকে বসাতে চাই। আচ্ছা বানাৰ্জী মশায়? আপনাৰ হাতে কি কোন লোক নেই যাকে আমি আমাৰ জমিতে বসাতে পাৰি।

উকিল — আছে বই কি! আমাৰ হাতে অনেক ৰিফিউজি ৰয়েছে। আপুনি যদি কিছু মনে না কৰেন; তবে আমি ওদেৰ বসাতে পাৰি। ওৰা গৰীব; কিন্তু খুব ভাল কৃষক।

হাজৰিকা — যদি পাৰেন তো ভালই। ঐ কেসেৰ মতন একটা কিছু কৰে দিন। I shall be oblized to you for ever. মই চিৰদিনৰ বাবে কৃতজ্ঞ থাকিম।

উকিল — আচ্ছা। আমি ৰিফিউজিদেৰ আনতে চেষ্টা কৰবো।

হাজৰিকা — খুবই আনন্দ পেলুম বানাৰ্জী। Very nice আপনাৰ অনুগ্ৰহে আমি মামলাতে জিতেছি, এখন আপনাৰ অনুগ্ৰহে আমি কৃষক পাব বলে আশা কৰি।

উকিল — তাই হবে। কিছু মনে কৰেবেন না। অপনিতো আমাৰ পুৰানো বন্ধু।

হাজৰিকাই হাঁহি ক'লে — বন্ধুৰ জন্যে যদি বন্ধু না কৰে তবে কৰ্‌বে আৰ কে?"

উকিল — "আচ্ছা এখন আমি চললুম। পৰে আমি জানিয়ে দেবো। নমস্কাৰ।" বেনাৰ্জীয়ে চালাম দি যাব ওলায়। হাজৰিকাই উঠি চালাম কৰে "নমস্কাৰ"। আমি আশায় ৰইলুম কিন্তু। উকিলে মূৰ দুপিয়াই ওলাই যায়। হাজৰিকাই আগবঢ়াই থয়। উকিল যোৱাৰ পিছতে অৰুণা পিতাকৰ ওচৰলৈ আহে।

অৰুণা — পিতা।

হাজৰিকা — কি আই?

অৰুণা --- কেচটোৰ কি হ'ল পিতা।

হাজৰিকা — ভাল হৈছে। সিহঁতৰ ছয় মাহ কৈ জেল হৈছে।

অৰুণা --- কিন্তু পিতা .....

হাজৰিকা --- কিন্তু কি আই?

অৰুণা — তেওঁ জানো খেতিয়ক পিতা?

হাজৰিকা --- সি খেতিয়কতকৈও মাৰাত্মক আই। সিহে এই কাৰ্য্যৰ গুৰি। সি ইহঁতৰ নেতা।

অৰুণাই তলমুৰা হৈ চিন্তান্বিত হয়। তাইৰ মুখৰ বৰণ মলিন পৰে। কিছু সময় নীৰৱে থাকি শেষত কয় --- “আহক পিতা, ফুৰিবলৈ যাওঁ, মোৰ মনটো আজি ভাল লগা নাই।” হাজৰিকাই অৰুণালৈ লক্ষ্য নকৰি এনেয়ে কৈ যায় — ‘বল বাৰু, --- আজি চিনেমাকে চাবি বল।”

অৰুণা তলমুৰা হৈ ওলাই যায়। পিতাকে পিচে পিচে যায়। দুয়ো গৈ মটৰত উঠে। হাজৰিকাৰ মন অনন্দত অধীৰ কিন্তু অৰুণাৰ মন বেদনাত কাতৰ।

তেৰ

ৰিফিউইজি কেম্প। ‘চৰুৱা পমুৱা কিছুমানে ফটা-ছিটা কানি-কাথাৰ টোপোলাৰ কাষত বহি হোকা চিলিম যোৱা লৈ কথা পাতি আছে। তিৰোতা কিছুমানে বাহিৰতে ভাত ৰান্ধিছে। কিছুমানে ছলিক পিয়াহ খুৱাই আছে। চাৰিওফালে সিঁচৰিত হৈ পৰি আছে বহুত বস্তু। নগ্ন দাৰিদ্ৰৰ শোক লগা ছবি। এটা আবৰ্জনা আৰু দুৰ্গন্ধময় নিশ্বাসে ঠাই ডোখৰ দুৰ্গন্ধময় কৰি তুলিছে। এই কেম্পলৈকে আহিছে -- উকিল। উকিলক কিছুমান ৰিফিউজিয়ে বেঢ়ি ধৰি নানা কথা সুধিব ধৰিছে। শেষত উকিলে ক'লে — “তোমৰা দেখছ তো জমি গুলি, গত কাল? ঐ সব প্ৰকাশ হাজৰিকা হাকিমেৰ জমি। তোমাৰা আবাদ কৰতে বসে যাও। পৰে যা কৰবাৰ আমি কৰবো?

মাতবৰ — আমিতো আইলাম হজুৰ। তবে আপনাৰ কথাটাৰ ঠাহৰ পাইলাম না।

উকিল — টেৰ না পাবাৰ কথা কি মাতবৰ? আমি কি তোমাদেৰ কখনো অমঙ্গল চিন্তা ক্ৰৰি?

মাতবৰ — বিছ মিল্লা। এটা কি কইছেন হজুৰ। আমি ভাবছি যদি আসামীদেৰ মত আমাদেৰো শেষে উঠতে হয়?

উকিল — না না কিছু ভেবো না। যতক্ষণ আমি আছি, ততক্ষণ তোমাদেৰ চিন্তা কৰাৰ দৰকাৰ হবে না। তোমৰা কি দেখনি — কী কৰে আমি তোমাদেৰ "ৰিফিউজি লোন" এনে দিয়েছি? এখন আমি তোমাদেৰ "এগ্রিকালচাৰ লোন" এনে দেবো। আৰু একটা কথা। তোমৰা বিঘেতে দুমোন কৰিয়া ধান হাকিম বাবুকে দেবে। তিন বছৰ পৰে আমি কৌশল কৰে জমি গুলি তোমাদেৰ নামে পট্টা কৰে দেবো। তোমৰা বাংলা শিখবে আৰ পৰে আমি সমস্ত আসামকে বৃহত্তৰ বাংলায় পৰিণত কৰবো। আমাৰ কথা যদি তোমৰা শুন তবে শিৰ্ঘে কাজ সুৰু কৰে দিও। আমি এখন চললাম। দৰকাৰ হইলে খবৰ পাঠাইও।

উকিলে সিহঁতক ৰিজাৰ্ভত বহিবলৈ দিহা পৰামৰ্শ দি গুচি গ'ল। সিহঁতৰ ভিতৰত আলোচনা চলিল। মাতব্বৰৰ উপদেশ মতে সিহঁতে গৈ ৰিজাৰ্ভত বহিবলৈ স্থিৰ কৰিলে।

চৈধ্য

গুবাহাটী জেল। অতুলহঁত জেলৰ ভিতৰত। তেওঁলোকক দেখা কৰিবৰ বাবে প্ৰাণেশ্বৰ, যদু, যতীন আৰু নবীনক কোলাত লৈ পাৰ্বতী গুবাহাটীলৈ আহে। গুবাহাটীত কনক সেনক লগত লৈ সিহঁতে জেললৈকে যায়। কনক সেনে জেইলৰৰ পৰা অনুমতি লৈ সিহঁতক জেলৰ ভিতৰলৈ লৈ যায়। সিহঁতে তেওঁলোকক দেখা কৰে। গোটেই বিলাকৰ দেখা-দেখি হোৱাত সকলোৰে চকুলো ওলায়। প্ৰাণেশ্বৰ, যতীন, যদু পাৰ্ব্বতী, পুহা, মণ্ডলা আদিয়ে চকুলো টুকে। আনকি বুঢ়া জলতিবো চকুৰ পানী পৰে। অতুলে গহীন আৰু সহজভাৱে কনক সেনক দেখা কৰে। কনকৰ

চকু খং আৰু দুখত তীব্ৰ আৰু কৰুণ হৈ উঠে। তেওঁ অতুলক কয়, ৰব হতাশৰ সুৰত — "নোৱাৰিলোঁ কলিতা, আপোনাক ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলোঁ। অনেক চেষ্টা কৰিলোঁ, কিন্তু সকলো মিছা হ'ল। ধনৰ বশ সকলো। সমস্ত আইন আদালত কিনি পেলাইছে। বিচাৰৰ নামত অভিনয়। ভেটিৰ বলত মিছাও সঁচা হৈ পৰিছে। ডকাইতি কেচ যে কি আইনৰ কি ধাৰাত পেলালে মই ভাবিয়ে অবাক।"

অতুল — "কি কৰিব মিষ্টাৰ সেন। দুৰ্ভাগ্যবশতঃ জেলত পৰিবলগা হ'ল। মোৰ কথা ভবা নাই। ভাবিছোঁ এই হতভগা খেতিয়কসকলৰ কথাহে। তেওঁলোকৰ ঘৰত খাবলৈ এটা চাউল নাই, পিন্ধিবলৈ এটুকুৰা কাপোৰ নাই আৰু তেওঁলোককে সোমাই থলে জেলত। এতিয়া তেওঁলোকৰ ল'ৰা -ছোৱালীৰে বা কি দশা হয় ভাবিলে বুকু ফাটি যাব খোজে। উহ কি কৰিম।" তেওঁ এটা দীঘল হুমুনিয়া কাঢ়ে। কনকৰ দুখ লাগে। তেওঁ কয় — "দুখ কৰিলে কি হ'ব কলিতা। যি হ'বৰ হৈছে তাক আৰু নুই কৰিব নোৱাৰি।"

যতীন — আমাৰ কি হ'ব ককাইদেউ? আমি কেনেকৈ থাকিম? (কান্দে)

যদু — বাবু............ (কান্দে)

অতুল — নাকান্দিবি তহঁতে। তহঁতৰ চিন্তা কৰিবলগীয়া একো নাই। মই যি কৰিব লাগে জেলৰ ভিতৰৰ পৰাই কৰি থাকিম।

কনক — একো ভয় নকৰিবি যতীন। তহঁতক মই লৈ যাম। ককায়েৰা নহ'লেও মইতো আছোঁ।

এনেতে মাকৰ কোলাৰ পৰা নবীনে চিঞৰি উঠিল — "পিতা, পিতা, তই ইয়ালৈ কিয় আহিছ পিতা? মোক যে গাই দিওঁ বুলি কৈছিলি ক'ত দিলি? আহ, মোক গাই দে আহি।" তাৰ থুনুক-থানাক মাতত পিতাকৰ অন্তৰ গলি গ'ল। পুহাই চকুলো মচি মচি ক'লে — "যা বাছা ঘৰলৈ যা।" সি আৰু ক'ব নোৱাৰা হয় — ফেকুৰি উঠে। পাৰ্বতীয়ে বিহাৰ আচলেৰে চকুলো মচি কয় — "তুমি মোক কি দিহা দিয়া এতিয়া? মই কেনেকৈ এই নাবালকক লৈ থাকোঁ? ঘৰত এটা খুদ কণ নাই; তাতে তুমি পৰিলা জেলত। আই ভাই নাই — কোনো বন্ধু-বান্ধৱ নাই; কাৰ ওচৰত হাত পাতিম? উহ্ মই কি দিহা কৰো।" তাই উচুপি-উচুপি কান্দে।

অতুল — "নাকান্দিব খুৰীদেউ। ভগবানে দিহা দিব। সংসাৰত মানুহে

যেতিয়া হিংসো কৰে, তেতিয়া ভগৱানৰ বাহিৰে কোন সহায় আছে? আপুনি ধৈৰ্য্য ধৰক।"

পাৰ্বতী — "মই কেনেকৈ ধৈৰ্য্য ধৰিম বোপা? মই কি কৰি পেটৰ ভাত মুঠি উলিয়াম?"

জলতি — "কপালত দুখ থাকিলে, দুখ নাযায়!"

মণ্ডলা — "তুমি নাকান্দিবা বৌ। ঈশ্বৰে এটা উপায় দিব। অ'-প্ৰাণেশ্বৰ!"

প্ৰাণেশ্বৰে কান্দি কান্দি কয় — "ককাই দে-দেউ!"

মণ্ডলা — "তই মোৰ কাষলৈ আহ প্ৰাণেশ্বৰ।"

প্ৰাণেশ্বৰ ওচৰ চাপি যায়। মণ্ডলাই গহীনভাৱে কয় — "তই নাকান্দিবি বাপু।"

প্ৰাণেশ্বৰ — "মই এতিয়া কি ক-কৰিম ককাইদেউ? স-সকলে পৰা তো-তোমাৰ তল-তে চ-চলিছোঁ। ম-মই এতিয়া নিজে কে-কেনেকৈ চ-চলিম ককাইদেউ? ম-মই একো না-নাজানোঁ।"

অতুল — "একো ভয় নাই প্ৰাণেশ্বৰ ককাই। সময় আৰু অৱস্থাই মানুহক পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ লগত খাপ খুৱাই লয়। আৱশ্যক বা দৰ্কাৰে মানুহক উপযুক্ত কৰি তোলে। এই জ্ঞান-বুদ্ধি মানুহৰ আপোনা-আপুনিয়েই আহে। ভাবিবৰ দৰ্কাৰ নাই।"

মণ্ডলা — "মোৰ এটা অনুৰোধ তই পালন কৰিবি বাপু?"

প্ৰাণেশ্বৰ — "নি-নিশ্চয় ককাইদেউ। কওঁক।"

মণ্ডলা — "শুন প্ৰাণেশ্বৰ, পুহা ককাইদেউৰ বৌ যাতে লোকৰ ঘৰলৈ কটনা কাটিবলৈ যাব নালাগে। আমি জীয়াই থকোঁতে বৌক তেনে কাম কৰিবলৈ নিদিবি প্ৰাণেশ্বৰ। আমাৰ ভঁৰালৰ পৰা যি ধান লাগে উলিয়াই দিবি। যদি খাবলৈ নাপাই তইঁত মৰ তেতিয়া তেৰোঁ মৰিব — কথা নাই; কিন্তু তইঁত বাচি থাকোতে তেওঁৰ তেনে বিলৈ হ'বলৈ নিদিবি। আমাৰ ঘৰৰ এজন পৰিয়াল বড়া বুলি ধৰি লবি আজিৰ পৰা। পাৰিবি?"

প্ৰাণেশ্বৰ — "কি-কিয় নোৱাৰিম ককাইদেউ। নি-নিশ্চয় পাৰিম।"

মণ্ডলা — "আৰু শুন, যতীন আৰু বাপুকো আমাৰ তালৈ লৈ যাবি। সিহঁত দুয়োকো আলাই-আথানি হ'বলৈ নিদিবি। সকলো সম্পত্তি বিক্ৰী গ'লেও এই তিনিটা প্ৰাণীক পুহিবি।"

জলতি — "মানুহ হে আচল সম্পত্তি, প্ৰাণেশ্বৰ। সম্পত্তি মানুহে কৰি লয়? যি মানুহে সম্পত্তিকে তৈয়াৰ কৰে, সেই মানুহ আৰু ডাঙৰ সম্পত্তি। মানুহৰ ওপৰত আৰু একো ডাঙৰ সম্পত্তি নাই। মই জেলত পৰিহে এই ডাঙৰ সত্যটো চিনি পালোঁ।"

ৰংনাথ — "ডাঙৰ ককাইদেৱে কোৱা কথাবোৰ পালন কৰিবা, সৰু ককাইদেউ। ইয়াৰ যেন এক বিন্দু বিসৰ্গও হেৰফেৰ নহয়।"

প্ৰাণেশ্বৰ — "ভয় ন-নকৰিবি ৰংনাথ। তহঁতৰ প্ৰাণেশ্বৰ অ-অশিক্ষিত হ'ব পাৰে কি-কিন্তু সি মানু-হৰ মায়া বুজে।" পাৰ্বতীলৈ চাই সি কয় — "আ-আহা বৌ। আজিৰ প-ৰা তো তোমালোকৰ ভ-ভৰণ পোষণৰ ভাৰ ম-মোৰ ওপৰত। মই খা-খালে তু-তুমিও খাবা। মই না-নাপালেহে তুমি-ও না-নাপাবা।"

পাৰ্বতীয়ে চকুলো মচি মচি কয় — "বাপু প্ৰাণেশ্বৰ।"

প্ৰাণেশ্বৰ — 'উ-উঠা বৌ। ন-নাকান্দিবা। আ-আহ যতীন।" সি যতীনকহঁতক ওচৰলৈ নিয়ে আৰু পাৰ্বতীৰ কাষ চাপে।

পুহা — " প্ৰাণেশ্বৰ বাপু। মোৰ নবীনক চাবি।" তেওঁৰ চকু চলচলীয়া হয়।

প্ৰাণেশ্বৰ — "এ-কো চিন্তা ন-নকৰিবা ক-ককাইদেউ।"

এনেতে দাৰোগাই আহি কয় — "সময় পাৰ হৈ গৈছে। আলাপ বন্ধ কৰি বাহিৰ হৈ আহা।" তেওঁৰ আদেশ শুনি সকলোটিয়ে এক কৰুণ দৃশ্যৰ অৱতাৰণা কৰি জেলৰ ভিতৰৰ পৰা ওলায়। কনকৰ তীব্ৰ চকুৰ পৰা যেন জুইৰ ফিৰিঙতিহে ছিটিকি পৰে। অতুলক আৰু জলতি পাঠকহঁতক নমস্কাৰ কৰি তেওঁ প্ৰাণেশ্বৰহঁতক লৈ বিদায় লয়। তেওঁৰ অন্তৰত প্ৰতিশোধৰ ভাৱে গজালি মেলে। প্ৰকাশ হাজৰিকা আৰু সুৰেশ বেণাৰ্জীৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লোৱাৰ তীব্ৰ সংকল্প লৈ তেওঁ ওলাই যায়।

পোন্ধৰ

কমলাই নিজৰ লিখা মেজৰ ওপৰত বহি গান এটা ৰচনা কৰি গুণ গুনকৈ গাই আছিল। তাই এইদৰে নিজেই সুৰ দিবৰ চেষ্টা কৰিছিল।

তুমি মোৰ জীৱনৰ জেউতীৰে ৰেখা।
তুমি মোৰ পৰাণত জগালা আজি
ৰঙীণ মধুৰ আশা।
তুমি কিয় জগালা আজি
মোৰ হৃদয়ৰ সুপ্ত ৰাগিনী?
মোৰ হিয়াৰ মাজত
তুমিনো কিয় —
ঢালি দিলা অমিয়া ধাৰা
হে মোৰ প্ৰিয়, হে মোৰ সখা।

এনেতে লাহে লাহে কনক সেন সোমাই আহে। তেওঁ গৈ কমলা বুলি মাত দিয়াত কমলাই গানটো সামৰি থৈ ঘূৰি চাই কয় — "আহক ভিতৰলৈ। বহক।" তাই চকীখন আগবঢ়াই দিয়ে। কনক বহে। কনকৰ কপালত চিন্তাৰ ৰেখা।

কমলাই এবাৰ তেওঁৰ মুখৰ ফালে চাই প্ৰশ্ন কৰে — "কি ভাবিছে ইমানকৈ?"

কনকে হাঁহি মাৰি কয় — "তোমাৰ কথাকে ভাবিছোঁ কমলা।"

কমলা — "মোৰ কথা ভাবিছে।"

কনক — "এৰা তোমাৰ কথাকে ভাবিছোঁ।

কমলা — "ৰগৰ এৰক। সদায় নাটকীয় ভঙ্গীৰে কথাবোৰ কয় কিয়? ৰগৰবো এটা সময় আছে।"

কনক — "ৰগৰ নহয় কমলা। এটা বৰ জটিল সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হৈছে।

কমলা — "কি জটিল সমস্যা?"

কনক — "বোধহয় তুমি শুনিছা যে মোৰ বন্ধু অতুল কলিতাৰ খেতিয়ক বন্ধু সকলৰ সৈতে জেল হৈছে।"

কমলা — "অৰুণাই মোক কৈছেতো। মোৰ বিশ্বাস হোৱা নাছিল। — তেন্তে কথাটো সঁচা?"

কনক — "অবিকল সঁচা।"

কমলা — "উহ্ কি আচৰিত। কলিতাৰ জেল। তেন্তে এতিয়া কি কৰিব।"

কনক — "তাকেইতো ভাবিছো কমলা, কি উপায় কৰা যায়।"

কমলা – "ইমান অন্যায় ভগৱানে কেতিয়াও সহ্য নকৰে।"

কনক — থৈ দিয়া তোমাৰ দুৰ্বলৰ ভগৱান। ভগৱান সবলৰ নহয়। ই মাত্ৰ দুৰ্বলৰ শান্ত্বনাৰ থল। সকলো মিছা-ভুৱা। বাৰু তুমি অৰুণাক লগ পাইছানে?

কমলা — হয়, ৰাতি পুৱাতে তাই আহিছিল।

কনক — বাৰু, তেওঁ কিবা ক'লে নেকি? কলিতাৰ জেল হোৱাত তেওঁ কেনে পাইছে?

কমলা — ভাল পাইছে।

কনক — কিয়?

কমলা — তাইৰ চাকৰজনক বোলে কলিতাই ফুচুলাই নিছিল। তাৰ উপৰি সিদিনা হেনো তাইক অপমানো কৰিছিল। সেইবাবে তাই তেখেতৰ জেল হোৱাত ভাল পাইছে! বাৰু, এতিয়া কি উপায় কৰিব?

কনক — মই গম পাইছো যে, প্ৰকাশ হাজৰিকাই সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জীৰ লগ হৈ বিজাৰ্ভৰ খেতিয়ক সকলৰ মাটিত ৰিফিউজি পমুৱা বহুৱাবলৈ মতলব কৰিছে। যদি পমুৱা বহুৱায়, তেন্তে সৰ্বনাশ হ'ব। তেতিয়া আৰু এই মাটি কোনো কালে অসমীয়া খেতিয়কে নাপাব। সিহঁতৰ অত দিনৰ হাড়-ভঙা পৰিশ্ৰম অথলে যাব। ইয়াৰ

উপৰি এই পমুৱাসকলক লৈ সুৰেন উকিলে ৰাজনীতিৰ খেলা খেলিব। এইবাৰ অসমৰ ভবিষ্যৎ আৰু অন্ধকাৰ। দেশ যাব, জাতি যাব, ভাষা বিলুপ্ত হ'ব। অসমক বৃহত্তৰ বাংলাত পৰিণত কৰিব। ইতিমধ্যে পৰ্বতীয়া জাতি আৰু ভৈয়ামৰ অধিবাসীৰ মাজত বিভেদৰ সৃষ্টি কৰিছেই। এতিয়া পমুৱা আনি বহুৱাই সংখ্যাগৰিষ্ঠ কৰিব পাৰিলেই গণতন্ত্ৰৰ নিয়ম অনুসৰি অসমৰ বুকুত বঙালীৰ আধিপত্য আৰু ৰাজত্ব চলিব। এইবাৰ অসম ৰাজ্য যাব কমলা।

কমলা — তেন্তে কি প্ৰতিকাৰ কৰিব?

কনক — প্ৰতিকাৰ আৰু কি? কাবৌ কৰি হ'লেও হাজৰিকাক বিৰত কৰিব লাগিব ; নহ'লে উপায় নাই। মই তেওঁৰ ওচৰলৈকে যাম। তেওঁ কিন্তু বেনাজীৰ লগত পৰি, একেবাৰে অমানুহ হৈ গৈছে কমলা। তেওঁ আৰু তোমাৰ বান্ধৱী অৰুণাৰ পিতা হৈ থকা নাই।

কমলা — পিতাকৰ লগত তায়ো বদলি গ'ল। কি যে হ'ল মানুহ দুজনৰ।

কনক — দুখ কৰি বহি থাকিলে আৰু নহ'ব কমলা। এটা কথা কমলা। আমাৰ বিয়াখন এই মাহৰ ভিতৰতে সমাধা কৰিব লাগিব ; নহ'লে বিপদ আছে। মই যি কামত নামিছোঁ তাৰ শেষ ক'ত নাজানোঁ হয়তো সি এটা শোকাবহ, — ভয়াবহ পৰিস্থিতিত পৰিণত হ'বগৈ পাৰে। মই তাকেই চিন্তা কৰিছোঁ। তুমি কি কোঁৱা।

কমলা — "নিজৰ বিয়াৰ কথা ক'বলৈ মোৰ লাজ লাগে।" লাজতে তাই তলমূৰা হয়। কনকে ওচৰ চাপি আহি লাহেকৈ গালত এটা চৰ মাৰি দিয়ে। কমলাৰ গাল-মুখ ৰঙা পৰি উঠে লাজ আৰু আনন্দত। কনকে কয় — 'আজলী, লাজ কৰিছা? অৱশ্যে লাজ ভয়, ভক্তি তিৰোতাৰ অঙ্গৰ ভূষণ। কিন্তু, নিজৰ বেদনা নিজে নুবুজিলে অইনে কেনেকৈ বুজিব? লাজত কাজ হেৰায়, টোপনিত ভাত হেৰায় বুলি নাজানানে?" তাইৰ থুতুৰিটোত ধৰি জোকাৰি দিয়ে কনকে। তাই তেওঁৰ চকুলৈ চাই হাঁহি কয়-উ-উ।"

কনক — আইক মই তোমাৰ হাতত গোটাব পাৰিলেই নিশ্চিন্ত হওঁ। মই যিহত নামিছোঁ ; তাৰ শেষ নাপাওঁ মানে নেৰোঁ। তুমি মোৰ সহায় হোৱা কমলা। বাৰু তোমাৰ কি মত কোৱাচোন?

কমলা — চৰুক সুধিহে চাউল বহাব নেকি ?

কনক — "এনেকৈয়ে দুৰন্ত কনকক তুমি বশ কৰি লৈছা।" কনকে হাঁহে। কমলায়ো হাঁহে। আবেগত দুয়োৰে অন্তৰ উঠলি উঠে ; লাহে লাহে কনক আঁতৰি যায়। কমলাই অনিমেষ নয়নে তেওঁৰ ফালে চাই ৰয়। কনক বাস্তাৰ ভাঁজত নেদেখা হৈ পৰে।

ষোল্ল

প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ ঘৰ। হাজৰিকা আৰু সুৰেন বেনাৰ্জী "ড্ৰইং ৰুমত" কথা পাতি আছে।

হাজৰিকা — ঠিক হয়েছে বানাৰ্জী। তবে এখন আপ্‌নি শীগগিৰ ফিৰিউজিদেৰ বসায়ে দিন ; নইলে অনেক বিপদ।

উকিল — হ্যা, হ্যা তা ঠিক। আমি ৰিফিউজিদেৰ ডেকে এনে জমিটা দেখিয়ে দিয়েছি। ওৰা দু একদিন পৰেই বসে যাবে।" এনেতে বাহিৰত কনকৰ মাত শুনা যায় — "আপুনি ঘৰত আছেনে ?"

হাজৰিকা — হয়। কোন আহিছে ভিতৰলৈ আহক।

কনক সোমাই আহে। কনকক দেখি হাজৰিকাই হাঁহিমাৰি চকীখন আঙুলিয়াই দি কয় — "এস, এস বাবা কনক। এখানে বস।" কনকে চকীত বহে। বেনাৰ্জীক দেখি নমস্কাৰ কৰে।

— "নমস্কাৰ বানাৰ্জী মহাশয়।"

উকিল — "নমস্কাৰ।"

হাজৰিকা — বলুনত কেন এসেছ তুমি ?

কনক — অনুগ্ৰহ কৰি অসমীয়াতে কওক। মই অসমীয়া জানো।

হাজৰিকাই হাঁহি মাৰি কয় — "তুমি অসমীয়া জনা বুলি মই শুনিছোঁ। পিচে বঙালী মানুহ দেখি বাংলাতে ক'ব খুজিছিলো।

কনক — মই বঙালী হলোঁ বুলি আপুনি বাংলা ক'ব লাগিল নে? বিশেষকৈ মোৰ তাগিদাতহে মই আপোনাৰ ইয়ালৈ আহিছোঁ। মইহে আপোনাৰ ভাষা ক'ব লাগে। আপুনি আপোনাৰ তাগিদাত মোৰ তালৈ গ'লে হয়তো, বঙালী মানুহ বুলি জানি বাংলা ক'ব পাৰে, কিন্তু মোৰ তাগিদাত মই আপোনাৰ ও চৰলৈ অহাত আপুনি কিয় নিজৰ ভাষা পৰিত্যাগ কৰি অন্য ভাষা কয়।

হাজৰিকা — তুমি শুনাত ভাল শুনিবা বুলিয়ে মই কৈছোঁ।

কনক — ভঙা, ভঙা বাংলাত কোৱাতকৈ নিজৰ অসমীয়াতে ক'লে বহুত ভাল শুনা গ'লহে'তেন। অসমীয়াৰ মুখত বাংলা একো ভাল শুনা নাযায়; উচ্চাৰণবোৰ বৰ আপুচ শুনা যায়।

উকিল — না সেন মশায় সেটা নয়। আপনি কি জানেন্ না বাংলা ভাষাৰ অপৰূপ মাধুৰ্য্যেৰ কথা? বাংলা ভাষাটা এত সুন্দৰ, এত মধুৰ যে তা শুনতেই বৰ মিষ্টি। মিষ্টি ভাষা ভাঙ্গা হ'লেও মিষ্টি শুনায়।

কনক — বঙালীৰ বাবে বাংলা ভাষা শুনিবলৈ যেনে মধুৰ অসমীয়াৰ বাবে অসমীয়া ভাষা শুনিবলৈও তেনে মধুৰ। নিজৰ মনত নিজৰ ভাষা সুন্দৰ; যেনেকৈ সন্তানৰ মনত নিজৰ মাক সুন্দৰ।

হাজৰিকাই খং কৰি কৈ উঠে — "বাৰু, বাৰু এতিয়া তোমাৰ অহাৰ কাৰণ কোৱা, ভাষাৰ বিচাৰ কৰি লাভ নাই।"

কনক — মই এটা গুৰুতৰ কথাৰ বাবে আহিছোঁ। মই শুনিবলৈ পাইছোঁ, আপনি হেনো ৰিজাৰ্ভৰ মাটিত ৰিফিউজি বহিবলৈ দিছে, হয় নে?

হাজৰিকা — হয়। কিয়? মোৰ মাটিত মই যাকে তাকে নবহুৱালোঁ, তোমাৰ কি অন্যায় হ'ল?

কনক — হওঁতে মোৰ একো অন্যায় নহয় সঁচা; কিন্তু দেশৰ ঘোৰ অন্যায় হয়।

উকিল — দেশেৰ কী ভাৰী অন্যায় হ'ল বলুনত শুনি?

কনক — আপোনাক ক'ব লগা একো নাই। কাৰণ আপোনাৰ বৃহত্তৰ বাংলা

গঠন সুবিধাৰ বাবেই এইবোৰ ফন্দি পাতিছে। কিন্তু এখেতে অসমীয়া মানুহ হৈ, কিয় নিজৰ ৰাজ্যৰ অমঙ্গল নিজে মাতি আনে?

হাজৰিকা — তুমি বৰ দেশ প্ৰেমিক নোলাবাহে। তুমি বঙালী হৈ অসমৰ কথা ভাবিব লাগিছা কিয় বাপু? অসমৰ ভবিষ্যত ভাবি তোমাৰ এনে মূৰৰ বিষ কিয়?

কনক — মূৰৰ বিষ নহ'ব কিয়? যি দেশে আশ্ৰয় দিছে, সেই দেশৰ বাবে চিন্তা কৰাটো কৰ্তব্য।

হাজৰিকা — এইবোৰ কথা তোমালোকৰ কৃষক সভা, যুবক সভা, যুৱতী সভা ইত্যাদিৰ আগত কৈ ফুৰাগৈ, মোৰ ইয়াত নহয়।

কনক — আপুনি কিয় মানুহ উচ্ছেদ কৰি পমুৱা বহুৱায়? ইয়াৰ দ্বাৰা ভবিষ্যত আপোনাৰহে অন্যায় হ'ব বেচি। মই আজি অসম ৰাজ্যৰ দোহাই দি কওঁ — আপুনি এই বেনাৰ্জীৰ কু-পৰামৰ্শ লৈ হাতৰ কুঠাৰ ভৰিত নামাৰিব। ৰাজ্যৰ ভবিষ্যত অন্ধকাৰ নকৰিব।

হাজৰিকা — এইবোৰ সংকীৰ্ণ প্ৰাদেশিকতাৰ কথা। দেখা নাই — আজি জগতৰ গতি কোন ফালে ঢাল লৈছে। আজিৰ এই "ইন্টাৰনেচনেলিজিমৰ" যুগত তোমাৰ "প্ৰভিন্সিয়েলিজিম" মাত্ৰ সংকীৰ্ণ — তাৰহে পৰিচায়ক। তোমাৰ মনটো বৰ ঠেক। বহল দৃষ্টিভংগীত তুমি কথাবোৰ ভাবিব নোৱাৰা। কি বঙালী, কি অসমীয়া আমি এক ভাৰতমাতাৰ সন্তান। আমি ইয়াকো ভাবিব লাগিব যে, সমগ্ৰ পৃথিৱীয়ে আমাৰ দেশ আৰু সমস্ত মানুহেই আমাৰ ভাই। ইমান ঠেক মনোবৃত্তি লৈ কি উন্নতি কৰিবা? কি ডাঙৰ মানুহ হ'বা?

কনক — ডাঙৰ মানুহ মই নহওঁ। ইন্টাৰ -নেচেনেলিজিমৰ দোহাই দি ডাঙৰ ডাঙৰ বক্তৃতা কৰি তলে তালে আপোন মানুহকে ঠগি ডাঙৰ মানুহ বলোৱা আৰু মুখৰে বিশ্বভাতৃত্বৰ আদৰ্শ দাঙি ধৰি গোপনে নিজৰ ভাইকে বঞ্চিত কৰি উন্নতি কৰা আদৰ্শ মই পছন্দ নকৰোঁ।

উকিল — আপ্নাৰ ভাবটা বড্ড খাৰাপ সেন মশায়। আমি ভাবতেও পাৰিনি যে আপ্নাৰ মনোবৃত্তি এত নীচ — এত হীন।

কনক — "আৰু আপুনি কিমান উচ্চ মনোবৃত্তিৰ লোক, তাক বহুত দিন পূৰ্বে ৰাইজে প্ৰমাণ পাইছে — বেনাৰ্জী মহাশয়; আজি আৰু কৈ লাভ নাই। অসমৰ বুকুত "বৃহত্তৰ বাংলা" গঠন বোধহয় উচ্চ মনোবৃত্তিৰে পৰিচয়? আপোনাক চিনিবৰ মোৰ বাকী নাই। কিন্তু হাজৰিকা মই আপোনাক শেষ বাৰৰ বাবে মিনতি কৰিছোঁ আপুনি এই সৰ্বনাশী কামৰ পৰা বিৰত হওঁক। দেশৰ সৰ্বনাশ, নিজৰ সৰ্বনাশ, লগতে আপোনাৰ একমাত্ৰ কন্যা অৰুণাৰ সৰ্বনাশ নকৰিব।" অৰুণাৰ নাম লোৱাত হাজৰিকা জ্বলি উঠিল-- চকু ৰঙা কৰি ক'লে — "মোৰ অৰুণাৰ বাবে তোমাৰ কিয় মূৰৰ কামোৰণি উঠিছে?

কনক — তেওঁ মোৰ বান্ধৱী; গতিকে ....

হাজৰিকা — থৈ দিয়া তোমাৰ বান্ধৱী-চান্ধৱী। আজি-কালি স্কুল-কলেজত পঢ়া ডেকা ল'ৰা-ছোৱালী বিলাকৰ ভিতৰত এই যে বান্ধৱ-বান্ধৱীৰ দলটো আছে, ইহঁতক মই ঘৃণা কৰোঁ। ইহঁত চৰিত্ৰ-হীন।

কনক অলপ ক্ষিপ্ত হয়। পাচত কঠোৰ স্বৰত কয় — "অলপ সংযত হৈ কথা কোৱাৰ দৰকাৰ হাজৰিকা। আপোনৰ ঘৰ হ'ল বুলি, আপুনি যেই সেই কথা ক'ব নোৱাৰে; অন্তত: মোক অপমান কৰা উচিত নহয় আৰু সেই অধিকাৰো আপোনৰ নাই।"

উকিলে টপৰাই মাত লগালে — "সত্য কথা বলতে কি অপমান হবে।" কনকৰ খং উঠে; ধমক দি কয়- মনে মনে থাকক আপোনাৰ মুখৰ পৰা মই কোনো কথাকে শুনিব নোখোজো।"

হাজৰিকাই খঙেৰে শাসনৰ সুৰত কয়- "খবৰদাৰ, তোমাৰ বৰ বাঢ়া-বাঢ়ি হৈছে বাপু। মোৰ ঘৰলৈ আহি মোৰে অতিথিক অপমান কৰিছা? জানা তুমি কাক কথা কৈছা"?

কনক — জানোঁ! জানোঁ বাবেইতো তেনেকৈ কৈছোঁ।

হাজৰিকা— "প্ৰকাশ হাজৰিকাক তুমি চিনা নাই?" চকু ৰঙা কৰি কয়।

কনক— বহুদিন আগতে চিনিছোঁ। যিদিনা খেতিয়ক সকলক "গ্ৰেপ্তাৰ" কৰি নিছিল সিদিনাতে আপোনাক মই চিনিছোঁ।

হাজৰিকা- চুপ। বাহিৰ হৈ যা এতিয়াই ; নহ'লে মই পুলিচ লগাই বাহিৰ কৰি দিম। পাগল কৰবাৰ। চাকৰি-বাকৰি নকৰি গুণ্ডামি কৰি চহৰে চহৰে মিটিং পাতি ফুৰিব আৰু যাকে তাকে অপমান কৰিব।আঁতৰি যা এই মুহূৰ্ত্তে।

কনকে উচ্চ হাঁহিমাৰি কয় "হাঃ হাঃ। ইমান খং কৰিছে কিয় হাজৰিকা। কাৰ আগত ইমান খং দেখুৱাইছে? পুলিচৰ ভয় দেখুৱাইছে কাক ? কনক সেনক ? হাঃ হাঃ আপোনাৰ ধনৰ বল আৰু এই বেনাৰ্জীৰ বুদ্ধিৰ ছল কনক সেনৰ ওচৰত কাৰ্য্যকৰী নহ'ব হাজৰিকা। বাৰু এবাৰ " ফোন" কৰি চাওঁকচোন থানালৈ কেনে ফল হয় ?" কনকে চকীখনত দৃঢ়ভাবে বহে। হাজৰিকাৰ অসম্ভৱ খং উঠে। কিন্তু বেচেৰা নিৰুপায় হৈ যায়। খঙৰ বেগত থিয় হৈ হাজৰিকাই বকিব ধৰে — "জানো তোমাৰ যে সামাজিক প্ৰতিপত্তি আছে আৰু ইয়াকো জানো যে, ৰাজনৈতিক প্ৰভাৱো তোমাৰ যথেষ্ট আছে। কিন্তু তুমি ঘৰতে মোক অপমান কৰি যাবা ? দেশত কি আদালত নাই, চৰকাৰ নাই ?

কনক — হাঃ হাঃ খুব আছে হাজৰিকা খুব আছে। নহেলেনো আজি পাঁচ ছয় বছৰে জংগল জুৰি মাটি ভাঙি খেতি কৰা নিচলা খেতিয়ক সকলে ডকাইতি কেচত পৰি জেল খাটেনে ? আইন আদালত আছে ; আপোনাৰ দৰে হাকিম উকিলো আছে। তাৰ লগে লগে হাবি কাটি ৰিজাৰ্ভৰ খেতি কৰা হত ভাগ্য খেতিয়ক সকলো আছে। সকলো আছে হাজৰিকা, সকলো আছে — দেশত কাৰো অভাৱ হোৱ নাই।

কনকৰ উপহাস আৰু তাচ্ছিল্যৰ বাণীয়ে হাজৰিকাক অতিষ্ঠ কৰি তুলিলে। উকিলৰো খং উঠিছিল কিন্তু মনতে দমাই ৰাখিলে। হাজৰিকাই দাঁত-মুখ কামুৰি আগবাঢ়ি গৈ ডাঠকৈ ক'লে "কনক —"

উকিলে হাজৰিকাক গাত ধৰি আনি চকীত বহুৱাই দি ক'লে — "না ধৈৰ্য্য হাৰাবেন না হাজৰিকা বাবু। ধৈৰ্য্য ধৰুন।"

কনকে নিৰ্ভয়ে নিশঙ্ক হৃদয়ে থিয় হৈ গম্ভীৰ ভাবে কৈ যায় — উত্তলা নহ'ব হাজৰিকা। আপুনি মোক একো কৰিব নোৱাৰে, আনকি ইচ্ছা কৰা হ'লে— ময়ে আপোনাক খুন কৰি গুচি যাব পাৰোঁ। কিন্তু কনক সেনৰ আগৰ সেই স্বভাৱ নাই। আপুনি মোৰ পিতৃ বয়সীয়া মানুহ। অপ্ৰিয় সত্য কোৱা বাবে বেজাৰ নাপাব।

কিন্তু ভৱিষ্যতলৈ সাৱধান হ'ব। ইমান সময়ে অৰুণাৰ পিতাক বুলি সহ্য কৰি আছোঁ; নহ'লে গুৱাহাটীৰ এই কনক সেনক ইমান শান্ত দেখা নাপালেহে'তেন। ভাবি-চিন্তি কাম কৰিব। মনত ৰাখিব এই বেনাৰ্জীৰ পালত পৰিছে যেতিয়া আপোনাৰ আৰু নিস্তাৰ নাই। এতিয়াৰ পৰা দুয়োজনেই গা চম্ভালি ফুৰিব। নমস্কাৰ বেনাৰ্জী মহাশয়।"

কনকে নমস্কাৰ কৰি ওলায় যায়। তেওঁলোক দুয়ো ভেবা লাগি চাই থাকে। অতীতৰ দুৰ্দ্দান্ত কনক সেনৰ চৰিত্ৰ তেওঁলোকে জানে। বৰ্ত্তমান বহুত নম্ৰ আৰু বিনয়ী হৈছে যদিও আগৰ তেজ তেওঁৰ গাত আছে। এই কথাও তেওঁলোকে ভালকৈ বুজে। অন্তৰে অন্তৰে ভয় হয় — কাৰণ তাৰ হাতত গুণ্ডাৰ দল আছিল। কোনে জানে কিজানি এতিয়াও আছে?

সোতৰ

বৰ খৰখেদাকৈ কনক সেনে কমলাৰ লগত বিয়াখন পাতিলে। অৰুণাই বন্ধুত্বৰ খাতিৰত বিয়াত উপস্থিত আছে যদিও মনত সিমান স্ফুৰ্ত্তি নাই। নিতান্ত নিৰুপায় হৈহে তাই উৎসৱত যোগ দিছিল। বাপেকৰ লগত হোৱা কনক সেনৰ মনোমালিন্যৰ কথা তাই গম পাইছিল। তাই মনে মনে কনক সেনক বেয়া পাইছিল; লগতে কমলাৰ প্ৰতিও অমনোযোগী হৈ পৰিছিল।

বিয়া হৈ গ'ল। নব-দম্পতিয়ে ফুলশয্যা গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু কেইদিনমানৰ পিচৰ পৰাই কনক অন্যমনস্ক হৈ পৰিল। তেওঁ ৰাতিপুৱাতে কৰবালৈ ওলাই যায় আৰু ৰাতি বাৰ মান বজাতহে ঘৰলৈ ফিৰে। ইয়াৰ আচল কাৰণ বিচাৰি নাপাই, কমলা মহা চিন্তাত পৰিল। কি হ'ল মানুহজনৰ! মনৰ ভাবো প্ৰকাশ নকৰে; বেচি কথাও নকয়। মেচিনৰ দৰে খায়, যায় আৰু আহে। নিতৌ একে ধৰণ। কমলাই কিমান মধুৰ আলাপেৰে কনকক মুগ্ধ কৰি ৰাখিবৰ চেষ্টা কৰে; কিন্তু সকলো ব্যৰ্থ হয়। নোপোৱাত আসক্তি আৰু পোৱাত বিৰক্তি — ই মানৱ মনৰ ধৰ্ম। এই সত্যকে কমলাই খামোচ মাৰি ধৰিলে। বিয়াৰ আগতে সেয়েহে ইমান হেপাহ আছিল — বিয়া কৰাবলৈ আৰু বিয়াৰ পিচত তাৰবাবেই ইমান অৱহেলা। তাই

হতাশ হৈ যায়। কিন্তু তাই তেওঁক সন্দেহ কৰিব নোৱাৰে। বিয়াৰ আগৰপৰাই তাই তেওঁৰ চৰিত্ৰ জানে। তাই গান ৰচনা কৰে আৰু গাই শুনায় যাতে আগৰদৰে মন ঘূৰে। আজিও তাই কবিতা এটা ৰচনা কৰিছে। কবিতাটোৰ গান আকাৰে সুৰ দিবলৈ তেওঁক আজি তাই অনুৰোধ কৰিব।

মোৰ গানৰ শেষত আহিবা তুমি
গোপন কোণত নীৰৱে ;
মোৰ হিয়াৰ মাজত লুকাবা তুমি
ফুলিব হৃদয় গ'ৰৱে।
তোমাক পোৱাৰ আনন্দ-মাজে মোৰ
নোপোৱাৰ য'ত বেদনা,
পোৱা নোপোৱাৰ মাজতে মাথো আছে
জগত-ৰহস্য ৰচনা।
মোৰ হৃদয় বীণাৰ সুপ্ত ৰাগিণী
বাজিল যিদিনা পৰাণে ;
উথলি উঠিল য'ত অমৃত-প্ৰেম
কঁপাই চিত্ত ঘনে-ঘনে।
সেই কঁপনিৰ মধু-মূৰ্চ্ছনা মোৰ
জীৱন বিয়পি বাজিছে
জীৱন বীণাৰ তাঁৰত প্ৰতিক্ষণে
মধুৰ ঝঙ্কাৰ তুলিছে।

কমলাই মুৰত ওৰণিখন লৈ মনে মনে পঢ়ি আছিল ; এনেতে কনকে ব্যস্তভাৱে সোমাই আহি মাত দিলে 'কমলা। কমলা" হমৃঠেকতে উচপখাই উঠি ক'লে "কি কয় ?"

কনক — মোৰ ধুতিখন আৰু পাঞ্জাবীটো দিয়া।

কমলা — কৰবালৈ যায় নেকি ?

কনক — এৰা, ৰিভাৰ্জলৈ যাওঁ। প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ সৈতে যুক্তি কৰি সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জীয়ে ৰিজাৰ্ভত ৰিফিউজিবোৰক বহুৱাইছে। যদি ৰিফিউজিবোৰ কলিতাহঁত অহাৰ আগতে নিগাৰ্জীকৈ বহি যায়, তেন্তে পিচত আৰু উঠাই দিয়া টান হৈ পৰিব। লগতে কলিতাহঁতৰ মাটি উদ্ধাৰ কৰাও অসম্ভৱ হৈ পৰিব। মই দেখি আহিছোঁ — অসমীয়া খেতিয়কসকলৰ বস্তিৰ চাৰিওফালে ৰিফিউজি পমুৱাবোৰৰ কুঁজা কুঁজা ঘৰবোৰ উঠিছে। শাৰী শাৰী ঘৰ। গুৰি পৰুৱাৰ দৰে শ শ পমুৱা আহি ভৰি পৰিছে।

কমলা — তেন্তে এতিয়া কি কৰিব?

কনক — সিহঁতক উচ্ছেদ কৰিব লাগিব।

কমলা — আপুনি অকলে কৰিব পাৰিব?

কনক — মই অলকে? অসমৰ হাজাৰ হাজাৰ ডেকা ল'ৰা মৰি শেষ হ'ল নেকি যে, মই অললে হ'ম? দেশখন কি অকল মোৰে?

কমলা — প্ৰায় তেনেই দেখা যায়। দেশত ইমান হাজাৰ হাজাৰ থাকে, কিন্তু দেশৰ কামৰ বাবে কেইজনে ওলায়? কেইজনে চিন্তা কৰে।

কনক — চিন্তা কৰিব। মগজু থাকিলেহে চিন্তা কৰিব? সকলোৰে মগজু একে নহয় কমলা। তাৰ উপৰি দেশ- প্ৰেম সকলোৰে নাজাগে। মুষ্টিমেয় মানুহৰ অন্তৰত হে এই বস্তু লন্তে। হাজাৰ হাজাৰ জনসাধাৰণৰ মাজত দুটা বা এটাহে প্ৰতিভাৱান ব্যক্তি থাকে কমলা। লাখ লাখ মানুহ থাকিলেও সকলোৱে এইবোৰ কথা ভাৱিব নোৱাৰে আৰু ভাৱিবলৈ অৱসৰো নাপায়। জনতাই প্ৰতিভাৱান লোকৰ লগত যোগ হৈ, তেওঁলোকক সহায়হে কৰিব পাৰে। ভাৰতবৰ্ষৰ স্বাধীনতাৰ কথাকে নোচোৱা কিয়? প্ৰতিভাৱান গান্ধী, জৱহাৰলাল, সুভাষৰ কাৰ্য্যত জনগণে সহায় কৰিলে আৰু শেষত তেওঁলোকৰ মতবাদক জয়যুক্ত কৰিলে। প্ৰতিভাৱানবিলাক দেশৰ মগজু আৰু জনসাধাৰণ হাত। মগজুৱে চিন্তা কৰি পথ উদ্ভাৱন কৰে আৰু হাতে তাৰ কৰ্মৰ জৰিয়তে সমাধা কৰে। চিন্তা কৰি উপায় উলিয়াব পাৰিলে, কামত পৰিণত কৰাৰ বাবে মানুহৰ অভাৱ নহ'ব কমলা। দেশত এতিয়াও দেশপ্ৰেমিক ডেকাৰ অভাৱ হোৱা নাই।

কমলা — বাৰু আপুনি কি চিন্তা কৰিছে? কি বুদ্ধিনো পাঙিছে?

কনক — (হাঁহি মাৰি) তোমাক ক'ব নোৱাৰি কমলা ; কাৰণ তুমি জাতিত তিৰোতা।

কমলা — তাৰমানে আপুনি মোক বিশ্বাস নকৰে?

কনক — প্ৰায় তেনেই।

কমলা — কিয়?

কনক — ই শাস্ত্ৰৰ বিধান কমলা। "নখিনাং, শৃঙ্গীনাং পন্ত্ৰপাণিনাং
বিশ্বাসং নৈব কৰ্ত্তব্যং
স্ত্ৰীষু, ৰাজকলেষু চ"।

কমলা — যদি দেশেৰে কাম হয় তেন্তে কিয় তিৰোতাই তাৰ অংশ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিব? তিৰোতাৰ জানো দেশৰ কামত অধিকাৰ নাই।

কনক — নিশ্চয় আছে। পিচে এটা কথা কমলা ; কাম নকৰাৰ আগতে কাৰো আগত একো কব নাপায়।

'অ বুজিছোঁ।" তাই অভিমানৰ সুৰত কৈ পিচমুখ দিয়ে।

কনকে তাইৰ মূৰ পিহি দি কয় "অভিমান নকৰিবা কমলা, তুমি সহধৰ্ম্মিণী।"

কমলা — সেইবাবেটো অভিমান কৰিছোঁ। সহধৰ্ম্মিণী হৈ স্বামীৰ কামত সহায় কৰিব নোৱাৰিলে কিহৰ সহধৰ্ম্মিণী হলোঁ?

কনক — তুমি মোক সহায় কৰিবা? অসৎ কামতো সহায় কৰিবা?"

"নিশ্চয়। স্বামী যদি অসৎ কামত লিপ্ত হয় — তাৰ পৰা ফিৰাই আনি সৎকামত নিযুক্তি কৰা স্ত্ৰীৰ কৰ্ত্তব্য আৰু যদি স্বামী সৎ কামত আগবাঢ়ে তাত সহায় কৰা স্ত্ৰীৰ ধৰ্ম। বাৰু দেশৰ কাম জানো অসৎ?"

কনক — উদ্দেশ্য সৎ হ'ব পাৰে ; কিন্তু তাৰ কৰাৰ প্ৰণালী সৎ নহ'বও পাৰে।

কমলা — যদি উদ্দেশ্য সৎ তেন্তে তাত সহায় কৰিম ; আৰু যদি পদ্ধতি অসৎ তেন্তে তাৰ পৰা ফিৰাই আনি সৎ পদ্ধতি দিবলৈ যত্ন কৰিম।

কনক — মই বঙালী ল'ৰা হৈ বিয়া কৰালোঁ অসমীয়া ছোৱালীক আৰু বঙালী মানুহ হৈ খেদিম বঙালীক। ই জানো সৎ?

কমলা — প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰত বিদেশী বুলি কথা নাই আৰু আততায়ীৰ ক্ষেত্ৰত স্বদেশী বুলিও অৰ্থ নাই।

কনক — ধন্য কমলা। ধন্য তোমাৰ বিচাৰ বুদ্ধি। বাৰু শুনা তেন্তে — বৰ্ত্তমান মই চাওতাল, নেপালী, কছাৰী আদিক লৈ এটা সংগঠন কৰিছোঁ আৰু সিহঁতৰ দ্বাৰাই বিদেশী পমুৱাক খেদিবলৈ স্থিৰ কৰিছোঁ।

কিহেৰে?

ধনুকাড়েৰে।

কমলা (হাঁহি) এই কুৰি শতিকাত বিজ্ঞানৰ এটম্ বোমাৰ লগত আপুনি যুদ্ধ কৰিব? হাঁহি উঠে আপোনাৰ কথা শুনি। এক জাঁই বন্দুক দিলেই যে আপোনাৰ বিৰাট ফৌজ পলাই পত্ৰং দিব, সেই কথা চিন্তা কৰি চাইছে নে নাই?

কনক — বিপক্ষৰ হাতত বন্দুক-বাৰুদ একো নাই কমলা। সিহঁতে গুলি মাৰিব কেনেকৈ?

কমলা — চৰকাৰৰ জানো বন্দুক নাই?

কনক — চৰকাৰৰ বন্দুক গৈ পোৱাৰ আগতে আমাৰ কাৰ্য্য শেষ কৰিম। অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে সিহঁতক আমি খেদি দি আহিম।

কমলা — মোৰ কিন্তু ভয় হৈছে, জানোচা ....।

কনক — (হাঁহি) বিধবা হবৰ ভয় কমলা! ইমান সোনকালে কনক সেনৰ নিপাত নহয়। চিত্ৰগুপ্তৰ খাটাত তাৰ আয়ুসৰ অংকটো গোটেই সৰু নহয়।

কমলা — সদায় অমঙ্গলীয়া কথাবোৰ কয় আপুনি? ইমান সাংঘাতিক কামলৈ যাব ওলাই মুখখনত আনিছে অমঙ্গলীয়া কথাবোৰ হে।

কনক — তাৰ বাবে তুমি গোসাঁই ঘৰত শৰাই দিয়া গৈ। (হাঁহি)

কমলা — মনে মনে থাকক (ধমক দিয়ে)

কনক — যো হুকুম মহাৰাণী।

কমলা — গুৰুতৰ কথাবোৰকো পেংলাই কৰি উৰাই দিয়ে। ই কিবা তাম্চাৰ কথা নেকি?

কনক — কথা তামচাৰ নহয় দেখিয়েতো তাম্চা কৰিছোঁ। পিচে এতিয়া তুমি সহধৰ্ম্মিণীৰ “সহ” টো ৰাখি “ধৰ্ম্ম” টোৰ বাদ দিবা, নে “ধৰ্ম্ম” টো ৰাখি “সহ”টো বাদ দিবা?

কমলা — (হাঁহি) যদি এটাও বাদ নিদিওঁ?

কনক — বাপৰে বাপ কি সাহস! স্বয়ং মূলা গাভৰুৰ পুনৰ মুদ্ৰন নেকি? কুৰি শতিকাৰ মূলা গাভৰুৰ বীৰত্ব অচলতি। আজি কালিৰ তিৰোতাৰ মহিলা-সভাতহে বীৰত্বৰ প্ৰকাশ দেখা যায়; — ৰণ ক্ষেত্ৰত নহয়।

কমলা — কুৰি শতিকাত যদি আপুনি ধেনুকাঁড়ধাৰী লাচিত বৰফুকন হ'ব পাৰে; তেন্তে মইনো মূলা-গাভৰু হৈ কিয় সমৰ ক্ষেত্ৰলৈ যাব নোৱাৰিম? (হাঁহি)

কনকে ব্যঙ্গ কৰি নাটকীয় ভংগীৰে কয় —

ধন্য তব সাহস কমলা।
ধন্য তব বীৰত্ব বচন।
কিন্তু এবে শুনা বীৰঙ্গনা -
প্ৰয়োজন নাই তব সমৰ ক্ষেত্ৰত;
থাকা তুমি ৰান্ধনি ঘৰত
আইৰ বাঢ়নী হই -
নৱবধূ আলাসৰ লাক।

কমলা — মনে মনে থাকক। সকলো সময়তে ব্যঙ্গ-বচন।

কনক — বাক বাক! পিচে মই এতিয়া যাওঁ কমলা। মোক ধুতি চোলাজোৰ দিয়া।

কমলা — ময়ো কিন্তু যাম। মোকো নিব লাগিব।

কনক — সেইবোৰ পিচৰ কথা। বৰ্ত্তমান মোক পোচাকজোৰ দিয়া।”

কমলাই কাপোৰ আনি দিয়ে। কনকে পিন্ধি উঠি ওলাব ধৰে।

কমলা — মই সহধৰ্ম্মিণী হিচাবে কৈছো যে আপুনি হিংসাৰ পথ পৰিহাৰ কৰি মহাত্মা গান্ধীৰ অহিংসাৰ পথ লওঁক। হিংসাৰে সমস্যা সমাধান নহয়। অহিংসাৰ

কৰি নিস্ক্ৰীয় প্ৰতিৰোধৰ দ্বাৰাহে সবলকো জয় কৰিব পাৰি। বলেৰে নোৱাৰাজনক প্ৰেমেৰেহে জয় কৰিব পাৰি। আপুনি অহিংসাৰ পথ লওঁক।

কনক চিন্তিত হৈ ওলায় যায়। মনৰ মাজত ভীষণ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি হয়।

ওঠৰ

পৰ্ব্বতৰ মাজৰ গুহা। হাতত ধনুকাঁড় লৈ এদল চাওঁতাল। পিচে পিচে কছাৰী, নেপালী, মিচিং, কাৰ্বি আদি এমখা মানুহ শাৰী পাতি ধনুকাঁড় শিক্ষা কৰিছে। কনক সেনে দূৰৰৈ পৰা লক্ষ্য কৰি আছে। তেওঁৰ আদেশ মতে চাওঁতাল সকলে এওঁলোকক শিক্ষা দিছে। কলা চোলা, কলা পায়জামা, মূৰত ৰঙা ফিতা বন্ধা, মূৰৰ আগফালে চৰাইৰ পাখি গুজি লোৱা। মুখবোৰ কলা ৰঙেৰে কলা কৰি লোৱা। মুঠৰ ওপৰত আটাইৰে ছদ্মবেশ। চিনিবৰ উপায় নাই। তেওঁলোকৰ ৰচদ-পাতি ওচৰৰ গএঁাই যোগাইছে। সকলোৰে মত বিদেশী পমুৱা উচ্ছেদ কৰা। কনক সেন হ'ল নেতা। তেওঁৰো চৰ্দ্দাৰ বেশ। মানুহবিলাকক যুজাৰ কাৰণে উত্তেজিত কৰিবলৈ তেওঁ এটা গান ৰচনা কৰিছে। প্ৰতিদিন শিক্ষা আৰম্ভ হোৱাৰ আগে আগে সকলোৱে একেলগে ধনুকাঁড় লৈ সুৰ লগাই এই গানটো গায়।—

বিদেশীক খেদা ভাই, বিদেশীক খেদা
অসম দেশৰ পৰা বিদেশীক খেদা।
বিদেশীয়ে আমাৰ দেশ লুটিলে
ধন সম্পদ সকলো হৰিলে,
দেশতে আমাক কৰি বিদেশী
বিদেশীয়ে আমাৰ অসম খালে।
মাটি-বাৰী চাকৰি সকলো নিলে
বেপাৰ বণিজ সকলো খালে,
সোণৰ অসম হ'ল আলৈ বিলৈ
ভাষা-কৃষ্টি-ধন-সব নাশিলে।
উঠা, জাগা হে অসমীয়া!

চেতনা কিয় নাইকিয়া!
বিদেশীৰ বৈৰী লাচিত হৈ
কৰাহি শত্ৰুক বুন্দামাৰ।
আহা ভাই, চাওঁতাল, মেচ, মিচ্ছিং,
আহা ভাই, খাচিয়া, কোচ, কছাৰী,
আগবাঢ়ি আহা — গাৰো মণিপুৰী,
আহোম চুতীয়া, ৰাভা, নগা, মিলি
গাওঁ আহা সমস্বৰে "অসম আমাৰ"
বিদেশীৰ লাগি য'ক, মহা হাঁহাকাৰ।

আটায়ে শাৰী পাতি বীৰ দৰ্পে — গানটো গোৱাৰ পিচত কনকে সৈন্যবোৰৰ মাজত সোমাই বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে --- "চোৱা ভাইহঁত; আজি তোমালোকৰ অসমত বিদেশীৰ কি উৎপাত চলিছে। তোমালোকৰ মাটি বাৰীত জোৰ কৰি সিহঁত আহি বহিছে আৰু তোমালোকক গৃহ-হাৰা কৰি খেদিছে। তোমালোকে দেখিছা যে, বিদেশী পমুৱাৰ গুড়ি পৰুৱাৰ দৰে অবিৰাম যি লানি লাগিছে, সেই লানি যদি বন্ধ নহয়; তেন্তে নিশ্চয় কৈ জানিবা, তোমালোকৰ অসম অসমীয়াৰ হৈ নাথাকে। অসম অসমীয়াৰ নহৈ হ'বগৈ বিদেশীৰ। তাহানি মুছলমানবিলাকে ভাৰতৰ ঐশ্বৰ্য্য দেখি ভাৰত আক্ৰমণ কৰাৰ দৰে ৰত্নগৰ্ভা অসমৰ প্ৰাকৃতিক ঐশ্বৰ্য্যত মুগ্ধ হৈ বিদেশীয়ে আহি অসম আগুৰি পেলাইছে। তোমালোক চাওঁতাল, মিচিং, কাৰ্বি, গাৰো, খাচিয়া, কছাৰী, নগা, মণিপুৰী সকলোৱে মিলি এক অসমীয়া বুলি পৰিচয় দি মিলাপ্ৰীতিৰে থাকি এক ভাইৰ দৰে একেলগে বাস কৰিছা --- এক অসম মাতৃৰ কোলাত। এই মাতৃক শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিছে। তোমালোক মাতৃৰ সন্তান হৈ মাতৃৰ অপমান নীৰৱে সহ্য কৰি থাকিবা? কেতিয়াও নহয়; তোমালোকে শত্ৰুক খেদি লাচিতৰ দৰে দেশৰক্ষা কৰিব লাগিব। জাতি ৰক্ষা কৰিব লাগিব। ভৱিষ্যতে বংশধৰ সকলৰ মঙ্গলৰ বাবে তোমালোকে দেশৰক্ষা কৰিব লাগিব।" কিন্তু ....। সকলোৱে একেলগে সুধিলে "কিন্তু কি?"

কনক — আমাৰ এই পদ্ধতি শুদ্ধ নহয় — ই হিংসাৰ পথ। এই পথ আমি ত্যাগ কৰি অহিংসাৰ পথ ল'ব লাগিব। মহামানৱ মহাত্মাগান্ধীৰ পথহে শুদ্ধ।

আমি জনমত গঠন কৰি বিদেশী বিতাৰণ আন্দোলন সৃষ্টি কৰিব লাগিব। সিহঁতক খেদি দিয়াহে আমাৰ উদ্দেশ্য, বধ কৰা নহয়।

সকলোৱে — আমি নেখেদিলে কোনে খেদিব ?

কনক — চৰকাৰে খেদিব লাগিব। চৰকাৰৰহে খেদা অধিকাৰ। গতিকে চৰকাৰক খেদিবলৈ বাধ্য কৰাব লাগিব।

সকলোৱে — চৰকাৰক কেনেকৈ বাধ্য কৰিব ?

কনক — আন্দোলন কৰি জনমত গঠন কৰি চৰকাৰক বাধ্য কৰিব লাগিব। মেল মিটিং কৰি সমগ্ৰ অসম জাগ্ৰত কৰিব লাগিব আৰু ভাৰত চৰকাৰক বাধ্য কৰাব লাগিব। অসম তথা ভাৰতৰ মাটিৰ পৰা বিদেশীক বহিস্কাৰ কৰিব লাগিব। আমি অতি কম দিনৰ ভিতৰতে আন্দোলন আৰম্ভ কৰিব লাগিব। আজি তোমালোক যোৱা ; কাইলৈ আমি পুনৰ আলোচনা কৰিম।

চাওঁতাল চৰ্দ্দাৰ — হামলোক থিক আছে হজুৰ।

কনক — অহা মঙ্গলবাৰে আমাবস্যা ৰাতি ঘোৰ অন্ধকাৰতে আমি গৈ আলোচনা কৰিব লাগিব। তোমালোক সাজু হৈ থাকা।

কনক — যাবলৈ ওলায়। সৈন্য সকলে জয়ধ্বনি দিয়ে — “বিদেশীক বহিস্কাৰ কৰা।” তিনিবাৰ জয়ধ্বনি কৰি কনকক তেওঁলোকে আগবঢ়াই থয়। কনকে চাওঁতালৰ সাজ পৰিত্যাগ কৰি পুনৰ নিজৰ ধুতি-পাঞ্জাবী পিন্ধি ঘৰলৈ ৰাওনা হয়। তেতিয়া ৰাতি প্ৰায় দোভাগ। কৃষ্ণ পক্ষৰ অন্ধকাৰ ৰাতি। কনকে লগত দুজন সঙ্গী লৈ আন্ধাৰৰ মাজত মিলি যায়।

ঊনৈশ

অৰুণাৰ মনটো বৰ বেয়া লাগি থাকে। তাইৰ মনৰ গতি বৰ বেয়া। কলেজলৈও যাবলৈ এৰি দিছে। কনক সেনৰ তালৈতো নাযায়েই ; আনকি কমলাৰো এবাৰ খবৰ নলয়। অৰুণাৰ জীৱন নাটৰ পৰা যেন কমলাৰ যৱনিকা পতনহে হ'ল। ঘৰতে তাই থাকে আৰু পিতাকক ৰান্ধি বাঢ়ি খুৱায়। কৰো লগত বেচি কথা-বতৰা

নকয়। যন্ত্ৰৰ দৰে জীৱন চলাইছে। ৰেডিঅ নবজায়, চিনেমালৈ নাযায়। কিবা কিবি কিতাপ পঢ়ি থাকে মাত্ৰ। দেহৰ ওপৰত নজৰ নাই। সদায় চিন্তামগ্ন। উদ্বিগ্ন মেজাজ। একোবাৰ অতুলহঁতৰ কথা ভাবে। অতুলৰ জেল হোৱাত তাই বৰ খুচি হোৱা নাই। তাই তেওঁক বেয়া পাব পাৰে; কিন্তু জেল দিয়া ভাল নাপয়। দুখ পায় তেওঁৰ কথা ভাবি। বিনয়ী কিন্তু নিৰ্ভীক, বুদ্ধিমান, কিন্তু নিৰহঙ্কাৰ, বিদ্বান কিন্তু পৰিশ্ৰমী, বলী কিন্তু সৰল — এনেজন মানুহৰ জেল হোৱাটো তাই বাঞ্ছা নকৰে। একোবাৰ ভাবে যে, পিতাকক কৈ কিবা উপায় কৰি তেওঁক মুকলি কৰি আনিব। কিন্তু পিচ মুহূৰ্ত্ততে মনত পৰে, তাইৰ চাকৰ যদুক লৈ যোৱাৰ কথা। যদু যোৱাৰ পৰা যে কিমান কষ্ট হৈছে তাইৰ। তাইৰ খং উঠে অতুলৰ ওপৰত। বৰ গৰ্ব কৰি কৈছিল তেওঁ, বৰ দম্ভ কৰিছিল। শিক্ষা পাওঁক। হঠাৎ তাইৰ নাক কোচ খাই আহিছে। পিতাকৰ তাই বেচিকৈ আলপৈচান ধৰে। তাৰ মাজতে মনত পৰে — সেই কথা ফাঁকি — "মই কি কৰোঁ জানে অৰুণা দেৱী? মই আপোনাক ভাল পাওঁ, — শ্ৰদ্ধা কৰোঁ।" অতুলৰ এই একেষাৰে কথাই তাইৰ হিয়াৰ তন্ত্ৰীত আঘাত কৰে। যদি সঁচাকৈ মোক ভাল পায়, — যদি সঁচাকৈয়ে মোক শ্ৰদ্ধা কৰে? তাই নিজে নিজে প্ৰশ্ন কৰে? সিদিনাৰ তেওঁৰ ব্যবহাৰ! — যদুক আনিব যোৱাৰ দিনা কেনে আদৰ সম্ভাষণ — দুপৰীয়াৰ অতিথি সাক্ষাৎ নাৰায়ণ। কি চৰিত্ৰৰ লোক। তাৰ পিচত মনত পৰে — "মই আপোনালোকক ভালহে পাওঁ — ভয় নকৰোঁ।" কি নিৰ্ভীক বাণী। তাইৰ অন্তৰ ভৰি উঠে। অতুলৰ কথা ভাবি ভাবি তাই কাৰো কথা ভাবিবৰ অৱসৰ নাপায়। তাইক যেন অতুলৰ ভূতে পালে।

ইফালে জেলৰ ভিতৰত অতুলহঁতে নানা জীয়াতু ভুগিব ধৰিছে। নিকাৰৰ মাজতো অতুলে ভবিষ্যতৰ সপোন দেখে। তেওঁ চিন্তা কৰি স্থিৰ কৰে যে, — জেলৰ পৰা ওলাই গলেই সমস্ত খেতিয়কক লৈ সমবায় ফাৰ্ম এখন পাতিব আৰু ৰিজাৰ্ভৰ সমস্ত মাটি সমবায়ৰ নামত নামজাৰি কৰি ল'ব। তেনে কৰিলে হাজকিাই আৰু মাটি নাপায়। খেতিয়কৰ খেতিৰ মাটিবোৰ সমবায়ৰ হ'ব আৰু হাজৰিকাৰ পট্টাৰ মাটি গবৰ্ণমেণ্টৰ ব্লকত পেলাই দি "কেন্সেল" কৰাই দিব। তেওঁ চিন্তা কৰে আৰু আলোচনা কৰি এখন "স্কীম" কৰে। সেই স্কীম মতে তেওঁলোকে সমবায় "ফাৰ্ম্ম" খুলিবলৈ সম্মত হৈ জেলৰ ভিতৰতে সকলো প্ৰস্তুত কৰে। এইবাৰ হাজৰিকাৰ শক্তিৰ পৰীক্ষা চাব। তেওঁতো কাৰো অন্যায় নকৰেই আৰু তেওঁৰো

অন্যায় কৰিবলৈ কাকো পুনৰ সুবিধা নিদিব। এই সম্পৰ্কে গবৰ্ণমেণ্ট অফিচাৰ কিছুমানৰ পৰাও তেওঁ তলে তলে সহায় ল'লে; বিশেষকৈ এগ্ৰিকালচাৰ ইনচ্‌পেক্টৰ এজনে তেওঁক ভাল দিহা দিলে। সমস্ত ঠিক-ঠাক কৰি তলে তলে শক্তি বঢ়াই, তেওঁ খালাচৰ দিনলৈ বাটচাই থাকিল। তেওঁলোক খালাচ হ'বৰো বেচি দিন নাই, আৰু এসপ্তাহ মাথোন বাকী --- ছয়মাহ অতীত হ'ল।

বিশ

বিদেশী পমুৱা বস্তি। সুৰেন উকীল; প্ৰকাশ হাজৰিকা আৰু পমুৱা বিলাকৰ মাজত আলোচনা হৈছে। হাজৰিকা আৰু বেনাৰ্জীক মাজত বহুৱাই পমুৱাবিলাকে চাৰিওফালে আগুৰি বহিছে। হাজৰিকাই সিহঁতক ক'লে — "কিচ্ছু ভাবনা নেই মাতবৰ। আমি তোমাদেৰ বড্ড ভালবাসি। তোমৰা এখানে বসবাস কৰো; তোম্‌ৰা যা চাইবে আমি তা দেবো। তোমাদেৰ উকিল বাবু আৰু আমি তোমাদেৰ সহায়। আসামীৰা আৰু কিচ্ছু কৰতে পাৰবে না। ভাবনাৰ দৰকাৰ নেই।"

মাতবৰ — আমৰাতো আপনাৰ পৰজা হুজুৰ। আপনি যা কইবেন আমাৰা তাই কৰমু।

উকিল --- হা মাতবৰ তোমৰা কাজ কৰে যাওঁ। আমি আছি আৰ ওই মালিক ৰয়েছে তোমাদেব পিছনে। আসামীৰা তোমাদেৰ সীমানায় পা দিতে পাৰবে না।

মাতবৰ — ওই ভৰসায়তো ৰয়েছি হুজুৰ; নইলে আমাদেৰ কি সাধ্যি আমৰা আসামে থাকতে পাৰি?

হাজৰিকা --- এখন আমি যাই। আসুন বানাৰ্জ্জী।

উকিল — তবে আমি; এখন আসি মাতবৰ।

বিদেশী পমুৱাবোৰক দিহা পৰামৰ্শ দি দুয়ো ঘৰলৈ যায়। পমুৱাবোৰে দুয়োকো চালাম কৰি বিদায় দিয়ে।

একৈশ

আজি ছয়মাহৰ ভিতৰত কনক সেন দৰং, নগাওঁ, কামৰূপ আৰু গোৱালপাৰা, এই চাৰিওখন জিলাতে তেওঁৰ দলৰ মানুহ পঠাই বিৰাট আন্দোলনৰ সৃষ্টি কৰিছে। একে লগে চাৰিওখন জিলাতে আন্দোলন চলাব। সকলো ফালে ঠিক-ঠাক। ৰাতি বাৰ বজাৰ পৰা আৰম্ভ কৰিছে। পিচদিনা চাৰিওখন জিলাত বিৰাট মিটিং চলি গৈছে। এনেতে সেই বিদেশী পমুৱা বস্তিত গৈ এটা ভীষণ কাণ্ড কৰিলে। তেওঁ পমুৱা সকলৰ ঘৰত জুই দিবৰ বাবে আদেশ দিলে। ৰাতি প্ৰায় বাৰবজাত কনক সেনে আদেশ দিলে। আদেশৰ হুচেইল বজাৰ লগে লগেই শই শই অগ্নি প্ৰজ্জ্বলিত শৰ তৰা বাজিৰ দৰে গৈ পমুৱাৰ ঘৰৰ ওপৰত পৰিব ধৰিলে। নিমিষৰ ভিতৰতে তৃণ নিৰ্মিত পঁজা হুতাশনৰ কৱলত পৰিল। ক্ষন্তেকৰ ভিতৰতে ভয়ঙ্কৰ অগ্নিকাণ্ডৰ সৃষ্টি হ'ল। পমুৱাবোৰ টোপনিৰ পৰা উঠি "আগুন, আগুন, লেগেছে" বুলি চিঞঁৰি চিঞঁৰি, দৌৰী-দৌৰী কান্দি ঘূৰি ফুৰিব ধৰিলে। চাৰিওফালে হাঁহাকাৰ লাগি পৰিল। "নিবাও আগুন নিবাও, জল আনো" ধ্বনিত কাণ তাল মাৰি ধৰিলে। কিন্তু জুই কোনে নুমাব? কোনে পানী দিব? নিৰুপায়! ঘৰবোৰ ভস্ম হৈ গ'ল। বিদেশীহঁতে কান্দি কান্দি মূৰত ভুকুৱাই কপালত চপৰিয়াই চিঞঁৰিব ধৰিলে। ল'ৰা-তিৰোতাৰ আৰ্ত্তনাদ, ডেকা-বুঢ়াৰ চিঞঁৰ — যেন মহাপ্ৰলয় হে আৰম্ভ হ'ল।

কনকৰ দলে আতৰৰ পৰা অগ্নি নিক্ষেপ কৰিছিল। কনকে দূৰৈৰ জঙ্ঘলৰ মাজৰ পৰা গতিবিধি লক্ষ্য কৰি আছিল। কোনেও তেওঁলোকক দেখা পোৱা নাছিল। ঘৰবোৰ ছাই হৈ যোৱাৰ পিচত মানুহবোৰ থুপ হোৱা দেখি কনক ওলাই আহিল। বিদেশী বহিস্কাৰ আন্দোলন সৃষ্টি কৰিবলৈ এই অগ্নি কাণ্ডৰ সৃষ্টি কৰিলে। অগ্নিকাণ্ডত কাৰ ক'ত কিমান যে জখম হ'ল --- তাৰ লেখ জোখ নাই। হাঁহাকাৰ কৰি চিঞঁৰি-বাখৰি, কোন ক'ত পলাল, তাৰ থান-থিত নাই। ল'ৰা-তিৰোতা ক'ত ৰ'ল, মাক বাপেক কাৰ ক'ত গ'ল খবৰ নাই। নাভূত-নাশ্ৰুত এনে আচৰিত ঘটনা দেখি সকলো বিদেশী পমুৱা বিচুৰ্ত্তি খালে। ৰাতিৰ পৰা যি আক্ৰমণ চলিল সি আৰু বন্ধ নহল। অবিৰাম চলিল। ল'ৰা তিৰোতা এৰি প্ৰাণ লৈ ক'ত জনে পলাল, কিমান খুন হৈ বাগৰি চিঞঁৰি থাকিল তাৰ ইয়ত্তা নাই।

আক্ৰমণ চাৰি পাঁচদিন চলিল। জুমে জুমে বিদেশী পমুৱা লানি লাগি পালব ধৰিল। অকল কামৰূপত নহয় — দৰং নগাওঁৰ পৰা; উত্তৰ ট্ৰাংকৰোড গোসাঁই কলম আলিয়েদি কেৱল বিদেশী পমুৱাৰ ঢল — মূৰত চিৰা কাথাঁৰ টোপোলা আৰু হাতত হোকা লৈ মতাবিলাক আৰু কাষত কেচুৱা লৈ তিৰোতাবিলাক। হাজাৰ হাজাৰ পমুৱা ভটীয়াই যাব ধৰিলে। বাটত বেমাৰত পৰি কত জন মৰিল, খাবলৈ নাপাই কতজনে প্ৰাণ এৰিলে তাৰ আদি অন্ত নাই। কোলাৰ কেচুৱা এৰি মাক গ'ল। ঘৈণীয়েকক এৰি গিৰিয়েক গ'ল। বৃদ্ধামাক-পিতাকক মৰণৰ কবলত এৰি পুতেক প্ৰাণ লৈ পলাল। এটা ভয়াবহ আৰু শোকাবহ দৃশ্য! দেখিলে চকুলো ওলায়। মানুহৰ কষ্টৰ সীমা নাই।

চাৰিদিনমান পিচত হাজৰিকাই এই খবৰ পাই অস্থিৰ লৈ পৰিল। "উহ্"! এই কাণ্ড কাৰ? কোনে এই কাম কৰিলে? অতুলহঁত দেখোন জেলত আছে? কি কথা?" এনেবোৰ প্ৰশ্নৰ একো উৱাদিহ নাপাই মটৰেৰে ঘটনা স্থলীলৈ গৈ অৱস্থা বুজি আহিবৰ বাবে ঠিক কৰিলে। লগতে উকিলকো ল'লে। উকিলে হাজৰিকাক কথা নকলে। হাজৰিকাই বন্দুকটো কাষতে থৈ মটৰ "ষ্টাৰ্ট দিছে মাত্ৰ; এনেতে অৰুণা কৰবাৰ পৰা আহি "ময়ো যাওঁ পিতা" বুলি মাত লগালে। অৰুণাও মটৰত উঠিল। মটৰ চলাই দিলে। তেওঁলোক গৈ একেবাৰে ৰিজাৰ্ভ পালে। ৰিজাৰ্ভ আৰু আগৰ ৰিজাৰ্ভ নাই। শ্মাশানত পৰিণত হৈছে। ঘৰ-দুৱাৰ গছ-বাহঁ সকলো পুৰি ছাই হৈ গৈছে। আধা পোৰা বস্তুৰ গোন্ধে গোটেই ৰিজাৰ্ভ খন দুৰ্গন্ধময় কৰি তুলিছে। মানুহ-দুনুহ নাই। কেৱল দুই চাৰিটা গৰু, পোৰা ঠাইৰ মাজে মাজে ঘাঁহ খাই ফুৰিছে। পমুৱা বস্তি এৰি তেওঁলোক অতুলহঁতৰ গাওঁৰ ফালে গ'ল। গাওঁখন যেন সুদা-সুদা। দুই চাৰিটা ল'ৰা-ছোৱালী আৰু তিৰোতাই গ'ল মেলি মেলি মটৰখন চালে; কিন্তু ওলাই নাহিল। ভয়তে তেওঁলোকৰ অণ্ঠ-কণ্ঠ শুকাই গৈছে। কোনে এনে কাণ্ড কৰিলে, কোনেও ক'ব নোৱাৰে। এফালে ঘৰৰ মতাবোৰ জেলত; আনফালে দেশত অগ্নিকাণ্ড। ভয়তে কোনেও বাহিৰ ওলাব নোখোজে। হাজৰিকায়ো কাকো নমতাকৈ গাৱঁৰ অৱস্থা বুজি বাজি ল'লে। পুনৰ মটৰ ৰিজাৰ্ভলৈ ঘুৰালে। পমুৱা বস্তিত মটৰখন এৰি ইফাল-সিফালে চাই ফুৰিলে। কাৰো মুখত মাতবোল নাই। দুখ আৰু আক্ৰোশত মৰ্ম্মাহত তেওঁলোক। হঠাতে তেওঁলোকে হুইচেলৰ শব্দ শুনিলে। ক্ষন্তেকৰ ভিতৰতে এদল চাওঁতালে আহি তেওঁলোকক বেঢ়ি ধৰিলে। হাজৰিকাই

তৎক্ষণাৎ গুলি কৰি চাৰি পাঁচটা চাওঁতাল ধৰাশীয়ী কৰি পেলালে। খণ্ডতে জ্বলি উঠি চাওতালহঁতে কাঁড় প্ৰয়োগ কৰিলে। কনক সেনৰ বাধা আছিল কাৰণেহে ইমান পৰে তেওঁলোকে কাঁড় মৰা নাছিল। কিন্তু হাজৰিকাই বন্দুক প্ৰয়োগ কৰাত তেওঁলোকে আৰু সেনৰ অনুমতিলৈ অপেক্ষা নকৰিলে। মুহুৰ্ত্তৰ ভিতৰত এখন খণ্ড যুদ্ধ হৈ গ’ল — বন্দুক আৰু ধনুকাঁড়। বহুত চাওঁতাল খুনি হ’ল। কিন্তু বন্দুকৰ গুলি শেষ হ’লত চাওঁতালহ’তে হাজৰিকা, উকিল আৰু অৰুণাক ধৰি পেলালে। খণ্ডতে সিহঁতে চকু এটা উলিয়াই পেলালে, ভৰি এখন ভাঙি দিলে। উকিলৰ সোঁহাতখন কাটি পেলালে। অৰুণাকো লাথি, চৰ ভুকু আদি সোধাই অচেতন কৰি পেলালে। হাজৰিকা আৰু উকিল মাৰৰ তাপত মূৰ্চ্চা গ’ল। সিহঁতে তিনিওকো মৰিয়াই শেষ কৰিবৰে দিহা কৰিছিলি এনেতে দূৰৈত হুইচেলৰ শব্দ শুনিলে। তৎক্ষণাৎ চাওঁতালহঁত পলাই পত্ৰং দিলে। নিমিষৰ ভিতৰতে সিহঁত নাইকিয়া হৈ পৰিল। হাজৰিকাহ’ত তাতে পৰি থাকিল। জঙ্ঘলৰ মাজত গৈ সিহঁতে কনকক সকলো ঘটনা ক’লে। তেওঁ তৎক্ষণাৎ চাৰিটা চাওঁতাল লগত লৈ হাজৰিকাৰ ওচৰলৈ বেগাই খোজ ল’লে। হাজৰিকা আৰু উকিলক মাটিত বাগৰি থকা দেখি বৰ দুখ পালে। তেওঁ দুয়োকে মটৰত তুলিলে। লগতে হাজৰিকাৰ বন্দুকটোও ল’লে ; কিন্তু অৰুণাক দেখা নাপালে। তেওঁ আচৰিত হ’ল। কলৈ গ’ল আৰুণা? অৰুণাক যে ইতিনধ্যে তিনিজন চাওঁতালে মনে মনে কৰবালৈ লৈ গ’ল তাৰ গম নাপালে। কিছু সময় বিচাৰি চাই নাপাই আৰু পলম নকৰি মটৰত উঠিল ; কাৰণ এনে ভয়াবহ ঘটনাত খৰখেদাকৈ কাম নকৰিলে বিপদ আছে। মটৰত উঠি তেওঁ চাওঁতালৰ সাজ পেলাই দি কোট-পেণ্ট পিন্ধি এজন ভদ্ৰলোক সাজি ড্ৰাইভাৰৰ ‘চিট’ত বহি বায়ুবেগে মটৰ চলাই দিলে। তেতিয়া কাণি সন্ধ্যা।

ৰাতি ন টা মানৰ ভিতৰত আহি মটৰ গুৱাহাটী পালে। মটৰ হাজৰিকাৰ ঘৰলৈ নিনি নিলে — “চিভিল হস্পিটললৈ। “চিভিল হস্পিটেলৰ” গেটৰ মাজেৰে সোমাই নি একেবাৰে চিভিল চাৰ্জনৰ কমৰ সম্মুখত মটৰ ৰাখিলে। মটৰখনৰ সৈতে হাজৰিকা আৰু উকিলক এৰি মটৰৰ পৰা নামিয়েই তেওঁ কাকো দেখা নকৰাকৈ তৎক্ষণাৎ বাহিৰ হৈ গ’ল। তেওঁ জানে যে কোনোবাই যেনে তেনে তেওঁলোকৰ ব্যৱস্থা কৰিব। ইমান ডাক্তৰ, কোম্পাউণ্ডাৰ নাৰ্চ বেমাৰী আছে কাৰবাৰ নহয় কাৰবাৰ চকুত পৰিব আৰু চিকিৎসাও কৰিব নিশ্চয়। আপাতত ; তেওঁ নিজক

বচোৱাহে উচিত। সকলোৰে চকুত ধুলি মাৰি বহুৰূপী কনক সেন তাৰ পৰা নোহোৱা হ'ল।

ইফালে অৰুণাক তিনিজন চাওঁতালে জঙঘলৰ মাজৰ এটা ঘৰলৈ নি শুশ্রুষা কৰিলে। চেতনা অহাত তাই জানিব পাৰিলে যে, তাই চাওঁতালৰ হাতত বন্দী হৈছে। নিজৰ অদৃষ্টৰ কথা ভাবি তাই নিজে নিজে শিহৰি উঠিল। সিহঁত যে দুবৃত্ত নহয়, তাৰ কি বিশ্বাস আছে? ভয়ত তাইৰ আন্তৰত্মা কঁপিব ধৰিলে। ৰাজ্যজুৰি হোৱা এই বিৰাট আন্দোলন, হাঁহাকাৰ — হুলস্থূলবোৰ দমন কৰিবলৈ অসম গবৰ্ণমেণ্টে পুলিচ, চি,আৰ পি বাহিনী পঠাইছে ঘটনা-সংশ্লিষ্ট স্থানবোৰলৈ। পুলিচ, চি, আৰ, পি, বাহিনীয়ে নির্ম্মম ভাৱে আন্দোলন দমনকৰি ফুৰিছে। কিমানক যে খুন কৰিছে তাৰ লেখ জোখ নাই। চাওঁতাল, কছাৰী যাকে পাইছে বন্দী কৰিছে আৰু থানালৈ চালান দিছে। ক'ত জনক নিষ্ঠুৰভাৱে গুলী কৰি কৰি বধ কৰিছে; তথাপি আন্দোলন থমাব পৰা নাই। দেশ জুৰি আন্দোলন। জুইৰ ফিৰিঙতিৰ দৰে চাৰিওফালে বিয়পি পৰিছে। বিদেশী পমুৱাবোৰক চৰকাৰে বাধা কৰিছে যাবলৈ; তথাপি প্ৰাণৰ ভয়ত সিহঁত গৈয়ে আছে দলে দলে।

এই দেশ জুৰি হোৱা গণ্ডগোলৰ মাজতে খালাচ পালে অতুল কলিতাহঁত জেলৰ পৰা। আজি ছয়মাহৰ মুৰত খালাচ হৈ গোটেই কেইজনে মুক্তিৰ নিশ্বাস এৰিলে। ঘৰৰ কথা মনত পৰি গোটেই কেইজনে কেতিয়া ঘৰ পাওঁ কেতিয়া ঘৰ পাওঁ লগাইছে। তেওঁলোকৰ স্বাস্থ্য বেয়া হৈ গৈছে। আগৰ মানুহজন আৰু এতিয়াৰ মানুহজনৰ ভিতৰত স্বাৰ্গমৰ্ত্ত্য তফাৎ। কিছুমানৰ পেটৰ অসুখ, কিছুমানৰ ঘুহঘুহীয়া জ্বৰ আৰু কিছুমানৰ কাহ হৈছে। অতুলৰ চেহেৰা একেবাৰে চিনিবৰ নোৱাৰা হৈছে। ডাড়ি গোফে ভোবকাৰ। চকু গাতলৈ বহিছে, মুখ টেমিযেন হৈছে। চুলিৰ ৰং বদলি গৈছে। সকলো কেইজনে ঘৰলৈ বুলি খোজ ল'লে। কিছু দূৰ আহি অতুলে ক'লে "আপোনালোক যাওঁক পাঠক আতৈ। মই মিষ্টাৰ সেনৰ তাত সোমাই যাওঁ।" জলতি পাঠকে ক'লে "যোৱা বোপা। আমিও যাব লাগিছিল; কিন্তু আজি নোৱাৰিলোঁ। পৰহিলৈ আহিব লাগিব। তেওঁ আমাৰ পৰম বন্ধু। তেওঁ আমাৰ ৰাজদ্বাৰত আহি সহায় কৰিছিল। শাস্ত্ৰেও কৈছে —

‘উৎসৱে ব্যসনে চৈব,
দুৰ্ভিক্ষে ৰাষ্ট্ৰবিপ্লৱে।
ৰাজদ্বাৰে শ্মাশানে চ
যঃস্তিষ্ঠতি স বান্ধবঃ ।।

“তেওঁ আমাৰ পৰম বান্ধৱ। তুমি গৈ আমাৰ খবৰটো দিবা। লাহে লাহে আগবাঢ়োঁ।”

অতুল — ভাল বাৰু।

তেওঁলোক ঘৰলৈ ওভোতে। অতুলে কনক সেনৰ তালৈ খোজ লয়।

বাইশ

কনক সেনৰ ঘৰৰ আগ চোতালত থিয় হৈ অতুলে মাত দিয়ে — “সেন, ---অ সেন, --- সেন ঘৰত আছেনে?” ভিতৰৰ পৰা কমলাই কয়” নাই। বহক কোন আহিছে।” কমলা ওলাই আহি পৰ্টিকৰ দৰ্জা মেলি দি বহিবলৈ চকীখন আগবঢ়াই দিলে। অতুল বহে। তেওঁৰ বৰকৈ পানী লাগিছে। মাতটো ভাঙিছে। ঘেৰ ঘেৰীয়া মাতেৰে সুধিলে --- “সেন নাই নেকি?

কমলাই ক'লে — “নাই”। কমলাৰ মুখৰ ফালে একেথৰে কিছুপৰ অতুলে চাই থাকে। গালমুখ ভৰি উঠিছে। আগতকৈ বগা হৈছে। মুৰত ওৰণি দেখিলে আগৰ কমলা বুলি ক'বলৈ টান লাগে। আতুলে ভালকৈ চাই লৈ সুধিলে — “মাফ কৰিব মই এটা কথা সুবিধ খোজোঁ। বাৰু আপুনি কমলা বৰুৱা নহয়নে।”

কমলা — হয়। পিচে আজি কালি মোৰ উপাধি বৰুৱা নহয়, সেনহে।

অতুল — কমলা সেন?

কমলা — হয়। আপুনি কোন? মই চিনিব পৰা নাই।

অতুলে হাঁহি মাৰি ক'লে — “মই জেল কয়দী।”

কমলা শিয়ৰি উঠে। দেশত এই গণ্ডগোল। সেন ঘৰত নাই তাতে আহিল

— অচিনাকী এজন কায়দী। তাইৰ বুকুখন কঁপি উঠিল। সুধিলে — "তেন্তে ইয়াত কিয় ?"

অতুলে আগৰদৰে ডাড়ি-গোঁফৰ মাজেৰে সুন্দৰ হাঁহি বিৰিঙাই ক'লে" সেনক মোৰ দৰ্কাৰ আছে!"

কমলা — সেন আপোনাৰ কি হয় ?

অতুল — ভাই হয়।

কমলা — তেখেতৰতো ভায়েক নাই।

অতুল — স্বদেশী ভায়েক নাই ; কিন্তু বিদেশী ভায়েক আছে।

কমলা — আপুনি কোন, সঁচাকৈ কওঁক। মাতটো মই কৰবাত শুনা যেন পাওঁ।

অতুল — (হাঁহি হাঁহি) "কম কি একেলগে দেখুৱাই দিওঁ। অনুগ্ৰহ কৰি খুৰখন আনক। ইয়াৰ ব্যৱস্থা কৰোঁ।" বুলি ডাড়ি-গোঁফবোৰ পিহি দেখুৱাই দিয়ে —। কমলা ওচৰলৈ আহি ভালকৈ চাই চিনিব পাৰি কৈ উঠে — ইছ ৰাম! কলিতা নেকি ?"

অতুল — "আগেয়ে আছিলোঁ অৱশো ; কিন্তু এতিয়া অতুল কলিতা মৰি অতুল কয়েদী হৈছে। হাঃ হাঃ।" তেওঁ হাঁহিৰে ঘৰটো ভৰাই দিয়ে।

কমলা — ঔ আই! আপুনি কলিতা ডাঙৰীয়া ? আহক ভিতৰলৈ আহক।

অতুল — নাই, মই নবহোঁ — বাহিৰে বাহিৰে আহিছোঁ। তেখেত নাই যদি বহি লাভ নাই।

"তাৰ মানে আপুনি আমাক মানুহ যেন নেদেখে ? তেখেতৰ লগতহে বন্ধুত্ব আমাৰ লগতনো কি ? আমিতো আপোনাৰ আপোন নহয়।" অভিমানৰ সুৰত কয় কমলাই।

অতুল — বেজাৰ দিবলৈ মন নাছিল। কিন্তু স্বেচ্ছাই যিহেতু আপদ চপাই লবলৈ মন কৰিছে, তাতে মোৰ নো কি লোকচান ? ব'লক ভালেই হ'ল। বৰ ভাগৰ লাগি আহিছোঁ, কিজানি অলপ কিবা......।

কমলা — আহক । কিবাটোহে দিম আহক।

অতুলক বৰ আদৰ সাদৰ কৰি কমলাই ভিতৰ সোমাই লৈ গ'ল। ভিতৰৰ ৰুমত বহিব দি হাত ভৰি ধুবৰ বাবে পানী আনি দিলে। অতুলে মুখ হাত ভৰি ভালকৈ ধুই ললে আৰু চকীত আহি আৰামকৈ বহিল। কমলাৰ শাহুৰেক তেতিয়া ঘৰত নাছিল। সকলো কাম কমলাই কৰিলে। তাই তৎক্ষণাৎ চাহ তপতাই, চুজি তৈয়াৰ কৰি অতুলক খাব দিলে। মজিয়াত বহি অতুলে চাহ খাইছে। কমলাই আগত বহি চাহ খোৱা চাই আছে আৰু কিবা কিবি কথা সুধি আছে। অতুলেও বহুত খবৰ ললে আৰু বহুতো খবৰ ক'লে। এমোকোৰা চুজি মুখত ভৰাই এবাৰ অতুলে সুধিলে- "বাৰু আপোনালোকৰ এই কাণ্ডখন কেতিয়া হৈ গ'ল?

কমলা — কাণ্ডমানে ?

অতুল — কাণ্ডমানে এই উপাধি সলনিৰ কাৰবাৰখন?

কমলাই হাঁহিমাৰি ক'লে- "অ' সেই খন? সেইখন হৈ যাবৰ আজি প্ৰায় তিনি মাহৰ ওপৰ হ'ল।"

অতুল — বাৰু ! সেন কলৈ গ'ল?

কমলা — "আজি কেইবাদিন ধৰি কৰবালৈ গৈছে। একো খবৰ পোৱা নাই।" এবাৰ অতুলৰ চেহেৰাটোলৈ চাই হুমুনিয়াহ কাঢ়ি ক'লে — "কি মানুহজন কেনে হৈ গ'ল! উহ্ ; হৰি !! হৰি !!"

অতুল — দুখ নকৰিব। জেল বুলিলে এনে দশাই হয়। দুখ কৰি লাভ নাই।

কমলা — কেতিয়া আহিল।

অতুল — আজি খালাচ হৈছোঁ। বাহিৰে বাহিৰে আহিছোঁ। সোন কালে যাব লাগে।

কমলা — আজি আপুনি যাব নোৱাৰে।

অতুল — তাৰ মানে আপুনিও এদিন জেল দিব খোজে নেকি? মোৰ বহুত কাম।

কমলা — নিশ্চয়। চৰকাৰে জেল দি ছয়মাহ বন্ধ কৰি ৰাখিব পাৰে, মইনো এদিনো ৰাখিব নোৱাৰোঁ নে? আজি মোৰ জেলত বন্দী হব লাগিব।

অতুল- আপোনাৰ জেলক বৰ ভয় লাগে। কাৰণ চৰকাৰী জেলত কৈ

তিৰোতাৰ জেল আৰু মাৰাত্মক। চৰকাৰী জেলত খাবলৈ নাপাই শুকাব লাগে; কিন্তু এই তিৰোতাৰ মৰম-জেলত পৰিব লাগিলে, খোৱাৰ অত্যাচাৰত পেটৰ অসুখ হৈ ক্ষীণাব লাগে। ই বৰ ভয়ানক।

কমলা — ভয়নাক হ'লেও নিস্তাৰ নাই।

অনেক কথাবতৰা হৈ চাহ খাই উঠে অতুলে। এনেতে কনক সেনৰ মাক কৰবাৰ পৰা ফুৰি আহি অতুলৰ লগত দেখা হয়। আদৰ কৰি তেওঁ অতুলক সবিশেষ সোধে। নানা আলোচনা চলে তেওঁলোকৰ মাজত।

তেইশ

জেলৰ পৰা ওলাই আহি অতুলে বুজিব পাৰিলে যে, দেশত বৰ বিপ্লৱ হৈছে। পমুৱা-উচ্ছেদ আন্দোলন চলিছে। গবৰ্ণমেণ্টে বৰ যত্ন কৰিও আন্দোলন শাম কটাব পৰা নাই। এনেবোৰ হুলস্থূলৰ মাজত যতীন আৰু যদুই বা কি কৰিছে --- তেওঁ ভাবি পোৱা নাই। ইমান দিনত মুৰত আহি দেশৰ ইমান বিসঙ্গতি দেখি তেওঁৰ মনত বৰ দুখ লাগিল আৰু ভয়ো হ'ল! তেওঁ সেনহঁতৰ তাৰ পৰা পোনে পোনে ৰিজাৰ্ভৰ পাম বুলি খোজ ল'লে।

ঘৰ পাই দেখিলে যে, যতীন আৰু যদু ভয়ত পেপুৱা লাগি কোনো ৰকমে বাচি আছে। কাষতে পমুৱা বস্তিৰ ভগ্নাবশেষ দেখি আৰু গাওঁখনৰ নিৰ্জ্জনতা লক্ষ্য কৰি তেওঁৰ বৰ বেয়া লাগিল। কিযে ভয়াবহ শোচনীয়া অৱস্থা। গাৱঁৰ মানুহবোৰ কোনেও কলৈ ওলোৱা নাই। জেলৰ পৰা এওঁলোক অহাত হে যেন গাওঁখনৰ প্ৰাণ আহিল। মানুহৰ মনত সাহ জন্মিল। ইঘৰে সিঘৰে মানুহ অহা-যোৱা কৰিব ধৰিলে। অতুলে ঘটনাৰ সবিশেষ ল'লে। কিন্তু আচল কাৰণ ক'ত একো নুবুজিলে। তেওঁ যতীনহঁতক দিহা পৰামৰ্শ দিলে। সিহঁতেও যেন নতুন প্ৰাণ পালে। অতুলক কিমান কি কৰিলে, ক'ত কথা সুধিলে সিহঁতে। আজি সিহঁতৰ আনন্দ চায় কোনে। গাৱঁৰ মানুহও আহি বেঢ়ি ধৰিলে আৰু জেলৰ কথা, দেশৰ কথা সুধি সুধি তেওঁক ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিলে। সকলোৱে লগত দেখা শুনা হৈ তেওঁ আলাপ আলোচনা কৰিলে।

পিচ দিনা তেওঁ কছাৰী গাওঁলৈ গ'ল। এখন হাবিৰ মাজেৰে যাব লাগে। হাবিখন পাৰ হ'লেই কছাৰী গাওঁখন। এই হাবিৰ মাজ পোৱা মাত্ৰে তেওঁ তিৰোতাৰ চিঞঁৰ শুনিবলৈ পালে। চিঞঁৰ শুনি তেওঁ ভিতৰলৈ গৈ থাকিল। শব্দ অনুশৰণ কৰি গৈ গৈ তেওঁ এটা জুপুৰি দেখা পালে। জুপুৰিটোৰ ভিতৰত মানুহ থকা যেন গম পালে আৰু তিৰোতাৰ কাতৰ কণ্ঠস্বৰ যেন অনুমান কৰিলে। তেওঁৰ হাতত একো নাছিল। মাত্ৰ লাঠি ডাল টানকৈ ধৰি চুপি গৈ বেৰৰ জোলোঙাৰে ভিতৰলৈ চালে। দেখি বৰ আচৰিত হৈ গ'ল। ভিতৰত তিনিজন মতা আৰু দুজনী তিৰোতা। সিহঁতৰ ভিতৰত কাজিয়া লাগিছে।

এই মতা তিনিজন আন নহয় --- সেই চাওঁতাল তিনিজন আৰু মাইকী দুজনী অৰুণা আৰু চাওঁতালনী এজনী। আগদিনা সিহঁতে তাইক চুৰি কৰি আনি এই হাবিৰ মাজেৰে কৰবালৈ নিও বুলি পাঙোতেই দূৰৈত কনক সেনৰ হুইচেলৰ শব্দ শুনি ভয়তে তাইক তাতে এৰি গুচি যায়। সিহঁত যোৱাৰ পিচত অৰুণাৰ চেতনা আহিলত, দেখে যে, তাই এখন হাবিৰ মাজত সোমাইছে। তেতিয়া গধূলি হৈছে। তাই একো উপায় নাপাই হাবিৰ মাজৰ চাওঁতাল এঘৰৰ তাত আশ্ৰয় ল'লে। সেই চাওঁতাল ঘৰত তিনিটা প্ৰাণী। চাওঁতালনী, পুতেকজন, আৰু জীয়েকজনী। ল'ৰা-ছোৱালী হাল সৰু। চাওঁতালজনী তৰুণী। গিৰিয়েক আন্দোলনত যোগ দি কৰবালৈ গৈছে। অৰুণাই কাতৰ ভাবে আশ্ৰয় প্ৰাৰ্থনা কৰাত চাওঁতালনীয়ে তাইক আশ্ৰই দিয়ে। আৰুণাৰ এনে বিলৈ দেখি চাওঁতালনীয়ে দয়া পৰবশ হৈ আদৰ কৰি ৰাখে। অৰুণাই ৰাতিটো তাতে কটালে। ভয়, দুখ চিন্তাত তাইৰ শৰীৰ অবশ হৈ গৈছে।

ৰাতিপুৱাতে তাই তাৰ পৰা যাওঁ বুলি ওলোৱাৰ লগে লগেই সিহঁত তিনিও কৰবাৰ পৰা আহি তাতে ওলায় আৰু তাইক ঘৰৰ ভিতৰতে আটক কৰে। সিহঁতে তাইক বলাৎকাৰ কৰিবলৈ উদ্যত হয় আৰু তাই পাৰ্য্যমানে নিজক ৰক্ষা কৰি শেষত চিঞঁৰি দিয়ে। নিজৰ ঘৰতে এনে নাৰী নিৰ্য্যাতন দেখি চাওঁতালনীৰ বৰ খং উঠে আৰু দীঘল দা এখন আনি তাই সিহঁতলৈ চোচা লয়। তেতিয়া দুৰ্বৃত্তহঁতে তাইকো আক্ৰমণ কৰে। তিৰোতা দুজনী কোন অতুলে বেৰৰ জোলোঙাৰে চিনিব নোৱাৰিলে। তথাপিও এই পাশৱিক অত্যাচাৰ তেওঁৰ সহ্য নহ'ল। তৎক্ষণাৎ লাঠি ডালেৰে বেৰত এটা ডাঙৰকৈ কোব মাৰি ধমক দিলে — "ওলা কুকুৰহঁত।"

হঠাতে বাহিৰত এনে শব্দ শুনি সিহঁতে লৰ দিলে। কাৰণ সিহঁত কনক সেনৰ সৈন্য দলৰ মানুহ। তেওঁৰ অজ্ঞাতে এই কাম কৰিবলৈ আহিছিল। ভয়তে সিহঁতে পলাই যোৱাত, অতুলে বাহিৰৰ পৰা মাত লগালে — "কোন আছে বহিৰলৈ আহক।"

অৰুণা বাহিৰলৈ আহিল। দুৰ্বৃত্তহঁত পলোৱা দেখি তাইৰ অলপ সাহ আহিল। তাই ধৰ্ফৰ্ কৰি আহি অতুলৰ ভৰিত দীঘল দি পৰি গ'ল। মোক ৰক্ষা কৰক।" তাই চিঞঁৰি উঠিল। তেওঁ দুহাতেৰে তুলি ধৰি ক'লে — উঠা কোন তুমি?" তাই উঠি থিয় হ'ল। অতুলৰ চকুৱে চকুৱে পৰিল। অতুলে আচৰিত হৈ তৎক্ষণাৎ ক'লে — অ' আপুনি? আপুনি ইয়াত কিয়?" অৰুণাই অতুলক দেখি অবাক হৈ গ'ল। তাই একো ক'ব নোৱাৰা হৈ পৰিল। কেৱল ক'লে — মোৰ অদৃষ্ট।" বেচি কথা নকৈ অতুলে ক'লে — "বলক এতিয়া। সেইবোৰ পিচত শুনিম বাৰু।" তাই প্ৰশ্ন কৰিলে — ক'লৈ?"

— "মোৰ পঁজালৈ, — নিৰাপদ ঠাইলৈ।"

— "কিন্তু .....।"

— "কিন্তু কি?"

— জীৱনত যি ভুল কৰিলোঁ তাৰ জানো শুধৰণি আছে।"

— "ভুল যিয়ে কৰে ভালো তেওঁ কৰিব পাৰে। ভুল কৰা আৰু ভাল কৰা মানৱৰ প্ৰকৃতি। ভাল কৰাৰ ক্ষমতা যাৰ আছে, ভুল কৰাৰো তাৰ অধিকাৰ আছে।"

— "তেন্তে কওঁক মোক ক্ষমা কৰিছেনে?"

"ক্ৰোধৰ বশবৰ্ত্তী হৈ কিবা অন্যায় কৰিলেও তাক ক্ষমা নকৰাকৈ থকাতো অতুলৰ চৰিত্ৰৰ বাহিৰত। মই মানুহক ভাল পাওঁ। বুজাত ভুল কৰি মোক কিবা অন্যায় কৰিলেও মই খং নকৰোঁ।

অৰুণা — "আপুনি মানুহ নহয় — অতি মানৱ। আজিহে মই চিনিলোঁ। ইমান দিনৰ ভুল ধাৰণা আজি মোৰ নাইকীয়া হ'ল। মোৰ প্ৰণাম গ্ৰহণ কৰক।" তাই তেওঁৰ ভৰিত পৰি যায়। অতুলে তৎক্ষণাৎ তুলি ধৰি কয় — "ছিঃ ই মাথোঁ দুৰ্বলতা। উঠক। স্তুতি বাক্য মই ভাল নাপাওঁ। নাটকীয় ধৰণ এৰক। বলক সোনকালে। চাওঁতালহঁত পুনৰ আহি পালে সৰ্বনাশ হ'ব।"

— “বলক তেন্তে”

দুয়ো দুয়োকো এবাৰ চাই লয়। তাৰ পাচত চাওঁতালনীক ধন্যবাদ দি তাইৰ পৰা বিদায় লৈ দুয়ো বেগাবেগীকৈ হাবিৰ মাজৰ পৰা ওলাই আহে। দুয়ো গৈ অতুলহঁতৰ পঁজা পায়।

ঘৰলৈ আহি অতুলে অৰুণাক এখন আৰামী চকীত বহিব দিয়ে। তাই বহে। তাৰ পিচত অতুলে যতীন আৰু যদুক মাত দিয়ে। সিহঁত আহে। অৰুণাক দেখি দুয়ো আচৰিত হয় আৰু সপ্ৰশ্ন দৃষ্টিৰে অতুলৰ ফালে চায়। অতুলে সিহঁতৰ মনৰ কথা বুজিব পাৰে। কয় — “ভেবা লাগি চালে কি হ'ব। যা যদু! হাত ভৰি ধুবৰ বাবে পানী আনি দে তেখেতক। আৰু যতীন তই তৎক্ষণাৎ খোৱাৰ যোগাৰ কৰ। মই বিছনা যোগাৰ কৰোঁ। আদেশ দি উঠি অতুলে অৰুণাক ক'লে — “আপুনি অলপ বহক। মই আহোঁ।” আদেশ দি ভিতৰলৈ গৈ বিছনা এখন তৈয়াৰ কৰিলে — অৰুণাৰ বাবে। ইফালে যদুই পানী আনি দিয়াত অৰুণাই হাত, ভৰি, মুখ, চকু আদি ধুই ল'লে। অলপ শাঁত পালে। ওৰে ৰাতি উজাগৰে আছে। কষ্টত, ভয়ত মুখ শুকাই গৈছে বেচেৰীৰ। বিছনা যোগাৰ কৰি আহি অতুলে ক'লে — “উঠক। বিছনাত অলপ শোৱক।” অৰুণাই আৰু একো প্ৰতিবাদ নকৰিলে। যন্ত্ৰ চালিতৰ দৰে আদেশ পালন কৰি গ'ল। বিছনাত বহিল অৰুণা, চকীত বহিল অতুল। কিছু কথা হোৱাৰ পিচতে যতীনে ভাত বাঢ়ি দিলে। অৰুণাই ভাত খালে। খাই বই উঠি পুনৰ বিচনাত বহিল। এই সুস্থিৰ সময়তে অতুলে অৰুণাৰ ঘটনা শুনি ল'লে। অৰুণাই এমুৰৰ পৰা কৈ গ'ল। পিতাকৰ দুৰ্গতিৰ কথা, নিজৰ এনে সাংঘাতিক বিপদৰ কথা কৈ কৈ তাই কান্দি পেলালে। এওঁলোকৰো দুখ লাগিল। অতুলে শান্ত্বনা দি ক'লে — “আপুনি নিশ্চিন্তে শুই থাকক। মই গৈ পিতাকৰ খবৰ লৈ আহিম ক'ত আছে।” অৰুণাই মাত্ৰ পিতাকক আঘাত কৰালৈকে ক'ব পাৰে, তাৰ পিচত কি হ'ল একো নাজানে। অতুলে যদুক আৰু যতীনক ক'লে — “যদু, যতীন তহঁতে কলৈকো নাযাবি। এখেতক যি লাগে তাকে দিবি। মই যাওঁ। অহাত পলমো হ'ব পাৰে। মই নাহোঁ মানে তহঁতে কলৈকো নাযাবি। ইফালে অৰুণাক কয় — আপুনি শুই থাকক। মই পিতাকৰ খবৰ কৰি চাওঁ ক'ত আছে।” দিহা ভৰসা দি তেওঁ বাহিৰ ওলাই গ'ল। অৰুণাই দুখে ভাগৰে আছিল, বগাৰ দিলে। যতীন আৰু যদু ভয় আৰু ভালপোৱাত বন্দী হৈ ঘৰতে থাকিল। অৰুণাক ঘৰত

এৰি থৈ অতুলে হাজৰিকাৰ খবৰ কৰিলে। শেষত শুনিবলৈ পালে যে, হাজৰিকা আৰু তেওঁৰ বন্ধু সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জী গুৱাহাটীৰ "চিভিল হস্পিটেলত" পৰি আছে। তেওঁলোকক কোনোবাই বেয়া ৰকমে খুন কৰি মটৰেৰে সৈতে "হস্পিটেলৰ" দুৱাৰ মুখত এৰি যায় আৰু নাৰ্চ এজনীয়ে দেখি ডাক্তৰক কৈ তেওঁলোকৰ চিকিৎসাৰ বন্দোৱস্ত কৰে। এই খবৰ পাই অতুলে অৰুণাক জনালে গৈ। তাৰ পিচত তেওঁ পমুৱাবোৰৰ বিলৈ-বিপত্তি দেখিলে। শেষত এনে হুলস্থূল কাণ্ড দেখি তেওঁৰ মনত বৰ দুখ লাগিল। দলে দলে পমুৱা গৈয়ে আছে। তেওঁ সিহঁতক যাবলৈ মানা কৰিলে আৰু ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কেইবাটা দলকো তেওঁ ফিৰাই পঠালে। হঠাতে দূৰৈত তেওঁ দেখিলে সেই মাতবৰহঁতৰ দলটো। ঘৰ-দুৱাৰ পুৰি সিহঁতক খেদি দিয়াত পলাই গৈ জঙ্ঘলৰ মাজত আছিল। আজি দুদিন পিচত সিহঁতে এই দেশৰ মায়া এৰি পুনৰ পূৱ পাকিস্থান দেশলৈ ঘূৰি যাবলৈ আহিছে। সিহঁতৰ দলটো আহি গোসাঁই কমলাৰ আলি উঠিছে মাত্ৰ এনেতে অতুলহঁতৰ আগত পৰিলহি। অতুলে লগত কিছুমান মানুহ লৈ পমুৱাবিলাকক ফিৰাই আনিবলৈ ধৰিছিল — তেওঁলোকৰ গাওঁলৈ। অলপ আগবাঢ়ি গৈ অতুলে সিহঁতকো কাবৌ ককালি কৰি, যাবলৈ হাক দিলে। সিহঁতে কিস্ত, কাচি, হোকা , কানিকাথাৰ টোপোলাবোৰ মাটিত পেলাই থৈ পলাবৰ বাবেহে চেষ্টা কৰিলে ; কাৰণ সিহঁতে পুনৰ চাওঁতালৰ হাতত পৰা বুলি ভাবিলে।

সিহঁতে চিঞৰি দিলে — "আৰে পালাও, পালাও। আসামী আইছে, চাওঁতাল আইছে। পালা মাতবৰ, পালাও সবে।

মাতবৰ — "হ কী বলছো ? চাওঁতাল ? ওৰে বাবা মইল্লাম ৰে —"।

সিহঁতে পলাবৰ চেষ্টা কৰে। অতুলে বাধা দিয়ে। কয় — "মই চাওঁতাল নহয়, ভাই। তোমালোক নপলাবা। মই তোমালোকক ৰাখিম।

মাতবৰ — না। আসামীকে বিশ্বাস হয়না। এক আসামী আমাদেৰ ঠকাইছে; আৰ আবাৰ আসামী .....।

অতুল — অসমীয়া মানুহ ঠগ নহয়, সহজ সৰল। তোমালোক নাযাবা।

মাতবৰে নিঃসহায় ভাবে ক'লে — "আপনি আমাৰ কোথায় ৰাখবেন বাবু ? আমাদেৰতো আৰ জাইগা নেই।"

অতুল — তোমালোকে আগৰ বস্তি ফিৰাই পাবা। চাওঁতালৰ হাতৰ পৰা তোমালোকক মই ৰক্ষা কৰিম ভাই।

মাতবৰ — আমাদেৰ জন্যে আপনাৰ এত দয়া হইল কি কইৰ্য্যা বাবু? আমাৰাতো আপনাৰ কিচ্ছু কইৰ্য্যা দিন নাই। তবে .....।

অতুল — মানুহৰ এনে অসহনীয় দুখ-ব্যথা দেখি মোৰ বৰ দুখ লাগিছে। নিজৰ জ্ঞাতি বঙালীয়ে খেদি দিলে বঙ্গদেশৰ পৰা, অসমলৈ আহিলা; অসমৰ পৰা খেদিলে কলৈ যাবা? তোমালোক অশিক্ষিত হোজা খেতিয়ক। তোমালোক হৈছা শিক্ষিত বুদ্ধিজীবিহঁতৰ বন্দুকৰ গুলীৰ দৰে। তোমালোকক গুলী স্বৰূপে ৰাজনীতিৰূপ বন্দুকৰ ভিতৰত ভৰাই কূটনৈতিক বুদ্ধিজীবিহঁতে সিহঁতৰ চিকাৰত ব্যৱহাৰ কৰিব ধৰিছে। তোমালোকক লৈ সিহঁতে পাশা খেল খেলিছে। তোমালোক পাশাৰ গুটি আৰু সিহঁত খেলুৰৈ। দেশখন পাশাৰ ঢাল আৰু ৰাজনীতি হৈছে পাশাৰ দান। সিহঁতে পাশাৰ ঢাল — এই দেশখনত ৰাজনীতিৰ দান মাৰি, তোমালোকক গুটি বলাইছে। তোমালোকৰ লগতে তোমালোককে গুটি কটাকটি কৰাইছে। তোমালোকে কটাকটি কৰি মৰিছা; কিন্তু জয় পৰাজয় হৈছে খেলুৰৈহঁতৰ অৰ্থাৎ ৰাজনীতিবিদহঁতৰ। এইকথা যিয়ে বুজিছে, সিয়ে গণ্ডগোল দমাবৰ চেষ্টা কৰিছে। যিয়ে মানৱতাৰ উপাসক তেৱে এই মনুষ্যত্বহীন কামক ঘৃণা কৰিব। তাত সন্দেহ নাই। তোমালোক নাযাবা। মই তোমালোকক আশ্ৰয় দিম।

বহু যুক্তি দেখুৱাৰ পিছত সিহঁত পতিয়ন গ'ল আৰু অতুলৰ পিছ ল'লে। তেওঁ সিহঁতক গাৱলৈ লৈ আহিল।

চব্বিশ

কনক সেনে খবৰ পালে যে, অতুল খালাছ হৈ আহিছে। তেওঁ আহিয়ে পমুৱাসকলক ফিৰাই আনি পুনৰ ৰিজাৰ্ভত বহিবলৈ দিছে। এই কথা শুনি আৰু তেওঁৰ কাণ্ড ভাবি কনক আচৰিত হ'ল। মনে মনে কনকৰ খং উঠিল। তেওঁ চাওঁতালৰ সাজ এৰি ধুতি-পাঞ্জাবী পিন্ধি অতুলক দেখা কৰিবলৈ গ'ল। ইতিমধ্যে অতুলেও জানিছে যে, এই আন্দোলনৰ গুৰি কনক সেন। তেৱোঁ কনকক লগ

পাবলৈ বিচাৰি ফুৰিছে। কিন্তু বহুৰূপী কনকক লগ পাব ক'ত? যদি নিজে তেওঁ ধৰা নিদিয়ে?

ইফালে অতুলে জলতি, মণ্ডলা আদি খেতিয়কসকলক লৈ সমবায় ফাৰ্মৰ বাবে এটা ঘৰ সাজিব ধৰিছে। তাত পমুৱাবিলাকেও সহায় কৰিছে। কনক তালৈ গ'ল। কিন্তু তাত উপস্থিত নহৈ অতুলক এজন মানুহৰ হতুৱাই আঁতৰৰ ৰাস্তালৈ মতাই আনিলে। ৰাস্তাৰ ভাঁজ এটাত কনক থিয় হৈ আছিল। অতুল অহাত দুয়ো হাঁহি মাৰি নমস্কাৰ, প্ৰতি নমস্কাৰ কৰিলে আৰু ওচৰ চাপি ৰাস্তাৰ দাঁতিৰ দুৱৰি-দলিচাৰ ওপৰত বহিল। ইমান দিনৰ মূৰত দুই বন্ধু লগ হোৱাত বৰ আনন্দ পালে। ঘৰুৱা বা বাতৰিৰ পিছত তেওঁলোকৰ সবিশেষ ইজনে-সিজনৰ আগত কোৱা-কুই কৰিলে। কনকে বিদেশী বহিস্কাৰ আন্দোলনৰ মূল বুলি স্বীকাৰ কৰাত অতুলে ক'লে — "নহয়; এই কাণ্ড বন্ধ হ'ব লাগে। মানৱতাৰ ফালৰ পৰা ই বৰ অসহনীয়া।

কনক — "আৰু দেশ-প্ৰেমৰ ফালৰ পৰা ই জানো উত্তম নহয় কলিতা? দেশ-প্ৰেমিকে নিশ্চয় ইয়াক সমৰ্থন কৰিবই লাগিব।"

অতুল — "দেশ-প্ৰেমতকৈ মানৱপ্ৰেম বহু উচ্চ সেন। ক্ষুদ্ৰ জাতীয়তা আৰু মহান মানৱতাৰ স্বৰ্গ-মৰ্ত্ত্য প্ৰভেদ। আপোনাৰ দৰে মানুহক মোৰ বুজাবৰ ক্ষমতা নাই। তথাপি মই ক্ষুদ্ৰ বুদ্ধিৰে ঢুকি যি পাইছোঁ তাৰ দ্বাৰা ক'ব পাৰোঁ যে, আপোনাৰ কাৰ্য বন্ধ কৰাটো সমিচীন হ'ব।

কনক — "এই বিদেশী খেদা আন্দোলন বন্ধ কৰিলে যে, আপোনাৰ জাতি ভাই অসমীয়া খেতিয়কৰ সকলৰে ক্ষতি হ'ব অধিক। মটিবাৰী সমস্তকে যে, সিহঁতে অধিকাৰ কৰিব?"

অতুল — "বঙালে অধিকাৰ কৰিলে মাটি আমি নাপাওঁ। মাটি যেনে তেনে হাজৰিকাৰে হব। গতিকে কি লাভ?"

কনক — "লাভৰ কথা পিছত। বৰ্ত্তমান মোৰ উদ্দেশ্য বিদেশী খেদা। শুনিছোঁ আপুনি বোলে বিদেশী পমুৱা কিছুমানক ফিৰাই আনিছে হয় নে?"

অতুল — "চিনাক্তকৰণ নকৰাকৈ সকলোকে বিদেশী বুলি ধৰিছে কিয়?"

কনক — "কিয় আকৌ বিহ গছৰ সঁচ ৰাখিলে।"

অতুলে হাঁহি মাৰি ক'লে — "ঔষধৰ কাৰণে। বিষ খাই মানুহ মৰে; কিন্তু

মুমূৰ্ষ ৰোগীক বচাবৰ বাবে বিষকে ঔষধ ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

কনক — "আপোনাৰ উদ্দেশ্য মই নুবুজিলোঁ। ইহঁতক আপুনি সকলোকে আনিলে কিয়?

অতুল — "ঔষধ নিচিনি হনুমানৰ দৰে গন্ধমাদন পৰ্বতকে অনা হৈছে। সকলো খেতিয়ক শ্ৰেণী মানুহ আৰু সকলো উৎপন্নকাৰী লোক। তেওঁলোক সৰল আৰু পৰিশ্ৰমী। তেওঁলোকেই আনৰ মুখত অন্ন দিয়ে অথচ তেওঁলোকৰ অন্নৰ অভাৱ বেছি। কিহৰ বাবে জানে? বুদ্ধিজীৱিসকলৰ কুট-কৌশলৰ বাবে। সিহঁতে তেওঁলোকক ন্যায্য প্ৰাপ্যৰ পৰা বঞ্চিত কৰে। মোৰ উদ্দেশ্য হৈছে — এওঁলোকক বচাই ৰখা ; ভাত কাপোৰৰ ব্যৱস্থা দিয়া। বিদেশী চিনাক্তকৰণৰ সময়ত ব্যৱস্থা ল'ব পৰা হ'ব।"

কনক — "আপোনাৰ পদ্ধতি কি?"

অতুল — "মোৰ পদ্ধতি এই বঙালী আৰু অসমীয়া খেতিয়ক সকলক একেলগ কৰি বঙালীবিলাককো অসমীয়া শিকাই অসমীয়া কৰি লোৱা আৰু খেতিয়ক শ্ৰেণীৰ সা-সুবিধা কৰি দিয়া; আচলতে সেন, যদি বঙালীক খেদিব খোজে, তেন্তে খেদক শিক্ষিত বুদ্ধিজীৱি লম্পটইঁতক। কৃষক সকলক নহয়। এই বেচেৰাইঁত হতভাগ্য প্ৰাণী। ইহঁতৰ নিজৰ একো দোষ নাই। শিক্ষিত কিছুমানৰ প্ৰৰোচনাতহে ইহঁতে এনে কৰিছে।"

কনক — "ইহঁতে জানো অসমীয়া শিকিব?"

"আপুনিয়ে দেখো তাৰ জলন্ত পটন্তৰ। আপুনি জানো বঙালী নহয়?"

কনক এইবাৰ জব্দ হৈ গ'ল। তলমুৰা হৈ কিছু সময় চিন্তা কৰি ক'লে — 'অৱশ্যে।"

অতুল — "তেন্তে এই আন্দোলন বন্ধ কৰক। বেচেৰাইঁতৰ দুখ কুলাই পাচিয়ে নধৰা হৈছে আৰু সহ্য কৰিব নোৱাৰি সেন। হাজাৰ হ'লেও আমি মানুহ ; আমাৰো একোখনি অন্তৰ আছে। হৃদয়ৰ দাবীক অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি সেন।"

কনক — কিন্তু কলিতা, আপুনি ৰোমৰ বুৰঞ্জী পঢ়া নাই? খেতিয়কসকলৰ হ'কে কাম কৰিব গলে। কি দশা হয় তাক নাজানে? "টাইবেৰিয়াচ গ্ৰেক্কাচ" আৰু কেআচ গ্ৰেক্কাচ" দুই ভাইৰ কথা ভাবি নাচায় কিয়? তেওঁলোকে দুয়োজনে

ৰোমৰ "কনচাল" হৈ বুদ্ধিজীৱিসকলৰ বিৰুদ্ধে থিয় দি খেতিয়কৰ হ'কে কাম কৰিব ধৰোতে, এজন এজনকৈ কেনেকৈ বুদ্ধিজীৱিৰ কূট-কৌশলত পৰি মৃত্যুবৰণ কৰিবলগীয়া হ'ল তাৰ কথা জানো আপোনাৰ মনত নাই। আপোনাৰ জয়তকৈ পৰাজয়ৰ সম্ভাবনাহে বেচি যেন অনুমান হৈছে।"

অতুল — "পৰাজয় কিয়-মৃত্যু হ'লেও মই ভয় নকৰোঁ সেন।"

কনক — বাৰু! হাজৰিকাৰ কবলৰপৰা মাটি-বাৰী কেনেকৈ উদ্ধাৰ কৰিব?

অতুল — সমবায় ফাৰ্মৰ অফিচ ঘৰটো যে বান্ধিব ধৰিছোঁ - (ঘৰটোৰ ফালে আঙুলিয়াই) এয়ে তৈয়াৰ হ'ব ধৰিছে-হাজৰিকাৰ নামৰ পট্টাৰ মাৰণাস্ত্ৰ।"

কনক — কিহেৰে?

অতুলে — সমবায় ফাৰ্মৰ নামেৰে।

কনক — পাৰিব?

অতুল — কিয় নোবাৰিম? মাটি কাৰ?

কনক — পট্টা যাৰ মাটি তাৰ। ই চৰকাৰৰ আইন। গতিকে মাটি হাজৰিকাৰ।

অতুল — মাটি ক'ত থাকে জানে সেন।

কনক — জানো। মাটি থাকে অফিচৰ ফাইলত, মণ্ডলৰ চিঠাত, দিচপুৰৰ ৰাজহ মন্ত্ৰীৰ খাতাত-দেশত বা শস্য ক্ষেত্ৰত নহয়। সেই বাবে এই মাটি লাভ কৰিব লাগিলে খাতা বদলাব লাগিব। পট্টা যাৰ মাটি তাৰ সঁচা; কিন্তু হব লাগে খেতি যাৰ মটি তাৰ। হাজৰিকাই আজি মাটি কৰিছে কলমৰ দ্বাৰা; কিন্তু মাটি হ'ব লাগিব নাঙলৰ দ্বাৰাহে। নাঙলেৰে মাটি চাহ্ কৰি ফচল উৎপন্ন কৰিলেহে মাটি পাব, কলমেৰে চিঠিত খোচ মাৰি পট্টা কৰিলেই নহয়।

অতুল — "তাৰেই ব্যবস্থা কৰিম।"

কনক — বাৰু, বৰ্ত্তমান হাজৰিকাৰ হাতৰপৰা কেনেকৈ মাটি উদ্ধাৰ কৰিব?

অতুল — জেলত মই এনেয়ে থকা নাই। এটা বুদ্ধি পাঙিছোঁ "সমবায় ফাৰ্ম" এখন খুলি আমি সকলোৱে তাৰ মেম্বাৰ হৈ আমাৰ মাটিবোৰ "ৰেজিষ্ট্ৰী" কৰি দিম। আমি খেতি কৰা অথচ হাজৰিকাৰ নামে পট্টা হোৱা প্ৰায় পাঁচশ বিঘা মাটিকে আমি ফাৰ্মৰ নামত দিছোঁ। এই ফাৰ্মৰ মেম্বাৰ বঙালী, অসমীয়া, উৰিয়া,

নেপালী, কছাৰী, চাওঁতাল যিয়ে ইচ্ছা কৰে সেয়ে হ'ব পাৰিব। অলপতে "কো-অপাৰেটিভ্ ইনচপেক্টৰো আহিব।

কনক — হাজৰিকাৰ পট্টাৰ মাটি ক'লৈ যাব?

অতুল — আমাৰ ফাৰ্মৰ মাটিৰ পশ্চিমে ৰিজাৰ্ভত চম্‌জি ল'ব। আমাৰ পাট্টাৰ পশ্চিমে তেওঁৰ পাট্টাৰ মাটি বুলি প্ৰামাণ কৰিম।

কনক — ৰিজাৰ্ভত পৰিলে দেখো তেওঁৰ মাটি এনেয়ে "কেঞ্চেল" হ'ব?

অতুল — তাৰে দিহাকেই কৰা হৈছে। তেওঁতো আৰু নিজে খেতি নকৰে আৰু নিজৰ মাটিও নহয়।

কনক — বেছ বুদ্ধি সাজিছে। পট্টাও থাকিল, মাটিও গ'ল। মই প্ৰসংশা কৰিছোঁ আপোনাৰ বুদ্ধিক।

অতুল — নাজানো কিমানদুৰ কৃতকাৰ্য্য হওঁ; চেষ্টা হ'লে নেৰিম।

কনক — এইবাৰ বেছ ফান্দত পৰিল। মোৰ মত আছে। বাৰু আজিৰ পৰা মই এইবোৰ এৰি দিলোঁ। মই মোৰ দায়িত্বৰ পৰা খালাচ। মই আপোনাক সমস্ত ভাৰ অৰ্পণ কৰি মোৰ সঙ্গীসকলক আজিৰ পৰা বন্ধ কৰি দিম।

অতুল — আপুনি খং কৰিলে নেকি সেন?

কনক — মুঠেই নহয়। সেনাপতিয়ে ৰাজ্য জয় কৰে; কিন্তু তাক শাসন কৰিব নোৱাৰে। শাসনৰ ভাৰ ৰজাৰ হাতত। আজি বুজিলো মই সেনাপতিহে-আপুনিহে আচল ৰজা। গতিকে শাসনৰ ভাৰ আপোনাৰ। মই খং কৰা নাই।

অতুল — শুনি সুখী হলোঁ। পিচে আপুনি মোক সহায় কৰিবনে নকৰে?

কনক — নিশ্চয় কৰিম। এই মহান উদ্দেশ্যত মোৰ সহায় আৰু সহানুভূতি সদায় পাব।

অতুল — আপোনাৰ ভাল পোৱা মই জীৱনত নাপাহৰোঁ সেন। জীৱনত মোৰ মহা অহংকাৰ এই লৈয়ে যে, মই আপোনাৰ দৰে প্ৰকৃত বন্ধু লাভ কৰিছোঁ। নিঃকিন দৰিদ্ৰ হ'লেও মই মহা ভাগ্যবান।

দুই বন্ধুৰ ভিতৰত অতীতৰ সৌহাৰ্দ ফিৰি আহে। এনেকৈ এই বিষয়ে নানা আলোচনা কৰি দুয়ো লাহে লাহে ফাৰ্মৰ ঘৰলৈ আগবাঢ়ে।

পঁচিশ

ইফালে হাজৰিকা আৰু বেনাৰ্জ্জী ডাক্তৰখানাতে আছে। তেওঁলোকৰ ঘাবোৰত ব্যাণ্ডেজ কৰা আছে। দুয়ো মুখামুখীকৈ দুখন বিছনাত থাকে। বৰ্ত্তমান দুয়ো অলপ ভাল পাইছে। আজি দুয়ো দুয়োৰো বিছনাত বহি কথা পাতিছে। উকিলে বৰ আক্ষেপ কৰি ক'লে — "না, আৰ পাৰা গেল না হাজৰিকা বাবু। আমাদেৰ কল্পনা বাস্তৱে পৰিণত কৰতে পাৰা গেলনা। সব পণ্ড হয়ে গেল। ঐ কাজ নিশ্চয় কনক সেনেৰ। ওৰ পিচনে গুণ্ডা কনক সেন ৰয়েছে। পাষণ্ড সেনেৰ জন্যে আমি আমাৰ "প্লেন" কে সম্পূৰ্ণ কৰতে পাৰলুম না। সে পাষণ্ডেৰ জন্যে আমি আৰ আপনি চিৰজীৱনেৰ মত পঙ্গু হয়ে গেলুম। আমাৰ পা দুটো আৰ কখনো ভাল হবেনা। ডাক্তাৰ বলেছে আমি আৰ কোন দিনা সোজা হাট্তে পাৰবনা। তাৰ পৰ আমাৰ ডান হাতটা অকেজো হয়ে গেছে। উঃ আমাৰ কি সৰ্ব্বনাশ কৰলো! আমাৰ ইচ্ছে হয় আমি তাকে জ্যান্ত পুতে ফেলি। "But what shall I do? I have no power to do anything. What a pity!"

হাজৰিকা - Yes sir, But the same is the case with me. I am also injured badly. It is very difficult for me to take revenge upon that bloody Atul Kalita. আমাৰ মাথায় যা জখম হয়েছে, সে আৰ কখনো ভালো হবেনা। ইহা ছাড়া আমাৰ বুকেৰ আঘাতটাও কম নয়। তবে চবচেয়ে আমাৰ দুঃখ হল— আমাৰ ডান চোখটা নিয়ে। এই চোখটা চিৰজীৱনেৰ মতো চলে গেল। আঃ আমি আৰ কি কৰবো বানাৰ্জী মশায়?

খণ্ডত হাজৰিকাৰ মুখমণ্ডল ৰক্তাভ হৈ উঠে! বেনাৰ্জীৰো খং, বিৰক্তি আৰু আপচোচ। পাচত হাজৰিকাই পুনৰ কয় — "এখন আমি শুনছি, অতুল আৰ কৃষক দেৰ দল নাকি খালাস হয়ে এসেছে। তাৰা আগেকাৰ জমিতে আবাৰ আবাদ কৰছে। আমাৰ ইচ্ছা হয় — আমি সেই ধূৰ্ত্ত অতুলকে গুলী কৰে মেৰে ফেলি। যদি কখনো আমি ভালো হয়ে ফিৰতে পাৰি ; তবে তাকে আমি দেখবো। তাকে শেষ না কৰে আমি শান্তি পাব না।

এইদৰে কথা বতৰা হৈ থাকোঁতে ডাক্তৰে আহি মানা কৰে — বেচি কথা নক'বলৈ; কাৰণ কলিজা দুৰ্ব্বল হৈ আছে। তেওঁলোক বিছনাত বাগৰ দিয়ে। কথা বন্ধ হয়।

চাব্বিশ

অৰুণাই শৰীৰ ভাল পাই আহিছে। তাইৰ এই দুৰ্ঘটনা এটা সাথৰ যেন লাগিল। উহ্ ! কি বিপদৰ সন্মুখীন হৈছিল তাই। ভগৱানে ভাল ৰক্ষা কৰিলে। তাইৰ চিন্তা হ'ল — অতুলৰ প্ৰতি। কি মানুহ অতুল — কাৰো লগত তুলনা নহয় যাব। সঁচাকৈ অতুল নাম সাৰ্থক! অৰুণা লাহে লাহে অতুলৰ চিন্তাত নিমগ্ন হয়

যতীন আৰু যদুৰ হাতত অৰুণাক শুশ্ৰূষাৰ ভাৰ দি অতুলে সমবায়ৰ কাম নিযুক্ত হৈছে। অৰুণাৰ খবৰ লবৰ সময় পোৱা নাই। যতীন আৰু যদুই ব যত্নেৰে অৰুণাক শুশ্ৰূষা কৰি আছে।

ৰতিপুৱা অৰুণাক গা ভাল লগাৰ লগে লগে মনো ভাল লাগিছে। তাই আ নিজে চাহ কৰিছে। ঘৰ দুৱাৰবোৰ পৰিস্কাৰ কৰি, চাহ চেকি দুয়োকো দুটা বাটিত নিজেও এটা মূঢ়াত বহি চাহ খাব ধৰিছে। দুয়োকো ওচৰলৈ মাতি নি মৰম কৰি মু পিহি পিহি ক'লে — "তোমালোকে কালিৰ পৰা মোৰ যিমান যত্ন লৈছা, তাৰবা তোমালোকক মই ধন্যবাদ দিছোঁ। বাৰু যদু তই মোক জানো ক্ষমা কৰিছ? তো মনত আকৌ আগৰদৰে মোক ভাল পোৱা ভাব আহিছে জানোঁ?" যদুই তলমু হৈ চাহ খাই থাকে। একো নকয়। যতীনে তৎক্ষণাৎ কৈ উঠে — "ক্ষমা কৰি লাগে? ইমান অত্যাচাৰ ক্ষমা কৰিব লাগে? এনে অত্যাচাৰ জানো কোনোবা ক্ষমা কৰিব পাৰে?"

অৰুণাই যতীনৰ মূৰটো পিহি দি ক'লে – "বাৰু যতীন, তাৰ নিজা বাইদেৱে যদি তেনে কৰিলেহেতেন, তেন্তে জানো ক্ষমা নকৰিলেহেতেন নে?

যতীন — আপুনি জানো তাৰ নিজা বায়েক? পৰেও আপোন হ'ব পা পৰক কিয় ক্ষমা কৰিব?

অৰুণা — বাৰু যতীন, তোমাৰ ককাইদেৰে যেতিয়া বিয়া কৰাব তেতিয়া তোমাৰ নবৌৱেৰা আপোন হ'বনে নহয়?

যতীন — হ'ব।

অৰুণা — তেন্তে? চোৱাচোন কেনেকৈ লোকৰ ছোৱালী এজনী আহি আপোন হৈ পৰে। গতিকে পৰেও আপোন হ'ব পাৰে ভাইটি। যদু তই মোক ভাল পাব পাৰিবি নে?

যদু — মোক মৰম কৰিলে ময়ো ভাল পাম।

অৰুণা — আজিৰ পৰা তোক মই নামাৰো। যতীনৰ ফালে চাই ক'লে — যতীন ভাইটি, তোমাৰ ককাইদেৰে ৰাতিতে উঠি কলৈ গৈছে?

যতীন — সমবায়ৰ ঘৰ বান্ধিবলৈ।

অৰুণা — কেতিয়া আহিব?

যতীন — ককাইদেউৰ একো ঠিক নাই। আহিবও পাৰে নাবিহও পাৰে।

অৰুণা — চিন্তিত হৈ পৰে। চাহ খাই উঠি তিনিয়ো বাহিৰলৈ আহে। যতীনহঁতৰ ঘৰটো গাৱঁৰ পূব মুৰত। অইন মানুহৰ পৰা অলপ নিলগত। তাৰে পশ্চিমে বাঁহ। গাৱঁৰ হাই উৰুমিৰ পৰা আঁতৰত। এই নিৰ্জন ঠাইখিনিতে থাকে অতুল। অৰুণাই চাৰিওফালে চাই আনন্দ পায়। দক্ষিণত ফুলনিখন, পূবত পুখুৰীটো, পশ্চিমে বাঁহ, উত্তৰত তামোল-পাণৰ বাৰীখন। এখন আদৰ্শ ঘৰৰ নমুনা। সন্মুখত ানিনি পথাৰ। মুকলি বায়ু আৰু পোহৰত মন নাচি উঠে। খেৰৰ পঁজা হ'লেও খুব ান্তি বিৰাজ কৰিছে। অৰুণাৰ বৰ ভাল লাগিল; কিন্তু পিতাকৰ কথা মনত পৰি তাইৰ বৰ দুখ লাগে। তাইৰ ইচ্ছা হয় — যেন একে বাৰে গৈ "হস্পিটেল" উঠিব। তাইৰ মনটো উচ্‌পিচ্ কৰে। কেতিয়া অতুল আহে, কেতিয়া অতুল আহে — তাইৰ মনত ধান বন্ধা দিয়ে। এনেতে অতুল আহি পায়। অতুলক দেখি অৰুণাৰ ৰ আনন্দ লাগে। এবাৰ ভালকৈ চাই লৈ তাই লাহেকৈ ভিতৰ সোমায়। অতুলেও চে পিচে আহি ভিতৰ সোমায় আৰু মাত দিয়ে — "অ' আপুনি উঠিছে?"

— "হয়"

— "চাহ খালেনে?"

— "খালো"

হাঁহি মাৰি ক'লে — "মোৰ ভাগ্যত মিলিব?"

অৰুণাই এবাৰ চকুলৈ চাই মিচিক্‌কৈ হাঁহি ক'লে --- নিমিলিলে জানো হ'ব?

— "ভালৰে কথা ; বাৰু দিয়কচোন অনুগ্ৰহ কৰি।

অৰুণাই এখন টুল আনি মজিয়াত বহিব দিয়ে আৰু পাক্‌ঘৰৰ পৰা চাহ একাপ আনি অতুলক খাবলৈ দিয়ে। অতুলে টুলত বহি চাহ খায় আৰু হাঁহি হাঁহি কয় — "একে দিনাই ঘৰখন যেন নিজৰ কৰি ল'লে। ধন্যবাদ আপোনাক।"

--- "এইটো একো কথা নহয়।"

অতুলে হাঁহি হাঁহি চাহ খায়। অৰুণাই ওচৰতে থিয় হৈ লাহেকৈ কয় — "মই যাওঁ। পিতাৰ অৱস্থা বা কি হ'ল ক'ব নোৱাৰিছোঁ। তাৰ উপৰি ঘৰত ড্ৰাইভাৰ জন আৰু গাৰোবান জনৰ বাহিৰে কোনো নাই। কি যে হ'ল ঘৰৰ ফালে .....। মই আজিয়ে যাওঁ।

— "কেনেকৈ?"

— "খোজ কাঢ়ি হ'লেও যাব লাগিব।"

— "বাট বহুদূৰ। খোজ কাঢ়ি কেনেকৈ যাব। বাৰু, গা ভাল পালে নে?

— "পাইছোঁ"

— বব তেন্তে গৰুৰ গাড়ী এখনকে বন্দোবস্ত কৰি দিওঁ। অৱশ্যে লগত মানুহো যাব লাগিব ; কাৰণ দেশৰ হুলস্থূলবোৰ মৰা নাই। যদু! তই এখেতৰ লগত যাব লাগিব, পাৰিবি?

-- "পাৰিম বাবু!"

— "তই এখেতৰ তাত থকিবি ; ভয় নাই?"

— "ৰাখিলে থাকিম বাবু।"

— "আপুনি কি কয়?"

— "মই কি কম? যদুক মোক লাগে। আপুনি দিলে মই লৈ যাম।"

— "বাৰু সেয়ে হ'ব। যদু তই আজিৰ পৰা পুনৰ এখেতৰ তালৈ যা।"

চাহ খোৱা শেষ কৰি অতুল উঠে। — "মই গৰুৰ গাড়ী এখন পঠাই দিওঁ। লগত যদু যাব। জঙ্গলৰ সিফাললৈকে ময়ো যাম। একো ভয় নাই।" নিজে আগবঢ়াই থওঁ বোলাত অৰুণাৰ বৰ ভাল লাগিল। তাই তেওঁক অনুৰোধকে কৰো বুলি ভাবিছিল। অতুল ওলাই গ'ল। অৰুণা আৰু যদু যাবলৈ সাজু হ'ল। ইতিমধ্যে গৰুৰ গাড়ী এখন আহি পালে; পিচতে অতুল। অতুলে খৰ-খেদা কৈ যোগাৰ কৰি দিলে ; কাৰণ তেওঁৰ সময়ৰ বৰ নাটনি। অৰুণা যাব ওলাল। যতীনৰ বৰ মায়া লাগি গৈছিল। এই দুদিনৰ ভিতৰতে অৰুণাৰ প্ৰতি। যাবলৈ ওলোৱাত তাৰ চকু সজল হৈ উঠিল। অৰুণাৰো বৰ মৰম উপজিছিল। তাই যতীনক ওচৰলৈ টানি আনি মূৰ পিহি গালত এটা চুমা খাই ক'লে — "যাওঁ দে ভাইটি। বেজাৰ নকৰিবা। কেতিয়াবা সুযোগ পালে আকৌ আহিম। আমাৰ তালৈ এদিন যাবা দে, মই পাৰিলে নিবলৈ আহিম বাৰু। এতিয়া যাওঁ দে।"

যতীনৰ চকু চলচলীয়া হ'ল। যদুয়ো যতীনৰ পৰা বিদায় ল'লে। যতীনৰ চকুলো ওলাল। যদুয়ো কান্দি পেলালে। অতুলৰো বৰ বেয়া লাগিল। দুয়োকো সান্ত্বনা দি ক'লে — "মাজে সময়ে আহি থাকিবি যদু। তোক মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল।"

— "আহিম পাৰিলে।" যদুৱে ফেকুৰি ক'লে। অৰুণাৰো চকুলো ওলাল। তাই চকুলো মচি ক'লে — "আহ যদু।" যদু আৰু অৰুণা গাড়ীত উঠিল। গাড়ী এৰিলে। অতুলে খোজ ল'লে পিচে পিচে ; যতীনে বহুদূৰলৈ গাড়ীৰ ফালে চাই থাকিল। অৰুণায়ো দেখা পোৱালৈ যতীনৰ ফালে চাই গ'ল।

গাড়ী গৈ গৈ ৰিজাৰ্ভ পাৰ হ'ল। গুৱাহাটীৰ ৰাস্তা পালে। অতুলে তাৰে পৰা ফিৰিবৰ মন কৰি ক'লে — "আৰু একো ভয় নাই। আপুনি যাওঁক, ময়ো যাওঁ।"

বৰ কৰুণ আৰু মৰ্ম্মস্পৰ্শী ভাৱে অতুলৰ ফালে চাই অৰুণাই ক'লে — "মোক ক্ষমা কৰিব। জীৱনত মই আপোনাত পাহৰিব নোৱাৰোঁ। মোক যেন নাপাহৰে।" আৰু একো ক'ব নোৱাৰিলে। তাইৰ আবেগত বাক্‌ৰুদ্ধ হৈ গ'ল। দুয়ো দুয়োকো এবাৰ চাই ল'লে। গাড়ী চলিল। অতুলো উদাস ভাৱে ঘৰ মুৱা হ'ল।

অৰুণাই ঘৰ পাই তাৰাতাৰি গাৰোৱানক বিদায় দি ভিতৰ সোমাল।

তাইৰ অন্তৰত অতুলৰ ছবি অঁকা হৈ ৰ'ল। তাই তেওঁক পাহৰিব নোৱাৰে কাৰণ তেওঁ তাইৰ মান আৰু প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিলে। আনফালে পিতাকে তেওঁক নাপাহৰে, কাৰণ তেওঁ ধন আৰু প্ৰাণ নষ্ট কৰিলে। কি ৰহস্য! কি কৌতুক!! কি অদ্ভুদ সমন্বয়।

সাতাইশ

ঘৰলৈ আহি অৰুণাই বস্তু বাহানিবোৰ পৰিপাটিকৈ থৈ, ৰন্ধা-বঢ়া কৰি, ভাত খাই উঠিল। তাৰ পিচত যদুক লৈ ডাক্তৰখানালৈ যাবলৈ থিৰ কৰিলে। তাইৰ মন ব্যাকুল হৈ উঠিছে।

ইফালে ডাক্তৰখানাত হাজৰিকাৰ মন বৰ অস্থিৰ হৈ পৰিছে। তেওঁৰ আশা ভৰষাৰ স্থল এক মাত্ৰ সন্তান - অৰুণাৰ একো খবৰ নাপাই তেওঁ পাগল যেন হৈছে। তেওঁ দেখিলে মটৰখন আছে, বন্দুকটোও আছে। কিন্তু অৰুণা নাই। ঘৰত থকা বুলি খবৰ কৰিলে — নাই। অইন ফালে খবৰ পঠালে — কতো একো শুং-সূত্ৰ নাই। কৰবাত চাওঁতালে মাৰি পেলালে বুলি তেওঁৰ ধাৰণা হ'ল। যিমানে এই ধাৰণা বদ্ধমূল হ'ল; তিমানে তেওঁ উন্মাদ যেন হ'ল। শেষত তেওঁ অৰুণা অৰুণা বুলি মূৰ্চ্ছা যাব ধৰিলে। ঘনে উঠে ঘনে পৰে। ভুল বকে। একো নাখায়। কেৱল চকুলোৱে দুগাল তিয়াই দিয়ে। উকিলে কিমান বুজালে-- একো নুশুনে। ডাক্তৰে কিমান বাধা দিলে তাকো নামানে। ঘনে ঘনে বিছনাৰ পৰা উঠি যাব খোজে। বৰ্ত্তমান তেওঁ পাগলৰ দৰে।

এনে বলিয়ালি কৰি থাকোঁতেই হঠাৎ যদুৱে সৈতে অৰুণা গৈ উপস্থিত হ'ল। পিতাকৰ এনে অৱস্থা দেখি তাই দৌৰি গৈ পিতাকক সাৱতি ধৰিলে। 'পিতা, পিতা,' পিতাকে এবাৰ অৰুণাৰ ফালে চাই চিনিব পাৰি আনন্দত অধীৰ হৈ —"আইটি আহিছা।" বুলি মূৰটো বুকুৰ মাজত সুমুৱাই ললে। আনন্দতে হাজৰিকাৰ চকুলো ওলাল। অৰুণাৰো চকুলো ওলাল। যদুই দূৰতে দেখি কান্দি পেলালে। উকিলে এই ঘটনা সপোন যেন দেখিলে। কি আচৰিত! ক'ৰ পৰা আহিল অৰুণা? ক'ত

আছিল, কি হৈছিল? ইত্যাদি প্ৰশ্ন তেওঁ অৰুণাক কৰিলে। অৰুণাই সকলো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিলে। তাই আচল কথা গোপন কৰি মিছাকৈয়ে কৈ গ'ল যে তাইক যেতিয়া আক্ৰমণ কৰিছিল, তেতিয়া তাই মৰাৰ ভাও ধৰি পৰি আছিল। চাওতালহঁতে মৰা বুলি ভাবি এৰি যোৱাত, এজন মানুহৰ সৈতে তাই পলাই আহিছিল। সেই মানুহজন সন্ন্যাসী ধৰণৰ মানুহ। তেওঁৰ আশ্ৰমত থকাৰ পিছত আজি তেওঁক গৰুৰ গাড়ীৰে পঠিয়াই দিছে। অৰুণাই বাহিৰলৈ আহি যদুক মাতি নিলে আৰু তাকো মিছা মাতিবলৈ ক'লে--সি যেন কলিতাৰ ঘৰৰ পৰা পলাই অহা বুলি কয় আৰু তাইৰ কথা একো নাজানো বুলি কয়। যদুই সেই মতে ক'লে। কথাবোৰ শুনি হাজৰিকা আৰু উকিলৰ মনত উপন্যাসৰ কাহিনী যেন লাগিল। সকলোবোৰ যেন ৰহস্যময়।

বাপেক, জীয়েক, চাকৰ তিনিওৰো পুনৰ মিলন, যেন এটা মধুৰ সপোন হে। নানা কথা-- বতৰাৰে সবিশেষ কোৱা মেলা কৰি গোটেই কেইজনে অপাৰ আনন্দ পালে। ইতিমধ্যে অৰুণাই ডাক্তৰৰ পৰা অনুমতি লৈ পিতাক আৰু উকিলক ঘৰলৈ নিবলৈ ঠিক কৰিলে। যদুৰ হতুৱাই ড্ৰাইভাৰক মতাই আনি তাই সিহঁতৰ মটৰতে পিতাকক ভৰাই লৈ ঘৰলৈ আহিল। বাটত উকিলক তেওঁৰ ঘৰত নমাই থৈ গ'ল। তেওঁলোকৰ জীৱন মহাকাব্যৰ বিৰাট পৰ্ব এটা যেন সমাপ্ত হৈ গ'ল।

ইফালে অতুলে সমবায় ফাৰ্মৰ ঘৰবাৰী তৈয়াৰ কৰিলে। ইতিমধ্যে আন্দেলনৰো শাম কাটি আহিল। গৱৰ্ণমেণ্টৰ আৰ্ম পুলিচে নিৰ্ম্মম ভাৱে এই আন্দোলন দমন কৰিলে ; আৰু ভগনীয়াবোৰক পুনৰ সংস্থাপন কৰিব ধৰিলে। কনকেও তেওঁৰ দলৰ মানুহবোৰক ঘৰাঘৰি যাবলৈ হুকুম দি নিজে ঘৰলৈ নাহি গভৰ্ণমেণ্টৰ লগ হৈ ভগনীয়া সংস্থাপন কৰাত লাগি গ'ল আৰু চৰকাৰৰ প্ৰিয় পাত্ৰ হৈ উঠিল। চৰকাৰে নাজানিলে যে, তেৱেঁ আন্দোলনৰ আচল গুৰি। এনেকৈয়ে সুচতুৰ কনক সেনে তেওঁৰ ভৱিষ্যৎ ৰাজনৈতিক জীৱন অকলঙ্কিত কৰি ৰাখিলে।

দেশত শান্তি স্থাপন হ'ল। লাহে লাহে দিন পাৰ হ'ব ধৰিলে। অতুলে ভগনীয়া পমুৱাবোৰকো আনি ৰিজাৰ্ভত বহিব দিলে। তেওঁলোককো সমবায় ফাৰ্মৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লৈ তেওঁ এখন বিৰাট আঁচনি তৈয়াৰ কৰিলে। তেওঁ দুটা "স্কীম" হাতত ল'লে। প্ৰথমটো হৈছে হাজৰিকাৰ বিৰুদ্ধে আৰু দ্বিতীয়টো হৈছে বেনাৰ্জীৰ বিৰুদ্ধে। সমবায় ফাৰ্ম খুলি হাজৰিকাৰ নামৰ মাটিবাৰী ফাৰ্মৰ নামে পট্টা কৰিব আৰু

ভগনীয়া সংস্থাপন কৰি সিহঁতৰ মাজতঅসমীয়া স্কুল পাতি দি অসমীয়া শিকাই লৈ বেনাৰ্জীৰ 'বিহত্তৰ বাংলাৰ' কল্পনা চুৰমাৰ কৰিব। বিদেশীবোৰক অসমীয়া শিকাই লৈ অসমীয়া কৰিব পাৰিলে আপোনা-আপুনি বেনাৰ্জীৰ কল্পনা নষ্ট হৈ যাব। এই কামত তেওঁ কনক সেনক নিযুক্ত কৰিলে। তেওঁৰ পৰামৰ্শ মতে কনক সেনে পমুৱাৰ মাজত স্কুল স্থাপন কৰিবলৈ দেহে কেহে লাগি গ'ল।

কেই মাহমানৰ ভিতৰতে বহুত কাম আগবাঢ়িল। অতুলৰ নেতৃত্বত দেশী-বিদেশী সকলোৱে একগোট হৈ কামত লাগি গ'ল। 'মিলন সংঘ' বুলি তেওঁ এখন নতুন সভা গঠন কৰিলে। এই সভাত অসমীয়া, বঙালী, উৰিয়া, নেপালী, চাওঁতাল, কছাৰী ইত্যাদি সকলোকে সভ্য কৰি ল'লে। ৰাইজৰ সহযোগত আৰু অতুল-কনকৰ উদ্যোগত "সমবায় ফাৰ্ম" ৰ অফিচ ঘৰ আৰু পমুৱা বস্তিত স্কুল ঘৰ স্থাপন হ'ল।

তাৰ পিচত কনক ঘৰলৈ ফিৰিল। কনকৰ এই অদ্ভুত ব্যাপাৰৰ কথা কমলা নাইবা অৰুণাই একো ভুকে নাপালে। তেওঁ মহা কৌশলী।

আঠাইশ

কেইমাহমানৰ পিচৰ কথা। মিলন সঙ্ঘৰ এখন ৰাজহুৱা সভা আহ্বান কৰিছে অতুলে। তালৈ কনক সেনকো নিমন্ত্ৰণ কৰিছে।

আজিকালি অৰুণা কনক সেনহঁতৰ তালৈ যায় আৰু আগৰ দৰে তামচা স্ফুৰ্ত্তি কৰে। আগৰ সৌহাৰ্দ্দ্য ফিৰি আহে। কমলা আৰু অৰুণা দুয়ো কনকৰ কাৰ্য্যকলাপৰ বিষয়ে একো নাজানি ৰংমনে আগৰ দৰে থাকে — ফুৰে। কনকেও কথাবোৰ গোপন কৰি তেওঁলোকৰ লগত আগৰ দৰে যোগ দিয়ে। কিন্তু তেওঁ সদায় সৰ্তক — জানোচা কেতিয়াবা কথাৰ চলতে ওলাই পৰে? এই ভয় সদায় তেওঁৰ অন্তৰত বিৰাজমান।

আগৰ দৰে অৰুণাহঁতৰ ঘৰ চলে। কনকহঁতৰ ঘৰো চলে। ভাটীবেলা অৰুণা, কমলাহঁতৰ তালৈ ফুৰিব আহিল। নানা কথা বতৰা হৈ থাকোতে হঠাতে কমলাই ক'লে যে, তাই আৰু গিৰিয়েক কাইলৈ বিজাৰ্ভলৈ যাব ; কাৰণ মিলন

সঙঘলৈ অতুলে তেওঁলোককো নিমন্ত্ৰণ কৰিছে। চিঠিখন আৰুণাক দেখুৱাই কমলাই অৰুণাক লগ ধৰিলে যাবলৈ। অৰুণাৰ ভিতৰি ভিতৰ অভিমান জাগিল অতুলৰ ওপৰত। তাইক তেওঁ নিমন্ত্ৰণ নকৰে। তাইৰ বেয়া লাগে। পিচ মুহূৰ্ত্ততে তাই পিতাকৰ কথা ভাৱে। অতুলে নিমন্ত্ৰণী চিঠি দিলেও পিতাকে কিয় তাইক যাবলৈ দিব? বৰং কমটো নষ্ট কৰিবলৈহে চাব। তাৰ উপৰি অতুলৰ লগত কিবা সম্পৰ্ক থকা বুলি জানিলে পিতাকে তাইক.....। আৰু ভাবিব নোৱাৰে। তেওঁ ঠিকেই কৰিছে। তাইৰ খং অভিমান ক্ষন্তেকৰ ভিতৰতে নাইকিয়া হয়। তাইৰ অতুলৰ লগত একো ঘনিষ্ঠতা নোহোৱা ভাব দেখুৱাবলৈ বুলি কমলাৰ লগত যাবলৈ অস্বীকাৰ কৰে আৰু আগৰ দৰে অতুলৰ ওপৰত তাচ্চিল্যৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে। তাইৰ তাচ্চিল্যৰ আৰু অবজ্ঞাৰ ভাৱ বুজিব পাৰি, কমলাই আৰু বেচি জোৰ নকৰিলে। তাৰ পাচত অইন কথা আলোচনা কৰি অৰুণা ঘৰলৈ ফিৰিল।

ঘৰলৈ আহি ভাৱিলে তাই যাবনে নাযায়। শেষত যোৱাটোকে থিৰ কৰিলে। কিন্তু পিতাকে ক'ব নোৱাৰাকৈহে যাব লাগিব। তাই বুদ্ধি সাজে। পিতাকৰ ওচৰলৈ গৈ কয় যে, অহাকালি তাই কমলাহঁতৰ লগত নলবাৰীলৈ যাব। তাত মহিলা সভাৰ এখন অধিবেশন বহিল। মটৰখন দিব লাগে। কন্যা-প্ৰাণ পিতাকে তাইৰ এই সামান্য অনুৰোধটি নাৰাখিব কিয়। যাবলৈ অনুমতি দিলে।

ঊনত্ৰিশ

পিচদিনা কনক সেন আৰু কমলা মিটিঙৰ ঠাইত উপস্থিত হয়। তাত দুয়োজনে মিটিঙৰ যোগাৰত লাগি যায়। মানুহবিলাকৰ ওপৰত কনকৰ প্ৰভাৱ দেখি, কমলাই মনে মনে গৰ্ব্ব অনুভব কৰে। কনক সেনে যাক যি কৰিবলৈ কয়, তেওঁ তাকে কৰে তৎক্ষণাৎ। মানুহবোৰে তেওঁক বৰকৈ মানে।

ইফালে অলপ বেলি হোৱাত অৰুণাই যদুক আৰু ড্ৰাইভাৰক লগত লৈ মটৰেৰে অতুলৰ পঁজালৈকে গ'ল। মটৰখন দুৱাৰ মুখত ৰাখি তিনিও নামিল। মটৰৰ শব্দ শুনি যতীন দৌৰি বাহিৰলৈ আহিল। অৰুণা আৰু যদুক দেখি হাঁহি মাতি

তেনিওকো আগবঢ়াই ঘৰলৈ লৈ গ'ল। অতুল ঘৰতে আছিল। হাঁহি মাৰি অৰুণাক নমস্কাৰ কৰি তিনিয়োকো বহিবলৈ আসন আগবঢ়াই দিলে। তিনিও বহিল। যতীনে তৎক্ষণাৎ চাহ কৰি আনিলে। চাহ-তাহ খোৱা হোৱাত অতুলে তেওঁলোকক অহাৰ কাৰণ সুধিলে। অৰুণাই ড্ৰাইভাৰক আৰু যদুক মটৰলৈ যাবলৈ কৈ অতুলক ভিতৰ ৰুমলৈ মাতি নিলে। যদুহঁত মটৰত বহিল গৈ। যতীন ভিতৰলৈ গ'ল আৰু খবৰ বাতৰি সুধিব ধৰিলে। অৰুণাই অতুলক ক'লে, — আজি বোলে মিলন সঙ্ঘৰ মিটিং হয় নে?" তাই টুলখনত বহে।

অতুল — হয়। কিয়?

অৰুণা — ময়ো যাম। মোকো লৈ যাবনে।

অতুলে হাঁহি মাৰি আৰামী চকীখনত বহি ক'লে — "আপোনাক মই 'কান্ধত তুলি নিব লাগে নেকি?"

অৰুণাই ভেম কৰি ক'লে — "কাৰবাৰ লগত গ'লে কান্ধত তুলি নিয়া হয় নেকি?"

অতুলে এটা পাতল হাঁহি মাৰি ক'লে — 'কান্ধত তুলি নিনিলে কেনেকৈ যাব? মটৰতো নাযায়।"

অৰুণা — মটৰ নগ'লে খোজ কাঢ়িয়ে যাম;

অতুল — খোজ কাঢ়িও যাব নোৱাৰে।

অৰুণা — কিয়?

অতুল — বোকো পানী আছে।

অৰুণা — আপুনি তেন্তে কেনেকৈ যাব?

অতুল — বোকা পানী ভাঙি। আমাৰ জন্মই হৈছে বোকা পানীত লুতুৰি-পুতুৰি হ'বলৈ। বোকা পানীলৈ আমাৰ ভয় নাই।

অৰুণা — আৰু আমাৰ জন্ম?

অতুলে খোচামাৰা সুৰত ক'লে — "স্নো, পাউদাৰ আৰু সুগন্ধি তেলত লুতুৰি-পুতুৰি হ'বলৈ।"

অৰুণাই স্নো, পাউদাৰ আৰু সুগন্ধি তেলৰে প্ৰসাধন কৰি মলমলীয়া গন্ধ

উলিয়াই আহিছিল। অতুলৰ এনে হানমৰা কথা শুনি অভিমান কৰি প্ৰশ্ন কৰিলে “আপুনি মোক ইমান ঠাট্টা কৰে কিয়?

অতুল — মই কি ঠাট্টা কৰিলোঁ? বৰং আপুনিহে ঠাট্টা কৰিছে। প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ জীয়েক যাব — মিলন সঙ্ঘৰ মিটিঙলৈ? ই জানো উপহাস নহয়?

অৰুণা — তাৰ মানে আপুনি ক'ব খোজে যে মানুহৰ পৰিবৰ্ত্তন নাই। বেয়াই কেতিয়াও ভাল হ'ব নোৱাৰে?

অতুল — পাৰে কিন্তু ইমান সোনকালে নহয়। ইমান শীঘ্ৰে কোনো বস্তুৰে পৰিবৰ্ত্তন নহয়।

অৰুণা — তেন্তে চুম্বক লোৰ ৰাসায়ণিক ক্ৰিয়াত পৰি লো কেনেকৈ তৎক্ষণাৎ চুম্বকত্ব প্ৰাপ্ত হয়?

অতুলে অৰুণাৰ চকুলৈ চাই হাঁহি মাৰি ক'লে — “আপুনি নো কোন চুম্বকলোৰ ৰাসায়ণিক প্ৰক্ৰিয়াত পৰি চুম্বকত্ব প্ৰাপ্ত হ'ল।

অৰুণাই লাজ আৰু অপমানত জৰ্জৰিত হ'ল। ইমান তাচ্ছিল্য তাইক? ইমান উপহাস? তাই আৰু সহ্য কৰিব নোৱাৰা হ'ল। তাই খং কৰি ক'লে — “বাৰু। নমস্কাৰ মই আহিলোঁ।”

নমস্কাৰ কৰি তাই টুলৰ পৰা উঠি আহিল। অতুলে হাঁহি মাৰি বাট আগছি ধৰি ক'লে — “ক্ষমা কৰিব, মই স্ফূৰ্ত্তিহে কৰিছেলোঁ। খং নকৰিব। বহুক অনুগ্ৰহ কৰি। সঁচাকৈ কৈছো। বোকাপানী আছে। ইয়াৰ পৰা মিটিঙলৈ প্ৰায় তিনি মাইল হ'ব। মাজতে এখন হাবি। হাবিৰ মাজৰ বাট, তাতে পানী - পেক। আপুনি কেনেকৈ যাব?”

অৰুণা — আপুনি কেনেকৈ যাব?

অতুল — মই খোজ কাঢ়ি যাম। আপুনি জানো ইমান বোকা-পানী গচকি যাব পাৰিব?

অৰুণা — আপুনি কেনেকৈ পাৰে?

অতুল — মোৰ অভ্যাস আছে।

অৰুণা — ময়ো অভ্যাস কৰিম।

অতুল — আপুনি বৰ কষ্ট পাব। আপুনি এতিয়া যাব নালাগে। যেতিয়া বাট ভাল হ'ব, তেতিয়া মই জনাম। তেতিয়া যাব। এতিয়া গ'লে বৰ দুখ কষ্ট পাব।

অৰুণা — মই যে দুখ কষ্ট খাবলৈকেই বাঞ্ছা কৰিছোঁ। ভাল হ'ব খুজিলে দুখ কষ্ট খাবই লাগিব।

অতুল — দুষ্টালিৰ হাঁহি মাৰি ক'লে — "এই সুমতিনো কোন দিনৰ পৰা হ'ল?"

অৰুণাই অভিমান কৰি মুখ খনি এপাচি মান কৰি ক'লে — "আপুনি মোক বাৰে বাৰে ঠাট্টা কৰি থাকে। এবাৰ পাপ কৰিলে জানো তাৰ প্ৰায়শ্চিত্ত নাই?" খং অভিমানত জ্বলা কলা হৈ তাই কান্দি পেলালে। তাইৰ জীৱনত পুৰুষৰ আগত কন্দা এয়ে প্ৰথম আৰু অতুলৰ জীৱনতো কথাৰ খোচাত তিৰোতা মানুহ কন্দোৱা এয়ে প্ৰথম। তেওঁৰ বৰ দুখ লাগিল। ৰং কৰোতে খং কৰিলে। তেওঁ আচৰিত হৈ অৰুণাৰ ওচৰ চাপি ক'লে — "ইকি? আপুনি কান্দিছে কিয়? মই ধেমালিহে কৰিছিলোঁ। খং নকৰিব। ইচ্ছা কৰিছে যদি যাব। এতিয়াই ওলাওক। বেছি সময় নাই। এঘণ্টা মান আগতে যাব লাগিব। আমি খাই বৈ উঠোঁ আহক।" অৰুণাই কিছু সময় তলমুৰা হৈ ফেকুৰি আছিল। নিমাতে থকা দেখি অতুলে পুনৰ মাতিলে — "আহক ভাত খাওঁ।" তাই চকুলোবোৰ মচি লাহেকৈ ক'লে — "মই ভাত খাই আহিছোঁ। নাখাওঁ।"

অতুল — যদুহঁত?

অৰুণা — সিহঁতেও।

অতুল নীৰৱ হ'ল। অতুলৰ বেয়া লাগিল, নিজকে দোষী যেন বিবেচনা কৰিলে। একো কথা বিচাৰি নাপাই ক'লে — "মোৰ বন্ধু কনক সেন আৰু কমলা দেৱীও যাব। তেওঁলোক কিন্তু অন্য বাটেৰে যাব। বাৰু যদুয়ো যাব নেকি?" এইবাৰ অৰুণাই উত্তৰ দিবলৈ বাধ্য হ'ল। তাই ক'লে — "তাক নিনিওঁ।"

অতুল — তেন্তে আমি দুয়োহে। হ'ব বাৰু। মই ওলাওঁ।"

অতুলে ভিতৰলৈ গৈ, ভাত-পানী খাই কানি-কাপোৰ পিন্ধি ল'লে। অৰুণা ধীৰে ধীৰে বাহিৰ ওলাই আহি মটৰলৈ গ'ল। যদু আৰু ড্ৰাইভাৰক তাই নহা পৰ্য্যন্ত

মটৰতে থাকিবলৈ হুকুম দিলে। তাইৰ হুকুম মতে দুয়ো মটৰতে থাকিল।

অৰুণা আৰু অতুল দুয়ো মিটিঙলৈ খোজ ল'লে।

ত্ৰিশ

ৰিজাৰ্ভৰ মাজৰ বাট। পানী পেকে ভৰা। অতুল আৰুণাই খুপি খুপি খোজ দিয়ে। অতুলে আগে আগে ধুতি কোচাই লৈ বোকা পানী ভাঙি যায় আৰু পিচে পিচে অৰুণাই মেখেলাখন কোচাই লৈ বোকা খচি আগবাঢ়ে। পিচল বাট। অৰুণাই মাজে মাজে পিচলি পৰিব খোজে। তাকে দেখি অতুলে কয় — "বাট বৰ পিচল, চাব — পিচলি পৰিব আকৌ।

অৰুণা — উহ্ কি পিচল বাট। যদি কেনেবাকৈ পিচল খাই পৰি যাওঁ ; তেন্তে কানি-কাপোৰ নষ্ট হৈ যাব।

অতুল — জীৱনৰ বাট যে ইয়াতকৈ বেচি পিচল। তাত এবাৰ ভৰি পিচল খালে অকল কানি-কাপোৰেই নষ্ট নহয় — জীৱনটোৱে ব্যৰ্থ হৈ যায়।

অৰুণা — এৰক আপোনাৰ দৰ্শন। মই তাক বুজি-সুজি নাপাওঁ।

অতুল — "বুজি নাপালে বুলিয়েই যে, সত্যটোও নাইকিয়া হ'ব ; এনে কোনো অৰ্থ নাই। সাধাৰণ মানুহে নাজানিলেও পৃথিবীৰ মধ্যাকৰ্ষণ শক্তি নোহোৱা নহয়। সৰু ল'ৰাই নাজানিলেও জুইৰ দাহিকা শক্তি আছে।" অৰুণাই হঠাতে এটা পিচল খালে। অতুলৰ কাপোৰত গৈ বোকা ছিটিকি পৰিল। তাই বৰ আপ্‌চোচ কৰি ক'লে — "উহ্ এতিয়াই পৰি গলোহেঁতেন। ইছ্ আপোনাৰ কানি-কাপোৰবোৰ নষ্ট কৰি পেলালোঁ। ছিঃ ছিঃ ছেক লাগি বৰ বেয়া দেখা হ'ল।" অতুলে এটা হাঁহি মাৰি ক'লে — "হ'ক বাৰু একো কথা নাই। আজি কাপোৰহে নষ্ট হৈছে, কাপোৰতহে দাগ লাগিছে; কিন্তু মনততো একো দাগ বা ছেক লগা নাই। মনত ছেক লাগিলেহে সৰ্বনাশ।"

অৰুণাই বুজি পালে কিহৰ ইঙ্গিত দিলে। তাই অভিমান কৰিক'লে — "আই ঐ! মই লগত আহিলোঁ বুলি আপোনাৰ মনত ছেক লাগে নেকি?"

অতুল — এজন অসম্বন্ধীয় ডেকাৰ লগত, এজন অসম্বন্ধীয়া গাভৰুৰ নিৰ্জন বননিৰ মাজেৰে অকলে অকলে গলে মন নষ্ট হয় নে নহয় ক'ব নোৱাৰোঁ ; কিন্তু লোকে যে বদনামৰ দাগটো দিব ই ধ্ৰুৱপ।

অৰুণাই খং কৰি ক'লে — "অ' — সেই বাবেই লগত আনিবলৈ অমত আছিল ? বাৰু যাওঁক আপুনি ; মই ঘৰলৈ ফিৰি যাওঁ।"

তাই থিয় হয় আৰু ফিৰি যাবৰ বাবে সাজু হয়। অতুলে পিচ মুখ দি তাইৰ এনে অবস্থা দেখি হাঁহি হাঁহি কয় — "ক্ষমা কৰিব। মোৰ মুখখন বৰ বেয়া। দিনটোৰ ভিতৰত কাৰবাক অলপ ঠাট্টা কৰিব নোৱাৰিলে, মোৰ জিভাৰ জুতিয়ে নপলায়। মাফ কৰিব, মই স্ফুৰ্ত্তিহে কৰিছোঁ। খং নকৰিব। মই আৰু একো নকওঁ। আহক।"

অৰুণা — স্ফুৰ্ত্তি কৰিছেনে, ঠাট্টা কৰিছে মই বুজিছোঁ। মৰম কৰাৰ ছলেৰে চুমা খাই গালৰ মঙহ এৰুবাই নিয়াৰ দৰে স্ফুৰ্ত্তিৰ ছলেৰে দেখোন আপুনি বেজ বেজাই যোৱাকৈ কাটিং মাৰে।

অতুলে খোলা হাঁহিটো মাৰি ক'লে — "হাঃ হাঃ মই "কাটিং" মাৰোঁ। ইহৰালে আপুনি। "কাটিং" মাৰিব পৰা বিদ্যা-বুদ্ধি এই অতুল কলিতাৰ বাপেকৰো নাই অৰুণা দেৱী। আপুনি ভুল বুজিছে।

অৰুণা — বাপেকৰ নাই ; কিন্তু পুতেকৰ হ'লে আছে। এতিয়া মনে মনে বলক।

অতুল — আচ্ছা, মই মুখ বন্ধ কৰিলোঁ।

দুয়ো নমতাকৈ খোজ কাঢ়ে। কিছু বাট যোৱাৰ পিচত অৰুণাৰ মাতিবলৈ ইচ্ছা হয়। কিন্তু লাজতে নামাতে। দুই এবাৰ পিচলি পৰাৰ ভাও কৰি কয় — "উহ। পৰিলোঁহে'তেন।" তাই নিজকে নিজে কয়, কিন্তু অতুলক শুনাকৈ কয়, কাৰণ কিবা কওঁক তেওঁ। অতুলে কিন্তু একো নামাতে। তাই কৈ উঠে — "কেনে বেয়া ৰাস্তা, খোজ দিবকে নোৱাৰি।" তাই কেৰাহিকৈ অতুলৰ ফালে চায় — জানোচা মাতে ; কিন্তু কতা — একো নকয়। অতুলে আগৰ ফালে চাই গৈ থাকে। তাইৰ কৌশলবোৰ বুজি আৰু মনৰ ভাব ধৰিব পাৰি মনে মনে মিচিক্ মিচিক্ কৈ হাঁহে। শেষত বাধ্য হৈ তাই কয় — "আৰুনো কিমান দূৰ আছে?

এইবাৰো অতুলে নীৰৱে ৰয়। অৰুণাই আৰু মাতিলে — আগলৈ বাট-এনেকুৱাইনে, কিছুভাল?" অতুল আকৌ নীৰৱ। অৰুণাই শেষত স্পষ্টকৈ সুধিবলৈ বাধ্য হয়। -— "আপুনি উত্তৰ নিদিয়ে কিয়?

অতুলে ক'লে — হঠাতে যদি উত্তৰটো "কাটিং" হৈ পৰে তেন্তে? সেই ভয়ত উত্তৰ দিয়া নাই।

অৰুণা — কি যে দুষ্ট আপুনি। যাওঁক তেন্তে ময়ো নামাতোঁ। এনেকুৱা লোকৰ লগতো জানো মানুহ থাকিব পৰি?

অতুলে হাঁহি মাৰি ক'লে — "নোৱাৰি বাবেইতো কোনেও নাথাকে।"

অৰুণা — মোক নামাতিব আপুনি।

অতুল — বাৰু

দুয়ো আগবাঢ়ে। অৰুণা হঠাতে এবাৰ পিচলি পৰে; দেখা পাই অতুলে তৎক্ষণাৎ থাপ মাৰি ধৰে। অৰুণাই ছেগতে অতুলৰ গাতে গা লগাকৈ থিয় হৈ মিচিক্ মিচিক্‌কৈ হাঁহিব ধৰে। তাই অতুলৰ চকুলৈ চায়। দুয়োৰো চকুৱে চকুৱে পৰে .....। অৰুণাই অতুলৰ গাত লেউ সেউ হৈ ঢলি পৰে। অতুলে মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি কয় — "এতিয়াই পৰি গ'লহে'তেন। পালেহে'তেন মজা পালি।" অৰুণায়ো মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি তাইৰ ধুনীয়া দাঁতপাৰি উলিয়াই লাহেকৈ কয় — "পাৰিলেও তৃপ্তি আছে। ধৰোঁতা থাকিলে, পৰাতো তৃপ্তি আছে।"

অতুলে সেই একে সুৰতে হাঁহি মাৰি ক'লে — "তেন্তে কান্দোঁতা থাকিলে, মৰাতো তৃপ্তি আছে বোধ হয়?"

অৰুণা — "চুপতি মাৰিব নালাগে আহক। বেচি পলম হ'লে কমলাই সুদাই নেৰিব। তাই তেওঁৰ বাহ মুক্তহৈ ওলাই আছে। অতুলে ব্যঙ্গ অভিবাদন কৰি কয় — "যো হুকুম মহাৰাণী" অৰুণাই মুখখন বিকটাই ধমক দিয়া সুৰত কয় — "ইছ্ নেদেখিছে পেংলাইখন।"

হাঁহি হাঁহি দুয়ো আগবাঢ়ে।

একত্ৰিশ

পমুৱা বস্তি। বিৰাট ৰাজহুৱা সভা। চাওঁতাল, কছাৰী, অসমীয়া, বঙালী, উৰিয়া, নেপালী আদি সকলো মানুহেৰে সভা-মণ্ডপ ভৰি পৰিছে। কনক আৰু কমলা দুয়ো একেলগে সভাপতিৰ আসনৰ কাষত বহি আছে। সভাপতিৰ আসনখন এখন ডাঙৰ পীড়া। ফুলদানি আদিৰে সুশোভিত। পীড়াখন মাটিত আছে। মানুহবোৰে দুবৰিৰ ওপৰত বহিছে। মানুহৰ মাজত এটা উৎকণ্ঠাৰ ভাব পৰিলক্ষিত হৈছে। কনক আৰু কমলাকো ব্যাগ্ৰ দেখা গৈছে। সকলোৱে অতুলক অপেক্ষা কৰি আছে। কমলাই কনকক সুধিলে — "এতিয়াও দেখো কলিতা আহি নাপালে কাৰণ কি?"

কনক — তেখেতৰ লেঠা অনেক হ'লেও কথাৰ হেৰ ফেৰ নাই। আহিব যে ই ধ্ৰুৱপ। মোৰ অনুমান তেখেতৰ, কিবা বিপদ হৈছে। নহ'লে ইমান পলম নকৰিলেহেঁতেন।

কমলা — তেন্তে মানুহ পঠাই দিয়ক।

কনক — ৰবাচোন ; কিজানি আহিয়ে পায়। আৰু দহ মিনিটমান অপেক্ষা কৰি পাছতো মানুহ পঠিয়াই দিম।" হঠাৎ ৰাইজৰ মাজত গণ্ডগোলৰ সৃষ্টি হয় "সৌ কলিতা আহিছে। পালেহিয়েই" ইত্যাদি শব্দ হয় ৰাইজৰ মাজত। এনেতে অতুল আৰু অৰুণা ৰাইজৰ মাজলৈ সোমাই আহে। কনক আৰু কমলাই আগবঢ়াই লৈ যায়।

কনক – "আপোনাক চওঁতে চাওঁতে আমনি লাগিল।" কনকে অতুলক সাবতি ধৰে। অতুলেও হাঁহি হাঁহি আকোৱালি ধৰে। দুয়ো গৈ বহে। ইফালে কমলাই অৰুণাক সাবতি ধৰি আথে বেথেকৈ কয় — "তই আহিছ অৰু? তই আহিবি বুলি মই ভবাই নাছিলোঁ। আহ্ বহহি।"

অৰুণা আৰু কমলাই হাতত ধৰাধৰি কৰি গৈ অতুলহঁতৰ পিচতে বহে। অৰুণাক দেখি ৰাইজৰ মাজত উত্তেজনাৰ সৃষ্টি হয়। নানা জনে নানা প্ৰশ্ন কৰে।

জলতি — কিয় আহিছে হাকিমৰ জীয়েক?

মণ্ডলা — কলিতাই আনিলে দেখো।

পুহ — ক'ব নোৱাৰোঁ বোপা ক'ৰ পানী কলৈ যায়।

প্ৰাণেশ্বৰ — দে-দেখা-যা-ও-ক-কি-কি-হ্‌য়।

অতুল আৰু কনকৰ মাজত ফুচফুচীয়া মেল। ইফালে কমলা আৰু অৰুণায়ো ফিছিঙা-ফিচিঙি কৰি হাঁহে। কিছু সময় পিচত ৰাইজৰ মাজত আপোনা-আপুনি নিস্তব্ধতা বিৰাজ কৰে। তেতিয়া কনকে উঠি কয় — "শ্ৰদ্ধেয় ৰাইজ! এতিয়া আমাৰ আহিবলগীয়াজন আহিছে। গতিকে সভাৰ কাম আৰম্ভ কৰা যাওঁক।

হওঁক হওঁক, আৰু পলম কৰি লাভ নাই। সোনকালে আৰম্ভ কৰিব লাগে।" ৰাইজৰ মাজৰ পৰা পাঠকে কয়। তেতিয়া কনকে থিয় হৈ প্ৰস্তাৱ কৰে — "মই প্ৰস্তাৱ কৰোঁ, আজি এই সভাত আমাৰ পৰম হিতাকাঙ্খী শ্ৰদ্ধেয় কলিতা ডাঙৰীয়াই পৌৰহিত্য কৰি আমাৰ মনত সন্তোষ দিব।"

জলতি — এই প্ৰস্তাৱটো মই অতি সাদৰে সমৰ্থন কৰিলোঁ।

ৰাইজে অনুমোদনৰ কৰতালি দিয়ে। অতুলে থিয় হৈ ৰাইজক নমস্কাৰ কৰি কয় — "সমবেত ৰাইজ, এই কামৰ বাবে মই প্ৰস্তুত নাছিলোঁ আৰু যোগ্যতা নাই। এই কামৰ যোগ্য আছিল আমাৰ শ্ৰেষ্ঠ শিল্পী, অভিনেতা মাননীয় সেন ডাঙৰীয়াহে। কিন্তু তেখেতক প্ৰস্তাৱ কৰাৰ আগতে তেখেতে নিজে এই গুৰু দায়িত্ব মোৰ মুৰতে দিলে। আকৌ আপোনালোকেও তাকেই সমৰ্থন কৰিলে। গতিকে মই বাধ্য হৈ সভাপতিৰ আসন গ্ৰহণ কৰিলোঁ।"

অতুলে সভাপতিৰ আসনত বহিল। ৰাইজে কৰতালি দিলে।

তেওঁ কাৰ্য্যসূচী চাই ক'লে — "এতিয়া সভাৰ উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা।

জলতি — "আজিৰ সভাৰ উদ্দেশ্য বোধ কৰো সকলোৱে জানে। আমি সকলোৱে যাতে একেলগে মিলা-প্ৰীতিৰে বাস কৰিব পাৰো, তাৰ বাবেই আমাৰ মাজত আলোচনা কৰাৰ আজিৰ সভাৰ উদ্দেশ্য। কি কৰিলে আমি সকলোৱে পূৰ্ব্বৰ শত্ৰুতা পাহৰি গৈ চাওঁতাল, কছাৰী, নেপালী, মিৰি, উৰীয়া, অসমীয়া আৰু বঙালী ভগনীয়াই মিলেৰে থাকি উন্নতিৰ পথত আগবাঢ়িব পাৰোঁ তাৰে এটা যুক্তি কৰা আজিৰ সভাৰ উদ্দেশ্য।" পাঠকে কৈয়ে বহিল। অতুলে উঠি ক'লে —

"ৰাইজ। এতিয়া সভাৰ উদ্দেশ্য শুনিলে। গতিকে পলম নকৰি কিবা এটা যুক্তি পৰামৰ্শ কৰক। বেলি বেচি নাই। সকলো দূৰৰ মানুহ। সোনকালে যাব লাগিব। গতিকে বাহিৰা কথা বাদ দি আচল আলোচনাত প্ৰবৃত্ত হোৱাহে যুক্তিযুক্ত। যদি ৰাইজে বেয়া নাপায়, তেন্তে সভাখন চমু কৰিবৰ বাবে মই প্ৰথমে সমজুৱাৰ মতামত ল'ব খোজোঁ। এতিয়া কওঁক আপোনালোকে কি কৰিলে আমাৰ ভাল হ'ব।

কনকে উঠি ৰাইজক নমস্কাৰ কৰি ক'লে — "পূজনীয় ৰাইজ আৰু শ্ৰদ্ধেয় সভাপতি। প্ৰথমে মেয়ে দুআষাৰমান কওঁ বুলি উঠিলোঁ। আশা কৰো আপোনালোকে নিজৰ ল'ৰা বুলি দায় দোষ মাৰ্জনা কৰিব।" তাৰ পিচত গলটো পৰিষ্কাৰ কৰি লৈ ক'বলৈ ধৰিলে — "মোৰ মতে আমি সকলোৱে আগৰ শত্ৰুতা পাহৰি যোৱা উচিত। তাৰ উপৰি আমাৰ ভুলবোৰ সংশোধন কৰিবলৈ এখন সমিতি গঠন কৰা দৰ্কাৰ। আমাৰ মাজত সম্প্ৰীতি যাতে স্থায়ী ভাৱে ৰব ; তাৰ বাবে এই সমিতিৰ নাম হওঁক "মিলন সঙ্ঘ"। তাত প্ৰত্যেক সম্প্ৰদায়ৰে দুজনকৈ মেম্বাৰ থাকিব। এই সঙ্ঘৰ উদ্দেশ্য হ'ব আমাৰ মাজত মিলা প্ৰীতিৰ বান্ধ দৃঢ় কৰি ৰখা আৰু আমাৰ মাজত হোৱা কাজিয়া পেচালৰ নিষ্পত্তি কৰি দিয়া। আমাৰ অভাৱ-অভিযোগ, সুখ-সুবিধা আদিৰ ব্যৱস্থা আৰু মাটি-বাৰী আদিৰ ব্যৱস্থাও এই সমিতিয়ে কৰিব। নিৰ্বাচিত সদস্যসকলৰ এজন সভাপতি, এজন চেক্ৰেটাৰী, এজন সহকাৰী চেক্ৰেটাৰী, এজন ধন-ভঁৰালী, আৰু এজন হিচাব পৰীক্ষক থাকিব। এই সংঙঘই বছৰেকীয়া বৰঙণি বাবদ প্ৰতি ঘৰ মানুহৰ পৰা এমোণকৈ ধান ল'ব আৰু ধনীসকলে অতিৰিক্ত হিচাবে এমোণ দিব লাগিব। এতিয়া আপোনালোকে যদি মোৰ কথামতে কাম কৰে, তেন্তে নিজৰ নিজৰ সম্প্ৰদায়ৰ মাজৰ পৰা দুজনকৈ সদস্য বাচি দিয়ক। যদি ইয়াত কিবা আপত্তি আছে, তেন্তে প্ৰকাশ কৰক।

কনক বহে। জলতি পাঠকে উঠি কয় — "এই প্ৰস্তাৱত মোৰ একো আপত্তি নাই। যদি ৰাইজৰো মত আছে, তেন্তে হাত চাপৰি দি সমৰ্থন কৰক ; নহ'লে কাৰবাৰ কিবা আপত্তি থাকিলে কওঁক।" পাঠকে কোৱাৰ লগে লগে হাত চাপৰি দি ৰাইজে সমৰ্থন কৰিলেহি। তাৰ পিচত চক্ৰৱা বঙালীৰ মাজৰ পৰা সিহঁতৰ মাতব্বৰে উঠি কয় — "আমাদেৰ কাচথেকে কিছু আপত্তি নেই। আমি সমৰ্থন কৰলাম।" বঙালীবিলাকে কৰতালি দি সমৰ্থন কৰে। তাৰ পিচত কছাৰীবিলাকৰ মাজৰ পৰা লপাঙে উঠি কয় — "আমিও আছুং দে আবো।" কছাৰীসকলে

কৰতালী দি সমৰ্থন কৰে। চাওঁতালহ'তৰো মাজৰ পৰা সিহঁতৰ চৰ্দ্দাৰে উঠি আদমিহিলি ভাষাৰে কয় — "হামাৰ মত আছেক দে।" চাওঁতালসকলে কৰতালি দি সমৰ্থন কৰে।

শেষত অতুলে উঠি কয় — "তেন্তে প্ৰস্তাৱটো গৃহীত বুলি ধৰা হ'ল। এতিয়া ৰাইজ, আপোনালোকৰ মাজৰ পৰা সদস্য নিৰ্বাচন কৰি দিয়ক।" তেওঁ বহে। ৰাইজৰ মাজত কোৱা কুই চলে। গুণ গুণ শব্দ হয়। তাৰ পিচত সৰ্বসন্মতিক্ৰমে সমাজ অনুপাতে যথাক্ৰমে তলত নাম লিখা সদস্যসকল নিৰ্বাচিত হয়।

১। অসমীয়াৰ মাজৰ পৰা — (ক) শ্ৰীজলতি ৰাম পাঠক
(খ) শ্ৰীমঙলা ৰাম কলিতা
২। বিফিউজিৰ মাজৰ পৰা — (ক) মঃ মাতবৰ মঃ তৈবুল্লা
(খ) মঃ কেৰামৎ আলি
৩। চাওঁতালৰ মাজৰ পৰা — (ক) চৰ্দাৰ চালাবৎ জং
(খ) শ্ৰীবিচুৰা সিং
৪। কছাৰীৰ মাজৰ পৰা — (ক) লপাং ৰামচিয়াৰী
(খ) শ্ৰীদাফা কছাৰী

সদস্যসকলৰ মাজৰ পৰা শ্ৰীজলতি পাঠক সভাপতি, মাতবৰ মঃ তৈবুল্লা চেক্ৰেটাৰী; শ্ৰীবিচুৰা সিং সহকাৰী চেক্ৰেটাৰী, শ্ৰীলপাং ৰামচিয়াৰী ধন-ভঁৰালী আৰু মঙলা কলিতা হিচাব পৰীক্ষক নিৰ্বাচিত হয়। অতুলে লিখি লয়। তাৰ পিচত থিয় হৈ কয় — "তেন্তে আমাৰ কাম প্ৰায় শেষ। এতিয়া আমি সৰ্ব্ব প্ৰথম কি কাম হাতত ল'ম? আপোনালোকে জনে যে, সকলোৰে মূল হ'ল শিক্ষা। শিক্ষিত নহ'লে একো কাম কৰিব নোৱাৰি। সেইবাবে প্ৰথমতে আমাৰ উন্নয়ন মূলক কামৰ ভিতৰত হ'ব — এখন স্কুল স্থাপন; কাৰণ অসমীয়া ভাষাৰ জৰীয়তেহে আমি নানা ভাষা-ভাষী মানুহে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰাৰ সুবিধা পাম আৰু মিলেৰে থাকিব পাৰিম। অসমীয়া ভাষা হওঁক-আমাৰ উমৈহতীয়া ভাষা আৰু অসম দেশ হওঁক আমাৰ মাতৃভূমি। সকলো জাতিয়ে মিলি আজিৰ পৰা আমি এটা বিৰাট অসমীয়া জাতিত পৰিণত হ'ম। অসম শব্দৰ অৰ্থ-অসমান। আমাৰ অসমীয়া জাতিৰ নানা

জাতিৰ সংমিশ্ৰণৰ ফল। কোচ, কছাৰী, আহোম, মিচিং, লালুং, কাৰ্বি, গাৰো, ৰাভা, নগা, চুটীয়া, মণিপুৰী, ব্ৰাহ্মণ, কলিতা কেওঁত, চৰাল ইত্যাদি নানা জাতিয়ে মিলি অসমীয়া জাতি গঠিত হৈছে। এইবোৰ বেলেগ বেলেগ জাতি লগ লাগি আমাৰ বুকুত সাম্য সৃষ্টি কৰি অসমীয়া জাতি গঠিত হৈছে। আজিও বেলেগ বেলেগ অসমান জাতিবোৰক লৈ সৃজন হওঁক নিটাট অসমীয়া জাতি। অসমীয়া নাম সাৰ্থক হওক। অসমতাৰ বুকুত সমতাৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা বাবেই এই দেশৰ নাম অসম হৈছিল। আজি এই নামৰ মৰ্য্যদা ৰওঁক। আপোনালোকৰ ওচৰত এয়ে মোৰ সবল নিবেদন।" অতুল বহিল। তাৰ পিচত উঠিল কনক — "সভাপতি মহাশয়ে যি ক'লে সি অতি উত্তম কথা। শিক্ষা অবিহনে কোনো কাম শৃঙ্খলাৰূপে সমাধা নহয়। এতিয়াৰ পৰা আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালী বিলাকক যাতে শিক্ষিত কৰিব পাৰোঁ, তাৰ বাবে এখন স্কুল স্থাপন কৰা নিতান্ত দৰ্কাৰ। তাৰ উপৰি দিনত সেই স্কুলত ল'ৰা-ছোৱালীক শিক্ষা দিয়া হ'ব আৰু ৰাতি তাত শিকোৱা হ'ব বয়স্ক সকলক। এই শিক্ষা দানৰ ভাৰ আমাৰ কৃতবিদ্য সভাপতি কলিতা ডাঙৰীয়াৰ গাত ৰ'ল। তেখেতক মই সহায় কৰিম। বিনা দৰমহাতে আমি শিকাম; কিন্তু স্কুল ঘৰ সজা খৰচ আপোনালোকে বহন কৰিব লাগিব।" তেওঁ বহাত পাঠকে উঠি ক'লে — কথাবোৰ বৰ দৰ্কাৰী আৰু উপদেশবোৰ বৰ সাৰুৱা। আমি সেন বোপাৰ কথা শুনি বৰ সুখ পালোঁ। ৰাইজ। এওঁলোক দুজনেই আমাৰ চালক। পিচে স্কুলৰ খৰচৰ কথা যে কৈছে বৰ ভাবিবলগীয়া কথা। আমি সকলো দুখীয়া মানুহ। কোনো মতে পেটে-ভাতে খাই প্ৰবৰ্ত্তি আছিলোঁ; এনে স্থলত আমি কি উপায়েৰে স্কুল বান্ধিম তাৰ এটা দিহা কৰক।" তেওঁ বহে। ৰাইজৰ মাত শব্দ হয় — "হয় ঠিক কথা। সঁচা কথা।" এনেতে সকলোকে স্তম্ভিত কৰি অৰুণাই থিয় হৈ ক'বলৈ ধৰিলে — "আপুনি একো চিন্তা নকৰিব বুঢ়া মানুহ; ৰাইজ আপোনালোকেও ভাবিব নালাগে। স্কুলৰ খৰচ মই বহন কৰিম।" তেওঁ বহে। ৰাইজৰ মাজত গুণ গুণ শব্দ হয়। জলতি পাঠকে কয় — "ধইন। ধইন"

চৰ্দাৰ — চাব্বাচ। চাব্বাচ।

লপাং — আমাক বইখা কল্লি দে -।

"সেই বাবেই আহিছিল হ'বলা" মণ্ডলাই বহি বহি কয়। পুহাই হকাৰ ধৰে

"হ'ব পায়। ধন্য বুদ্ধি কলিতাৰ। কৌশল কৰি আনিছে।" খৰচ বহন কৰিলে, এটা মহৎ উপকাৰ কৰা হয় আইটি। হাজাৰ হাজাৰ গৰীবক তুমি চকু দানৰ সুবিধা দিয়াৰ বাবে মহাপুণ্য হ'ব। ভগবানে তোমাক সুখী কৰক। ৰাইজ! আপোনালোকে হৰিধ্বনি কৰক, আইটিৰ মঙ্গল হওঁক।"

কনকে ক'লে — "ধন্য অৰুণা দেৱী। প্ৰকাশ হাজৰিকা চব-ডেপুটিৰ জীয়েকৰ এনে মহৎ অন্তঃ কৰণ থকা বুলি মই ধাৰণাই কৰা নাছিলোঁ। মোৰ হৃদয়-ভৰা শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰিলোঁ। আপোনাৰ এই মহৎ দানে আপোনাৰ নাম চিৰস্মৰণীয় কৰি ৰাখিব। ৰাইজে! হৰিধ্বনি কৰক।" তেওঁ বহে। ৰাইজে হৰিধ্বনি কৰিবলৈ সাজু হয়। এনেতে অতুলে তৎক্ষণাৎ উঠি কয় — "ৰব ৰাইজ হৰিধ্বনি নকৰিব।"

জলতি — কিয় বোপা?

অতুল — "ৰাইজে এই দান গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে। প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ ধন আমি সৎ কামত লগাব নোৱাৰোঁ। অন্যায়ৰ ধন আমাক নালাগে। ৰাইজৰ অভাব হ'লে ভিক্ষা কৰিব; তথাপি প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ ধন নুচুব। আপুনি আমাক একো দান দিব নালাগে— অৰুণা দেৱী। প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ ধন ৰাইজে কেতিয়াও গ্ৰহণ নকৰে।" গুৰু গম্ভীৰ ভাবে অতুলে কয়। সমাজে নিতাল মাৰি শুনে। কনক সেনৰ খং উঠে; কাৰণ পোৱা সুবিধা এটাও হেৰুৱায়-স্বইচ্ছাই। কমলা অবাক হয়। অৰুণা লাজে, অপমানে ম্ৰিয়মান হয়। তেন্তে অতুলে কি তাইক দেখিব নোৱাৰে? তাইৰ প্ৰতি পূৰ্ব্বৰ ভাব জানো আতৰাই নাই? তাইৰ ভাল পোৱা তেন্তে ব্যৰ্থ? নানা প্ৰকাৰ প্ৰশ্নই তাইক জুমুৰি দি ধৰে। তাইৰ অসহ্য হয়। লাজত, ক্ষোভত অন্তৰ জৰ্জ্জৰিত হয়। চকু চলচলীয়া কৰি তাই কয় — "আপুনি মোক অপমান কৰিলে কিয়?

অতুল — মই আপোনাক একো অপমান কৰা নাই। কেৱল আপোনাৰ দান গ্ৰহণ নকৰো বুলিহে কৈছোঁ।

অৰুণা — কিয় মোৰ দান গ্ৰহণ নকৰে?

অতুল — আপোনাৰ দান প্ৰকাশ হাজৰিকাৰ ধন।

অৰুণা — যদি পিতাৰ নহৈ মোৰ হয়; তেন্তে?

অতুল — তেনেহলে গ্ৰহণ কৰাত একো আপত্তি নাই। কিন্তু আপুনি টকা পাব ক'ত, যদি পিতাকৰ পৰাই নানে?

অৰুণা — মোৰ গাৰ অলঙ্কাৰ পাতিতো জানো পিতাৰ অধিকাৰ?

অতুল — অলঙ্কাৰত অৱেশ্য তিৰোতাৰ নিজা অধিকাৰ। তাত কাৰো অধিকাৰ নাই।

অৰুণা — তেন্তে মোৰ গাৰ সমস্ত অলঙ্কাৰ দান কৰিলো।" অৰুণাই তাইৰ সমস্ত অলঙ্কাৰ খহাই সভাপতিৰ আগত দি ক'লে — "মোৰ এই ক্ষুদ্ৰ অলঙ্কাৰখিনি বেচিলে অন্ততঃ কেবা হাজাৰ টকা পাব। তাৰ দ্বাৰায় স্কুলৰ কাম আৰম্ভ কৰক"

অতুল — "এই দান আগ্ৰহেৰে গ্ৰহণ কৰা হ'ল। ৰাইজ আপোনালোকে কৰতলি দি সমৰ্থন কৰক।"

ৰাইজে কৰতলি দি সমৰ্থন কৰে। তেতিয়া পাঠকে উঠি কয় — "অকল হাত চাপৰি বজালেই নহ'ব ৰাইজ — হৰিধ্বনি কৰি আশীৰ্বাদ দিব লাগিব। আইটি, তুমি সেৱা কৰা। ৰাইজ, হৰিধ্বনি কৰক।"

অৰুণাই সেৱা কৰে, ৰাইজে হৰিধ্বনি দিয়ে। পাঠকে উঠি কয় — "ৰাইজ! আজি আমাৰ পৰম সৌভাগ্য। আমাৰ মাজত দুইজন বিদ্যাবন্ত আৰু জ্ঞানীলোক পাইছোঁ। তাৰ উপৰি দুগৰাকী মহিয়ষী বিদুষী মহিলাকো আমাৰ মাজত উপস্থিত হোৱা দেখিছোঁ। আজি মহা পুণ্যৰ দিন। মিলন সঙ্ঘৰ প্ৰথম দিনতে এনে হেন মিলন দেখি মোৰ মনত হৈছে যেন, আমাৰ উদ্দেশ্য পৰম পুৰুষে ফলৱতী কৰিব। ৰাইজৰ কামনা পূৰণ হ'ব।"

মাতবৰ — আমাৰ মনেও তাই ভাবছি। আজকেৰ দিনটা মহা পুণ্যেৰ দিন।

অতুল — তেন্তে ৰাইজ, আমাৰ কাম শেষ হৈছে। আমি মিলন সঙ্ঘ স্থাপন কৰিলোঁ। তাৰ উদ্দেশ্য আৰু কাৰ্য্যক্ৰম ব্যাখ্যা কৰিলোঁ। তাৰ উপৰি তাক কাৰ্য্যত পৰিণত কৰিবলৈ সিদ্ধান্তগ্ৰহণ কৰিলোঁ। এতিয়া বেচি কথা কোৱাৰ আৱশ্যক নাই। সভাপতিৰ মন্তব্য হিচাপে মই কি কম? কথাতকৈ কামৰ হে দাম বেচি বুলি মই ভাবোঁ। গতিকে ৰাইজক ধন্যবাদ দি ইমানতে সামৰণি মাৰিব খোজোঁ। ভৱিষ্যত কৰ্ম্মপন্থা সম্বন্ধে আলোচনা কৰিবলৈ কাইলৈ কৰ্ম্মীসকলৰ সভা এখন আহ্বান কৰি থলোঁ।

শেষত সেন মহাশয়, কমলা দেৱী আৰু অৰুণা দেৱীয়ে আজি আমাৰ মাজত উপস্থিত হৈ আমাৰ যি মহৎ উপকাৰ সাধন কৰিলে আৰু সভাৰ যি বিপুল সৌন্দৰ্য্য বৰ্দ্ধন কৰিলে তাৰ বাবে তেখেত সকললৈ সমস্ত ৰাইজৰ হ'কে সৰ্বান্তঃকৰণে মোৰ হিয়া ভৰা শ্ৰদ্ধা জ্ঞাপন কৰিলোঁ। ইয়াৰ উপৰি আমাৰ নানা জাতি, নানা ভাষা-ভাষী ৰাইজে এক গোট হৈ আজি যি মহা-মিলনৰ যোগ-সূত্ৰ ৰচনা কৰিলে, তাৰ বাবে সমবেত ৰাইজক মই ভক্তি ভৰা শ্ৰদ্ধাঞ্জলি আৰু কৃতজ্ঞতা নিবেদন কৰিলো। সৰ্বশেষত মোৰ দোষ ত্ৰুটি ক্ষমা কৰিব বুলি ৰাইজক পুনঃ প্ৰাৰ্থনা জনাই আজিলৈ সভা ভঙ্গ কৰিলোঁ।"

সভা ভঙ্গ দিয়াত ৰাইজ উঠে আৰু নানা কল্পনা-জল্পনা, কথোপোকথন কৰি যাবলৈ ধৰে। অতুল, কনক,কমলা, অৰুণা চাৰিও জনকে ৰাইজে বেঢ়ি ধৰি আগবঢ়াই নিয়ে। লাহে লাহে মানুহ পাতল পৰে। অতুল আগে আগে আৰু অৰুণা পিচে পিচে যায়। কনক আৰু কমলা কিছু পিচ পৰে। দুয়ো ফিচিঙা-ফিচিঙিকৈ হাঁহে আৰু কনকে সোধে — "ঘটনা কি?"

কমলা — ঘটনা আৰু কি হ'ব — যুদ্ধৰ পিচত সন্ধি।

কনক — এৰা। তোমালোকৰ জাতিগত স্বভাব। তোমালোক তিৰোতা জাতিটো বৰ চিকাৰী। সদায় পুৰুষ চিকাৰতে ব্যস্ত।

কমলা — সকলো দোষ কেৱল তিৰোতাৰে নেকি?

কনক — নিশ্চয়।

কমলা — আপোনাৰ কথাবোৰ সদায় আক্ৰমণ মূলক।

কনক — আঃ। সেইবোৰ এৰা। পিচে এটা কথা কমলা; মই অনুমান কৰিছোঁ, বোধহয় শিল গলিল।

কমলা — আহক এতিয়া। শিলে গলক বা পৰ্বতে লৰক, আমাৰ একো হানি নহয়।

কনক — এৰা।

লাহে লাহে তেওঁলোক যায়।

বত্ৰিশ

চাৰি মাহ মান পিচৰ কথা। সুৰেন্দ্ৰ বেনাৰ্জী তেওঁৰ বৈঠক খানাত বহি আছে। তেওঁ এতিয়া খোৰা, লাখুটিৰ ওপৰত ভৰ দিহে বুলিব পাৰে। ইতিমধ্যে প্ৰকাশ হাজৰিকা ৰিজাৰ্ভৰ পৰা বাহিৰে বাহিৰে আহি উপস্থিত হয়। আগদিনা দুয়ো কৰা আলোচনা মতে হাজৰিকা ৰিজাৰ্ভলৈ গৈছিল — অতুলহঁতৰ কাৰ্য্য চাই আহিবলৈ। উলতি আহি উকিলৰ নঙলা মুখত মটৰখন ৰাখি হাজৰিকা একে কোবে ভিতৰ সোমাই যায়। উকিলে তেওঁক বহিবলৈ কৈ চকী এখন আঙুলিয়াই দিয়ে। হাজৰিকা বহে। উকিলে সোধে — "কি দেখলেন হাজৰিকা বাবু।"

হাজৰিকা — সৰ্বনাশ হয়েছে বেনাৰ্জী। ৰিফিউজি বঙালী, চাওঁতাল, অসমীয়া কছাৰী সবাই মিলি একটা মস্ত বৰ কাণ্ড কৰে ফেলেছে। সবাই মিলে একটা কো-অপাৰেটিভ ফাৰ্ম খুলে গৱৰ্ণমেণ্টেৰ কাছ থেকে "ৰেজেষ্টী" কৰে এনেছে। ফাৰ্মেৰ নামে আমাৰ সমস্ত জমি পাট্টা হৈয়ে গেছে। আমি বুজিছি ঐ সব অতুল কলিতাৰ কাজ। আমাৰ সৰ্বনাশ হৈয়েছে বেনাৰ্জী বাবু। আমাৰ সমস্ত কৌশল ব্যৰ্থ কৰে দিলে ঐ অতুল কলিতা। আৰ আমাৰ কোন পথ নেই।

উকিল — কি বলছেন হাজৰিকা বাবু? কো-অপাৰেটিভ ফাৰ্ম খুলে তাৰা জমিগলো নাম জাৰি কৰেছে? আশ্চৰ্য্য। তবে এখন আমি কি কৰি? ৰিজাৰ্ভেৰ জমি কো-অপাৰেটিভৰ নামে নামজাৰি হয়েছে। গৱৰ্ণমেণ্টৰ "ৰেজেষ্ট্ৰী" আৰ আমি কিছু কৰতে পাৰবা না। আঃ শেষে কি যে না হলো। আমি আমাৰ শৰীৰটা নষ্ট কৰলুম চিৰ জীৱনেৰ মতো; তবু আমি জমি গুলিকে আপনাকে দিতে পাৰলুম না। আমাৰ সমস্ত কল্পনা চুৰ্ণ হয়ে গেছে হাজৰিকা, আমাৰ আৰ কোনো শক্তি নেই। আঃ কি যে হয়ে গেল!

হাজৰিকা — আৰ কি কৰেছে জানেন মশায়? তাৰা সব মিলে ৰিফিউজি বস্তিত এটা মস্তবড় স্কুল নিৰ্মাণ কৰেছে। তাদেৰ কাণ্ড দেখে আমি অবাক হয়েছি। কথো থেকে পেলো এত টাকা। ওৰা সৰ্বহাৰা ৰিফিউজি, আৰ বন মানুষেৰ মতন চাওঁতাল, কছাৰী তাৰাও একেবাৰে সম্পত্তিহীন; কি কৰে সংগ্ৰহ কৰলো এত

টাকা তা ভেবে আমি তাজ্জব মানছি। আমি জানি এৰ পিছনে ৰয়েছে গুণ্ডা কনক সেন, আৰ ৰাচকেল অতুল কলিতা।

উকিল — ওৰাতো ডাকাতেৰ দল। কোথায় যে ডাকাতি কৰেছে কে জানে?

হাজৰিকা — ওৰা বেচে থাক্‌লে আমাৰ ৰক্ষা হবে না।

উকিল — হ্যাঁ। ওদেৰ তাৰাতে নাপাৰলে আপনাৰ জমি দখল কৰতে পাৰবেন না। সৰ্বপ্ৰথম এদেৰ স্কুলটাকে ভেঙ্গে দিতে হবে। নইলে তাৰা শক্ত হয়ে বসে গেলে আৰ অপনি তাড়াতে পাৰবেন না কখনো।

স্কুল স্থাপন হোৱা শুনি উকিলৰ চুলিৰ আগ পৰ্য্যন্ত গৰম হৈ উঠিল। সৰ্বনাশ! অসমীয়া স্কুল বহুৱাই ৰিফিউজিক অসমীয়া শিকাই, অসমীয়া কৰি লৈ বেনাৰ্জীৰ "বৃহত্তৰ বাংলা" গঠনৰ সপোন চুৰমাৰ কৰি দিয়ে এতিয়া। এই ভয়তে বেনাৰ্জী বৰ উদ্বিগ্ন হৈ উঠিল — কেনেকৈনো স্কুলটো ভাঙি দিব পাৰে। নিজে নুবুজি হাজৰিকাৰ দ্বাৰা কৰিব পাৰিলে ৰক্ষা। হাতীৰেহে হাতী ধৰা যায়। স্কুলটোৰ ওপৰতে তেওঁৰ নজৰ বেচি আৰু প্ৰথমে সেইটো ভাঙিবলৈ বুদ্ধি পাঙিলে। হাজৰিকাই উকিলৰ ভিতৰুৱা কথা বুজিব নোৱাৰিলে। তেওঁ ক'লে — "তবে' আমি এখন কি কৰি?"

উকিল — "গত বছৰেৰ মত এইবাৰ কাজ হবেনা। "ৰেজেষ্ট্ৰী" কৰা "কো-অপাৰেটিভ্" ফাৰ্মকে এম্‌নি ধ্বংস কৰতে পাৰবেন না। তবে একটা কাজ কৰুণ। ঐ বদ্মাইছ অতুল কলিতাকে ডেকে এনে স্কুলটা ভেঙ্গে দিতে আদেশ কৰুণ। আমি শুনতে পেয়েছি অতুল কলিতা নাকি এই স্কুলেৰ বিনে মাইনে শিক্ষক হয়েছে। ওকে তাড়াতে পাৰলে স্কুল ভাঙ্গবে, আৰ স্কুল ভাঙ্গলে জমি গুলি এম্‌নি ফিৰে আসবে। অতুল হলো ওদেৰ চাবি কাঠি।

হাজৰিকা — আমিও তাই ভাবছি। কাল আমি তাকে ডাকিয়ে পাঠাব। দেখি কী ৰকম দাড়ায়; না হয় আমি তাকে ঘুচটুস দেবো। নতুন চাকৰি বাকৰি দেবো বলে বলবো। আৰ কিছুতেই সম্মতি না দিলে, তাক আমি গুলী কৰবো। ওৰ জন্যে আমাৰ সমস্ত সম্পত্তি নষ্ট হয়ে গেল, আৰ আমাৰ লজ্জাৰ অবধি ৰহিল না। সে আমাৰ পৰম শত্ৰু।

উকিল — তাই কৰুণ। ওকে নিকাল কৰতে পাৰলে সব ঝঞ্ঝাট মিটে যাব।

ওৰ সঙ্গে ঐ গুণ্ডা কনক সেনকেও নিকাল কৰতে হবে। ও আমাৰ পৰম শত্ৰু। এই দুই পাষণ্ডকে তাড়াতে না পাৰলে কো-অপাৰেটিভ সোসাইটি ভাঙ্গবেনা আৰ জমিও আপনাৰ হবেনা।

হাজৰিকা --- আমি স্থিৰ সিদ্ধান্তে পৌঁছে গেছি। হয় তাদেৰ আমি শান্ত কৰবো, না হয় আমি প্ৰাণ লবো। এৰ চেয়ে আমাৰ আৰ অন্য কোন পথ নেই বেনাৰ্জী বাবু।

উকিল --- দৰকাৰ হইলে সব কৰতে হয়।

হাজৰিকা --- আচ্ছা এখন আমি চললুম। নমস্কাৰ।

উকিল --- নমস্কাৰ। চেষ্টা কৰে দেখুন।

হাজৰিকা উঠে। কণা চকুতো পিহি পিহি লাহে লাহে বাহিৰ ওলায়। উকিলে লাখুটিৰ ওপৰত ভৰ দি থিয় দিয়ে। দুয়োজনৰ বৰ বেয়া ৰকমে খুন হৈছে। হাজৰিকাই মটৰত উঠি ভাবি ভাবি মটৰ চলায়।

তেত্ৰিশ

অৰুণাৰ চিন্তা জগতত ধুমুহা বলিছে। অতুলৰ ছবি খনি যে তাইৰ হৃদয়--পটত অঁকা হৈ গৈছে-- তাক আৰু তাই মচিব নোৱাৰে। কিন্তু তাই জানো তেওঁক লাভ কৰিব পাৰিব? তাই আৰু অতুলৰ মাজত অলঙ্ঘ্য প্ৰাচীৰ- তাইৰ দেউতাক। তাৰ উপৰি অতুলৰ এই মন নোপোৱা চৰিত্ৰৰ জটিলতাও অন্য এটা অন্তৰায়। ইমানবোৰ বাধা অতিক্ৰম কৰি তাই জানো কিবা প্ৰকাৰে তাইৰ কাম্য ধন লাভ কৰিব পাৰিব? তাই চিন্তামগ্ন হৈ নানা কথা ভাবে; কিন্তু কাকো একো নকয়।

ইফালে বেনাৰ্জীৰ লগত আলোচনা কৰাৰ কেইদিনমান পিচত হাজৰিকাই অতুলক মাতি পঠায়। তেওঁ ভাবিছিল যে, অতুল নিশ্চয় তেওঁৰ ঘৰলৈ নাহিব। কিন্তু নিৰ্ভীক অতুলে নিশংক হৃদয়ে আহি হঠাতে হাজৰিকাৰ ঘৰত উপস্থিত হ'ল। অতুলক দেখি হাজৰিকাই বাটলৈ ওলাই আহি আগবঢ়াই নিলে আৰু চ'ৰাঘৰৰ

ভিতৰত নি বহুৱালে। অতুল বহিল এখন চকীত আৰু তেওঁৰ সন্মুখৰ চকীখনত বহিল হাজৰিকা। হাজৰিকাই লাহে লাহে কথা উলিয়ালে। "তোমাৰ লগত মোৰ বহুত কথা আছে অতুল। বাৰু এতিয়া তুমি কি কৰিছা?"

অতুল--মই মিলন সংঘৰ স্কুলখনত শিক্ষকতা কৰিছোঁ।

হাজৰিকা-- দৰমহা কিমান দিছে?

অতুলে হাঁহি মাৰি ক'লে-- "দৰমহা নাই। এক পইচাও নাপাওঁ"

হাজৰিকা-- বিনা দৰমহাৰ চাকৰি? যদি তুমি চাকৰি কৰা; তেন্তে মোক নকলা কিয়? মই তোমাক এটা ভাল চাকৰি দিলোহেঁতেন। এতিয়াওঁ তুমি এইবোৰ এৰি দিয়া। সিহঁত ইতৰৰ লগত থাকি তোমাৰ দৰে শিক্ষিত ল'ৰা এজনক নষ্ট হ'বলৈ দিব নোৱাৰি। সিহঁত বদমাইচ্। তোমাক নেতা সজাই সিহঁতৰ লগত ৰাখি, নিবনুৱা কৰি তোমাক নষ্ট কৰিবলৈ মতলব কৰিছে। তুমি ওলাই আহা, মই তোমাক এটা ভাল চাকৰি যোগাৰ কৰি দিম।

অতুল-- মই এতিয়া একো বেয়া চাকৰি কৰা নাই। অশিক্ষিতক শিক্ষিত কৰা, একো বেয়া চাকৰি নহয়, বৰং মহৎ চাকৰি।

হাজৰিকা-- বিনা দৰমহাৰ চাকৰি কৰিলে, কোনে তোমাৰ খোৰাকী দিব?

অতুল-- ইমান দিনে কোনে দিছিল?

হাজৰিকা-- কব নোবাৰোঁ।

অতুল-- তেন্তে এতিয়াও কব নোৱাৰাকৈ থাকক। মোৰ বাবে আপুনি চিন্তা কৰাৰ দৰ্কাৰ নাই। কেৱল কওঁক কিয় মাতিছিল।" হাজৰিকাৰ পেটে -পেটে বৰ খং উঠিল, কিন্তু মুখেৰে একো ফুটাই নক'লে। অলপ পাচত গম্ভীৰ হৈ ক'লে--- "তোমাক মই মাতিছিলোঁ --- তোমাৰ মঙ্গলৰ বাবেই। বাপমৰীয়া ল'ৰা, এনে ভাবে নষ্ট হ'লে বেয়া লাগে; কিন্তু অগত্যা তুমি মৰিবলৈয়ে সাজু হৈছা যেতিয়া তাত মোৰ ক'বলগীয়া একো নাই।"

অতুল --- "তেন্তে মই উঠিব পাৰোঁ?"

হাজৰিকা --- ৰবা। ইমান সহজে তুমি যাব নোৱাৰা। তোমাৰ অত্যাচাৰ আৰু মই সহ্য নকৰোঁ। তুমি আকৌ মোৰ মাটিত কি "সমবায় ফাৰ্ম" পাতিছা?

মোৰ বিনানুমতিত মোৰ মাটিত তুমি কিয় "কো-অপাৰেটিভ ফাৰ্ম" খুলিছা? এই "ফাৰ্ম" তুমি ভাঙি দিব লাগিব।

অতুল — গবৰ্ণমেণ্টৰ ৰেজেষ্ট্ৰী "কো-অপাৰেটিভ্ ফাৰ্ম" এখন ভাঙি দিবলৈ মোৰ কি শক্তি আছে?

হাজৰিকা - - কি সাহেৰে তুমি এইখন তৈয়াৰ কৰিছা।

অতুল --- মই অকলে কেনেকৈ তৈয়াৰ কৰিম? চৰকাৰ আৰু ৰাইজৰ সহযোগত ইয়াৰ জন্ম।

হাজৰিকা --- ৰাইজৰ বাপেকৰো ক্ষমতা নাই এনে কাম কৰিবলৈ। তুমিহে তাৰ উদ্যোক্তা। তোমাৰ বুদ্ধিত হে এনে হৈছে। এতিয়া তুমি তাক ভাঙিব লাগিব। তুমি যেনেকৈ পাতিব পাৰা, তেনেকৈ ভাঙিব পাৰা।

অতুল --- আপুনি ৰাইজৰ শক্তিৰ পৰিচয় পোৱা নাই বাবেহে তেনে কথা কৈছে। পাতিবৰ অধিকাৰ বাৰু মোৰ আছে; কিন্তু ভাঙিবৰ অধিকাৰ জানো মোৰ আছে? ৰাইজৰ অনুষ্ঠান পাতিব পাৰি, ভাঙিব নোৱাৰি। আইন মতে কাম কৰিবৰ অধিকাৰ আছে; কিন্তু আইন ভঙ্গ কৰিবৰ যে অধিকাৰ নাই এই কথা আপুনি স্বীকাৰ কৰে নে নকৰে?

হাজৰিকা — আৰু পৰৰ মাটিত জোৰ কৰি মানুহ বহুৱাই দি "ফাৰ্ম" খোলাৰ অজুহাত দেখুৱাই মাটি দখল কৰাৰ অধিকাৰো যে নাই এই কথা মানা নে নামানা?

অতুল — পৰৰ মাটি? আজি ছয় বছৰে জঙ্গল জুৰি মাটি ভাঙি খেতি কৰিছে যেয়ে, তাৰে যদি মাটি নহয়, তেন্তে কাৰ হ'ব? মাটি কাৰ?

হাজৰিকা — তুমিনো কাৰ বুলি ভাবা?

অতুল --- মই ভাবোঁ-খেতি যাৰ মাটি তাৰ।

হাজৰিকা — আৰু মই যদি কওঁ কাচি যাৰ ধান তাৰ তেতিয়া?

অতুল — খেতি নকৰাকৈ ধান কাটিব খোজাটো ডকাইতি।

হাজৰিকা — পট্টা নোহোৱাকৈ খেতি কৰিবলৈ যোৱাটোও ডকাইতি। তেন্তে?

অতুল — মই স্বীকাৰ কৰোঁ যে, পট্টা যাৰ মাটি তাৰ হ'ব লাগে; কিন্তু লগতে এইটোও ঠিক যে, খেতি যাৰ পট্টাও তাৰ হে হ'ব লাগে।

হাজৰিকা — তেনে কাম গৱৰ্ণমেণ্টে কৰিব নোৱাৰে অতুল। তুমি ভাবি চাইছা নে তেতিয়া কি ফল হ'ব? তোমাৰ মতে পট্টা যাৰ মাটি তাৰ আৰু খেতি যাৰ পট্টা তাৰ হ'লে পট্টাধাৰী ধনীসকল বিৰোধ হ'ব; কাৰণ তেওঁলোকে মাটি আধিঠিকা দি ৰায়তৰ যি সুবিধা ভোগ কৰি আহিছে, তাৰ পৰা বঞ্চিত হ'ব — আনকি নিজৰ মাটি -বাৰীও যাব। এই ধনীসকলৰ ভিতৰত গৱৰ্ণমেণ্ট কৰ্মচাৰীয়েই বেচি। তুমি ব্যৱহাৰিক জগতৰ কথা নাজানা। আজি সমস্ত দেশ জুৰি গৱৰ্ণমেণ্টৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কৰ্মচাৰীসকলৰ হাজাৰ হাজাৰ বিঘা মাটিৰ পট্টা আছে। তেনেস্থলত তেওঁলোক সন্মত হ'ব কিয়? গৱৰ্ণমেণ্টৰ কৰ্মচাৰীসকলৰ স্বাৰ্থ আৰু ধনী জমিদাৰ সকলৰ স্বাৰ্থত আঘাত কৰি গৱৰ্ণমেণ্টে একো কাম কৰিব নোৱাৰে আৰু নকৰেও। দেশ জুৰি এই নিয়ম চলি আছে। তুমি তাৰ ওলোটা ফালে যোৱা মানে মৰণ মতাহে হ'ব।

অতুল — দেশ জুৰি যে চৰকাৰৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কৰ্মচাৰী সকলে আৰু ধনী জমিদাৰ সকলে মাটি পট্টা কৰি ৰাখিছে- ই ঠিক; কিন্তু চৰকাৰে যে, জমিদাৰী উচ্ছেদ কৰিব ধৰিছে, এইটোও বেঠিক নহয়।

হাজৰিকা — জমিদাৰী উচ্ছেদ হ'লেও চৰকাৰৰ উচ্চ-পদস্থ কৰ্মচাৰীৰ শ, শ বিঘা মাটিৰ পট্টা উচ্ছেদ নহয়; কিয়নো চৰকাৰে তেওঁলোকক অসন্তুষ্ট নকৰে। চৰকাৰ মানেতো কৰ্মচাৰী বোৰেই। গতিকে নিজৰ হাতৰ কুঠাৰ ভৰিত মাৰিব কিয়?

অতুল — আজিৰ চৰকাৰ মানেতো ৰাইজৰ চৰকাৰ। গণতন্ত্ৰ মানেতো, ৰাইজৰ মাজৰ পৰা ৰাইজৰ দ্বাৰাই নিৰ্বাচিত হোৱা প্ৰতিনিধিৰে গঠিত আৰু ৰাইজৰ হ'কে কাম কৰা চৰকাৰ। Democracy is the government of the people, by the people, for the people. গতিকে ৰাইজৰ মতে হ'লে এই কাম নোহোৱাকৈ নাথাকে। এদিন নহয় এদিন হ'বই।

হাজৰিকা — তাৰ মানে তুমি সমবায় ফাৰ্ম ভাঙি নিদিয়া।

অতুল — মোৰ শক্তি থাকিলেহে ভাঙিম।

হাজৰিকা — বাৰু, পিচে মোৰ বিনাঅনুমতিত যি স্কুলঘৰ বান্ধিছা, সেই স্কুলটো অন্ততঃ উঠাই দিয়া।

অতুল — ৰাইজৰ স্কুল উঠাই দিবলৈ মোৰ কি সাধ্য আছে।

হাজৰিকা — তোমাৰ সাধ্য আছে। বিনা দৰমহাত তোমাৰ সলনি কোনেও শিক্ষক নহয়। হ'ব নাহে। গতিকে তুমি শিক্ষকতা এৰি দিলে স্কুল আপুনি ভাঙি যাব। তুমি শিক্ষকতা এৰি দিয়া ; মই তোমাক চাকৰি এটা যোগাৰ কৰি দিম। আৰু চাকৰি পোৱাৰ আগলৈকে তোমাৰ হাত খৰছৰ বাবে মই দুহাজাৰ টকা দিওঁ। লৈ যাবা। কোৱা, তোমাৰ মত আছে?

অতুল — মুঠেই নাই। দুই হাজাৰ কিয় দহ হেজাৰৰ বিনিময়তো মই মোৰ ব্যাক্তিত্ব বিক্ৰী কৰিব নোৱাৰোঁ। মোৰ অবিহনে যদি স্কুল নচলে বুলি আপোনাৰ দৃঢ় বিশ্বাস হৈছে ; তেন্তে নিশ্চয় কৈ জানিব মই স্কুল পৰিত্যাগ নকৰোঁ।

হাজৰিকাৰ খং উঠে, কয় — "মই শেষ বাৰৰ বাবে অনুৰোধ কৰিছোঁ, তুমি মোৰ কথা ৰাখা। স্কুলটো উঠাই দিয়া। মিছাকৈ তুমি ফেটি সাপৰ লগত খেল নেখেলিবা। তাৰ বিষৰ প্ৰমাণ এবাৰ পাইছা। পুনৰ নোজোকাবা। এইবাৰ খুটিলে নিস্তাৰ নাপাবা।

অতুল — (হাঁহি মাৰি) এইবাৰ আৰু ভায় নাই ; কাৰণ এইবাৰ মন্ত্ৰ শিকি বেজ হৈ আহিছোঁ।

হাজৰিকা — তেন্তে তুমি স্কুলঘৰ ভাঙি নিদিয়া?

অতুল — নিদিওঁ। আপোনাৰ যি শক্তি আছে তাকে প্ৰয়োগ কৰক। মই আহিলোঁ।" অতুলে ঘপহকৈ থিয় হৈ যাবলৈ ওলায়। হাজৰিকাই বাট আগুৰি ধৰে।

হাজৰিকা — ৰবা। যাব নোৱাৰা। স্কুল পৰিত্যাগ কৰোঁ বুলি নক'লে, মই তোমাক যাবলৈ নিদিম।

অতুলে খুব হাঁহি দিলে! ক'লে — "মোক বান্ধি ৰাখিব?"

হাজৰিকা — এৰা।

অতুলে পুনৰ হাঁহি মাৰি ক'লে — "আপুনি ভুল কৰিছে। মানুহৰ শৰীৰটো বান্ধি কি হ'ব, যদি তাৰ মনটো বান্ধি ৰাখিব নোৱাৰে? গান্ধিজীক ইংৰাজে জেলত বন্ধ কৰি ৰাখি কি কৰিছিল?

হাজৰিকা — এইবাৰ তোমাৰ মনৰ তেজো পৰীক্ষা কৰা হ'ব। হয় তুমি

স্কুল ত্যাগ কৰিব লাগিব ; নহয় প্ৰাণ বায়ু পৰিত্যাগ কৰিব লাগিব।

হাঃ হাঃ কৈ প্ৰাণ খোলা হাঁহি মাৰি অতুলে কৈ উঠিল --- সংসাৰত কাক, কোনে, কিহেৰে মাৰিব পাৰে হাজৰিকা, যদি ভগৱানৰ অভিপ্ৰায় নাথাকে ?"

হাজৰিকা --- কাক, কোনে, কিহেৰে মাৰিব পাৰে ? তোমাক মই বন্দুকেৰে মাৰিব পাৰোঁ। কোবা মোৰ কথাত সন্মত আছা ?

অতুল --- এতিয়া ভয়তে সন্মতি দি, সাৰি গৈ পিচত যদি ৰক্ষা নকৰোঁ ?

হাজৰিকা --- সেইটো বিশ্বাস মোৰ আছে। তুমি মোৰ যিমানেই শত্ৰু নোহোৱা, যিমানেই দুষ্ট বিশ্বাসঘাতক নোহোৱা, তোমাৰ মুখেৰে এবাৰ যি বাহিৰ হয়, তাক তুমি আখৰে আখৰে পালন কৰা।

অতুল --- যদি তেনে বিশ্বাস আছে ; তেন্তে নিশ্চয়কৈ জানিব মই স্কুল পৰিত্যাগ নকৰোঁ।

হাজৰিকাৰ খঙতে চকু ৰঙা হৈ পৰে। গাৰ শিৰযোৰ টনটনিয়া হৈ উঠে। ৰুক্ষস্বৰে কয় --- "অতুল" --

নিৰ্ভয় চিত্তে অতুলে উত্তৰ দিয়া --- "কওঁক।"

হাজৰিকা --- ইয়াৰ পৰিণাম কি জানা অতুল ? ইয়াৰ পৰিণাম মৃত্যু ? আজি ইমান দিনে তুমি মোক জঞ্জাত কৰিছা মোৰ মাটি-বাৰী, সা-সম্পত্তি ধ্বংস কৰিছা ; শৰীৰ ঘুণীয়া কৰিছা। মান সম্ভ্ৰম নাইকিয়া কৰিছা। তোমাক মই ক্ষমা নকৰিম। তোমাক মাৰাৰ বাবে মোৰ যদি ফাঁচি হয় ; তথাপি মই নাভাবোঁ। সাজু হোৱা।

অতুল --- দহ জনৰ হিতৰ কাৰণে কাম কৰোতে যদি এই তুচ্ছ নশ্বৰ দেহাৰ অৱসানো হয় তথাপি মোৰ অকনো আপত্তি নাই। মই মৰণৰ ভয়ত, তুচ্ছ দেহৰ মমতাত ভোল গৈ, উদ্দেশ্য পথৰ পৰা কেতিয়াও বিৰত নহ'ম। মোক আপুনি মাৰিব পাৰিব ; কিন্তু মোৰ দৰে হাজাৰ হাজাৰ অতুল কলিতাৰ জন্ম হ'ব। ৰক্তবীজৰ প্ৰতিটোপা ৰক্তৰপৰা একোটা দৈত্য সৃষ্টি হোৱাৰ দৰে, এজনৰ মৃত্যুৰ পৰা সহস্ৰ জনৰ জন্ম হ'ব। মানুহ জন্মিব ধৰিছে হাজৰিকা, --- যিয়ে আপোনালোকৰ কুট কৌশলৰ জাল ছিন্ন কৰি জনসাধাৰণক মুক্ত কৰিব পাৰিব।

হাজৰিকাই খঙতে কঁপিব ধৰিলে। খঙৰ কোবত চটফটাই থাকি বেগে ঘৰৰ

ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল আৰু মূৰ শিতানত থকা বন্দুকটো হাতত লৈ তৎক্ষণাৎ বাহিৰ ওলাই আহিল। ভিতৰৰ ৰুমত অৰুণাই বহি তেওঁলোকৰ তৰ্ক শুনি আছিল। পিতাকে বন্দুকটো লৈ যোৱা দেখি তাই পিচে পিচে লৰি আহিল। হাজৰিকাই বন্দুকটো প্ৰস্তুত কৰিব ধৰোঁতেই আহি হাতত থাপ মাৰি ধৰি ক'লে --- "কাক গুলী কৰিব পিতা?"

হাজৰিকা --- মোৰ পৰম শত্ৰুক।

অৰুণা --- নহয় আপোনাৰ পৰম মিত্ৰহে।

হাজৰিকা --- মোৰ মিত্ৰ? অতুল কলিতা মোৰ মিত্ৰ। সি মোৰ সম্পত্তি, শৰীৰ, মান, সন্মান, সকলো লোপ কৰিলে। সি মোৰ মিত্ৰ?

অৰুণা --- যি জনে আপোনাৰ এই বৃদ্ধ বয়সৰ-বিষয় জঞ্জালৰ গুৰু ভাৰখন পাতলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে, তেওঁ যদি মিত্ৰ নহয় --- তেন্তে মিত্ৰ কোন? এই বুঢ়া বয়সত আৰু বিষয় সম্পত্তিৰ লেঠা বঢ়াই জঞ্জাল নচপাব। এতিয়া আপোনাৰ ঈশ্বৰ চিন্তা কৰা বয়স হৈছে।

হাজৰিকা --- মূৰ্খ ছোৱালী, আঁতৰি যা। তোৰ ভবিষ্যৎ যে নষ্ট কৰি পেলালে, জীৱন অন্ধকাৰ কৰি পেলালে তাক জানো নাজান?

অৰুণা --- মোৰ ভবিষ্যৎ নষ্ট কৰা নাই, জীৱন অন্ধকাৰ কৰা নাই, বৰং সুন্দৰ কৰিছে, উজ্জ্বল কৰিছে। মই কাবৌ কৰিছোঁ পিতা এখেতক যাবলৈ দিয়ক। চিনিব নোৱাৰি পিতল বুলি সোণ নষ্ট নকৰিব।

হাজৰিকা --- "এই পাষণ্ড জানো মানুহ? আঁতৰ, ইয়াক মই গুলী কৰিম?" হাজৰিকাই অৰুণাক ঠেলি দিয়ে। অৰুণাই চিঞৰি কয় --- "মোক মাৰক পিতা। আপুনি ওলাই যাওঁক কলিতা, মই কাবৌ কৰিছোঁ।

অৰুণাই বন্দুকত ধৰে। পিতাক আৰু জীয়েকৰ টনা-আজোঁৰা লাগে। অতুলে নিশঙ্কভাৱে স্থিৰ-চিত্তে থিয় হৈ চাই থাকে। ক্ষন্তেক পিচত কয় --- "আপুনি আঁতৰি যাওঁক অৰুণা দেৱী। মই মৰণৰ ভয়ত কাৰো অনুগ্ৰহ ভিক্ষা নকৰোঁ।

অৰুণাই টনা-আঁজোৰা কৰি কান্দি কান্দি কয় — "আপুনি কাক গুলী কৰিব ওলাইছে জানে পিতা?"

হাজৰিকাই ৰক্ত-চক্ষু বিষ্ফাৰিত কৰি উত্তৰ দিয়ে --- "জানো, মোৰ আৰু তোৰ পৰম শত্ৰু অতুল কলিতাক ?"

অৰুণা --- নহয় পিতা। আপুনি গুলী কৰিব ওলাইছে আপোনাৰ ভাবী জোঁৱায়েকক।

অৰুণাই কৰুণ ভাৱে পিতাকৰ মুখলৈ চায়। পিতাকে আচৰিত হৈ অৰুণাৰ চকুলৈ চায়। অতি বিস্ময় হৈ হাজৰিকাই সোধে --- "ই জানো সঁচা আই ?"

অৰুণাই তলমুৱা হৈ লাহেকৈ কয় --- সঁচা পিতা। এখেত মোৰ ভাবী স্বামী।

হাজৰিকা অবাক হৈ কিছুসময় অৰুণাৰ ফালে চাই থাকে। লাহে লাহে হাত শিথিল হৈ আহে। অৰুণাই বন্দুকটো খামুচি ধৰিয়ে আছিল। পিতাকৰ হাত শিথিল হোৱাত বন্দুকটো হাত কৰিলে। পিতাকে এবাৰ অতুলৰ ফালে চালে। নির্ভয়, নিশঙ্ক ভাবে থিয় হৈ আছে অতুল। স্ফিত বুকু, স্থিৰ চিত্ত, অকম্পিত শৰীৰ। হাজৰিকাই দুই এখোজ কৈ অতুলৰ কাষলৈ আগবাঢ়ি যায়। সকলো যেন ৰহস্য। অৰুণাই বন্দুকটো লৈ ভিতৰ সোমায়। অতুল অবাক হৈ পৰে। কি আচৰিত অভাবনীয় ঘটনা। বিস্ময়াভিভূত হৈ অতুল হৈ ৰায়। তেওঁ এবাৰো ভবাই নাছিল। হতভম্ভ হৈ কাঠৰ পুতলাৰ দৰে মাত্ৰ থিয় হৈ থাকিল।

অতুলৰ মুখত শান্ত মধুৰ হাঁহি। হাজৰিকাৰ চকুত পৰিতৃপ্তিৰ স্নিগ্ধ চাৱনি। নিস্তব্ধ প্ৰকৃতিৰ বুকুত তেতিয়া বাজি উঠিছে মৃদুমন্দমলয়াৰ সুৰৰ কঁপনি। এছাটি শীতল সমীৰণে খিৰিকিৰে সোমাই আহি প্ৰাণ মান জুৰ কৰি গ'ল।

✧ সমাপ্ত ✧